

ΠΑΛΑΙΑ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΑ ΕΝΤΥΠΑ ΤΩΝ ΝΑΩΝ
ΤΗΣ Ν. ΤΡΙΓΛΙΑΣ ΧΑΛΚΙΔΙΚΗΣ

Τό 1983-84 καταγράφηκαν από τή 10η Έφορεία Βυζαντινῶν Ἀρχαιοτήτων οἱ φορητές εἰκόνες, τά λειτουργικά σκευή καί τά παλαιά βιβλία, που φυλάσσονται στούς δύο ναούς τῆς Ν. Τρίγλιας¹: τόν Ἅγιο Ἀθανάσιο καί τήν Παντοβασίλισσα.

Ὁ ναός τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου, κτίσμα τοῦ περασμένου αἰώνα, βρίσκεται στίς ΒΑ παρυφές τοῦ οἰκισμοῦ, κοντά στό μετοχιακό συγκρότημα τῆς Μ. Βατοπεδίου. Ὁ ναός αὐτός ἀνήκε στό συνοικισμό Σουφλάρ² — ὁποῖος μετονομάστηκε σέ Ν. Τρίγλια, μετά ἀπό τήν ἐγκατάσταση τῶν προσφύγων³— καί εἶναι ἕνας ἀπό τούς λίγους σωζομένους ναούς τῆς Καλαμαριάς (Δ. Χαλκιδική) πού δέν ἦταν μετοχιακός⁴.

Ὁ ναός τῆς Παντοβασίλισσας, πού βρίσκεται πάνω στό δημόσιο δρόμο που διασχίζει τόν οἰκισμό, κτίστηκε⁵ μετά τήν ἐγκατάσταση τῶν προσφύγων,

1. Ἡ καταγραφή ἔγινε μετά ἀπό πρόσκληση τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ Συμβουλίου τῆς Ν. Τρίγλιας. Ἐκτός ἀπό τήν ὑπογράφουσα, στήν καταγραφή ἔλαβαν μέρος ὁ κ. Ἰωάννης Ταβλάκης, ἐπιμελητής ἀρχαιοτήτων, καί οἱ κ.κ. Λυδία Καΐτση καί Κρυστάλλω Μαντζανά, ἐπιστημονικές συνεργάτιδες, τότε, τῆς 10ης ΕΒΑ. Ἐυχαριστοῦμε τόν ἱερέα κ. Γεώργιο Πολύζο, πού μᾶς συμπαροστάθηκε θεριότατα σέ ὅλη τή διάρκεια τῆς ἐργασίας μας.

2. Γιά τό Σουφλάρ βλ. κωδικοποιημένες τίς σχετικές μαρτυρίες στό Ρ. Bellier, R. Cl. Bon-doux, J. Cl. Cheynet, B. Geyr, J. P. Grelais, Vas. Kravari, *Paysages de Macédoine leurs caractères, leur évolution à travers les documents et les récits des voyageurs, présenté par Jaques Lefort*, Paris 1986, σ. 244· βλ. ἐπίσης στό τέλος τοῦ ἄρθρου τό Ἐπίμετρο, ὅπου γίνεται σύντομη ἀνασκόπηση τῶν στοιχείων καί πληροφοριῶν πού ἀφοροῦν στό Σουφλάρ.

3. Ἡ μετονομασία τοῦ Σουφλάρ σέ Ν. Τρίγλια ἐντάσσεται μέσα στά πλαίσια τῆς μετονομασίας καί ἄλλων συνοικισμῶν τοῦ Κράτους πού εἶχαν ξενόφωνα ὀνόματα· οἱ μετονομασίες κανονίσθηκαν μέ τό Ν.Δ. τῆς 17.9.1926 καί ἐπικυρώθηκαν μέ τό Ν.Δ. τῆς 13.11.1927, πού δημοσιεύθηκε στό ΦΕΚ/Α' 281/1927.

4. Ἡ πρόβλημα τῆς μορφῆς τῶν ἐγκαταστάσεων στήν Καλαμαριά κατά τήν τουρκοκρατία βλ. Παν. Στάμιος, *Ὁ μητροπολίτης Κασσανδρείας Εἰρηναῖος (1863-1945)*, Ἀθήναι 1970, σσ. 74-75 καί 210-214, Β. Δημητριάδης, «Φορολογικές κατηγορίες τῶν χωριῶν τῆς Θεσσαλονίκης κατά τήν τουρκοκρατία», *Μακεδονικά Κ'* (1980) 434-459, ὅπου δίδεται μία γενικότερη εἰκόνα τῆς καταστάσεως καί τῆς μορφῆς τῶν ἐγκαταστάσεων στήν περιοχή Θεσσαλονίκης κατά τά μέσα κυρίως τοῦ 19ου αἰώνα· μεταξύ τῶν ἄλλων ἀναφέρεται: «μεταβολή πολλῶν χωριῶν σέ τσιφλίκια λόγω τῶν διαβάστακτων φόρων κατά τόν 18ο-19ο αἰ. Στά μέσα τοῦ 19ου αἰώνα τά χωριά πού εἶχαν μεταβληθεῖ σέ τσιφλίκια ἦταν πολύ περισσότερα στήν πεδιάδα τῆς Θεσσαλονίκης καί στήν περιοχή τῆς Καλαμαριάς...».

5. Ὁ ναός, μεταξύ ἄλλων κτισμάτων, ἀνηγέρθη μέ τή φροντίδα τοῦ μητροπολίτη Κασσανδρείας Εἰρηναίου, βλ. Στάμιος, ὁ.π., σ. 97 καί σημ. 76.

πού ήλθαν κυρίως από την Τρίγλια της Προποντίδος⁶, και έδωσαν στο ναό τό όνομα του κεντρικού ναού της πατρίδας τους⁷.

Στήν έργασία πού ακολουθεί ασχολούμαστε μόνο μέ τήν παρουσίαση τών παλαιών βιβλίων πού καταγράφηκαν στους δύο ναούς του χωριού.

Σκοπός της παρουσίασης αυτής δέν είναι τόσο ή βιβλιογραφική τους καταγραφή, όσο ο καταρτισμός ενός καταλόγου του πλούσιου ύλικου (προσφυγικού και ντόπιου) πού υπάρχει στη Ν. Τρίγλια, καθώς και ή άντληση πληροφοριών είτε άπ' αυτά καθ' έαυτά τά βιβλία είτε από τίς ένθυμήσεις πού περιέχουν.

Τά βιβλία είναι λειτουργικά και καλύπτουν τή χρονική περίοδο από τό 1725-1905⁸. Ή παρουσίασή τους γίνεται ως εξής:

Κατάλογος βιβλίων από τό 1725-1862⁹, στον όποιο περιλαμβάνονται 22 εκδόσεις. Ήπειδή πρόκειται για βιβλία ήδη καταχωρημένα στην Έλληνική Βιβλιογραφία, ή παρουσίασή τους είναι συνοπτική μέ παραπομπή στις κύριες γενικές βιβλιογραφίες. Ή ακολουθεί γενικός σχολιασμός μέ τήν επισήμανση όρισμένων ιδιαίτερων στοιχείων πού χαρακτηρίζουν μερικά άπ' αυτά και τέλος γίνεται προσπάθεια έντοπισμού της προελεύσεως τών βιβλίων.

Κατάλογος βιβλίων από τό 1886-1905, ο όποιος περιλαμβάνει 27 εκδόσεις. Ήπειδή δέν υπάρχει γενική βιβλιογραφία για τίς ελληνικές εκδόσεις μετά τό 1863, στον κατάλογο αυτό δίδονται τά πλήρη βιβλιογραφικά στοιχεία κάθε έντύπου. Ή ακολουθεί, όπως και στην προηγούμενη περίπτωση, ένας γενικός σχολιασμός και προσπάθεια έντοπισμού της προελεύσεως τών βιβλίων.

Στή συνέχεια παρατίθεται κατάλογος τών άκέφαλων βιβλίων και ένας κατάλογος μέ τά έλλιπή άντίτυπα.

Μετά τους καταλόγους πραγματευόμαστε τίς ένθυμήσεις πού έχουν γρα-

6. Ή Μ. Βατοπεδίου, ή όποία τό 1903 είχε αγοράσει τό Σουφλάρ (βλ. σχετ. σημ. 2 και Ήπίμετρο), τό παραχώρησε στο Διμόσιο, προκειμένου νά έγκατασταθούν οι πρόσφυγες: βλ. και τό σχετικό μισωτήριο πού συνήφθη στις 18.4.1924: Μισωτήριο των έν Χαλκιδική άγιορειτικών μετοχών, Ήθηναι 1924, σ. 14, όρος ΙΖ'. Για τήν έγκατάσταση τών προσφύγων στο Σουφλάρ βλ. Βεν. Ήδαμαντιάδης, «Ή εκκλησιαστική έπαρχία Προύσης», *Μικρασιατικά Χρονικά* 8 (1959) 127-128, Θαν. Πισικίδης, *Τρίγλια Βιθυνίας*, Ραφήνα, Οκτώβρης 1983, σσ. 111-123, 184-185, 202, Ήπ. Τσίτερ, *Τρίγλια του Κιανού Κόλπου Προποντίδος. Νέα Τρίγλια Χαλκιδικής. Ραφήνα Ήτικης*, Θεσσαλονίκη 1979, σσ. 51-57. Σύμφωνα μέ μαρτυρίες τών κατοίκων, τό 1947 έγκαταστάθηκαν στη Ν. Τρίγλια οι κάτοικοι του γειτονικού συνοικισμού Μπαριακλή, πού προέρχονταν από τήν Κερασιά της Θράκης: βλ. Μ. Μαραβελάκης - Ή. Βακαλόπουλος, *Αί προσφυγικά έγκαταστάσεις έν τη περιοχή Θεσσαλονίκης*, Θεσσαλονίκη 1955, σ. 465.

7. Για τό ναό της Παντοβασιλίσσας στην Τρίγλια της Προποντίδας βλ. Cyril Mango - Ilor Şevčenko, «Some Churches and monasteries of the sea of Marmara», *DOP* 27 (1973) 238-240, R. Janin, *Les églises et les monastères des grands centres byzantins*, Paris 1975, σσ. 137-138, 185-187, στα όποια αναφέρεται και ή παλαιότερη βιβλιογραφία.

8. Σώζεται και σπάραγμα Πεντηκοσταρίου του 1681.

9. Εύχαριστώ τον κ. Κ. Πλαστήρα της Ε.Μ.Σ. πού μέ εισήγαγε στα μυστικά τών βιβλιογραφικών καταλόγων και της καταλογογραφίσεως τών βιβλίων.

φεί στα βιβλία, καθώς και τίς επιγραφές που υπάρχουν στή στάχωση όρισμένων.

Τέλος προστίθεται πίνακας, στον όποιο καταχωρούνται τά βιβλία των όποιων έχει έξακριβωθεί, μέ βεβαιότητα ή άρκετή πιθανότητα, ό τόπος προελεύσεως.

I. Βιβλία από τό 1725-1862

Στόν κατάλογο που ακολουθει αναφέρεται μόνον ό τίτλος των βιβλίων, ή χρονολογία έκδόσεώς τους, ό άριθμός τους στίς υπάρχουσες βιβλιογραφίες¹⁰ και τέλος ό ναός, στον όποιο φυλάσσονται μαζί μέ τον άριθμό που τους δόθηκε κατά την καταγραφή τους από την 10η Ε.Β.Α.

Περιεχόμενο	Έτος	Βιβλιογραφική παραπομπή	Ναός φυλάξεως και άριθμός καταγραφής
Πεντηκοστάριον	1725	Legrand I, 165	Άγιος Άθανάσιος, 68
Ευαγγέλιον	1740	Legrand I, 267	Παντοβασίλισσα, 103
Μήν Ιούνιος	1740	Legrand I, 274	Άγιος Άθανάσιος, 61
Ευαγγελιστάριον	1745	Πλουμίδης, 9	Παντοβασίλισσα, 103
Ευαγγέλιον	1748	Λαδάς-Χατζηδήμος II, 345	Παντοβασίλισσα, 105
Ευαγγελιστάριον	1748	Λαδάς-Χατζηδήμος II, 344	Παντοβασίλισσα, 105
Ευαγγέλιον	1754	Legrand I, 439	Παντοβασίλισσα, 99
Ευαγγελιστάριον	1754	Legrand I, 439	Παντοβασίλισσα, 99
Ευαγγέλιον	1759	Λαδάς Χατζηδήμος I, 80	Παντοβασίλισσα, 106

10. Παραθέτουμε έναν κατάλογο των γενικων βιβλιογραφιων που χρησιμοποιήθηκαν στον πίνακα μαζί με τή συντομογραφία τους:

α. Legrand, I, II: Émile Legrand, *Bibliographie hellénique ou description raisonnée des ouvrages publiés par des Grecs au dix-huitième siècle*, oeuvre posthume complétée et publiée par mgr L. Petit et H. Pernot, tome premier, Paris 1928, tome deuxième, Paris 1928.

β. Λαδάς - Χατζηδήμος I: Γ. Λαδάς - Άθ. Χατζηδήμος, *Έλληνική βιβλιογραφία. Συμβολή στον δέκατο όγδοο αιώνα*, Άθήνα 1964.

γ. Λαδάς - Χατζηδήμος II: Γ. Λαδάς - Άθ. Χατζηδήμος, *Έλληνική βιβλιογραφία. Συμβολή στον δέκατο όγδοο αιώνα*, Άθήνα 1976.

δ. Γκίνης - Μέξας I, II, III: Δ. Γκίνης - Β. Μέξας, *Έλληνική βιβλιογραφία 1800-1863. Αναγραφή των κατά την χρονικήν ταύτην περίοδον όπουδήποτε έλληνιστί έκδοθέντων βιβλίων και έντύπων έν γένει. Μετά πίνακος των εφημεριδων και περιοδικων της περιόδου ταύτης*, έν Άθήναις, τ. I 1939, τ. II 1941, τ. III 1957.

ε. Πλουμίδης: Γ. Σ. Πλουμίδης, «Τά παλαιά Έλληνικά βιβλία της Βιβλιοθήκης του Έλληνικού Ίνστιτούτου της Βενετίας. Μετά προσθηκων εις τάς βιβλιογραφίας Ε. Legrand και Δ. Γκίνη - Β. Μέξα», *Θησαυρίσματα* 6 (1969) 143.

στ. Παπαδόπουλος, Προσθήκες: Θ. I. Παπαδόπουλος, «Προσθήκες στην Έλληνική Βιβλιογραφία», *Ό Έρμιστής* 14 (1977) 138-184.

ζ. Παπαδόπουλος II: Θ. Παπαδόπουλος, *Έλληνική βιβλιογραφία (1466-1800)*, τ. 2ος (Παράρτημα). Προσθήκαι - Συμπληρώσεις - Διορθώσεις, Άθήνα 1986.

Περιεχόμενο	Έτος	Βιβλιογραφική παραπομπή	Ναός φυλάξεως και αριθμός καταγραφής
Εὐαγγελιστάριον	1759	Λαδάς-Χατζηδημιος I, 80	Παντοβασιλίσσα, 106
Μηναῖον τοῦ Αὐγούστου	1777	Παπαδόπουλος II, 753	Ἅγιος Ἀθανάσιος, 64
Μηναῖον τοῦ Μαΐου	1778	Legrand II, 925	Παντοβασιλίσσα, 100
Μηναῖον τοῦ Σεπτεμβρίου	1779	Παπαδόπουλος, προσθήκες, 81	Ἅγιος Ἀθανάσιος, 67
Εὐαγγέλιον	1801	Γκίνης-Μέξας I, 74	Παντοβασιλίσσα, 98
Εὐαγγελιστάριον ¹¹	1801	Γκίνης-Μέξας I, 61	Παντοβασιλίσσα, 98
Μηναῖον τοῦ Μαΐου	1803	Γκίνης-Μέξας I, 218	Ἅγιος Ἀθανάσιος, 62
Μηναῖον τοῦ Ἰουνίου	1804	Γκίνης-Μέξας I, 277	Ἅγιος Ἀθανάσιος, 63
Μηναῖον τοῦ Ὀκτωβρίου	1815	Γκίνης-Μέξας I, 863	Παντοβασιλίσσα, 112
Μηναῖον τοῦ Μαρτίου ¹²	1820	Γκίνης-Μέξας I, 1246	Παντοβασιλίσσα, 109
Μηναῖον τοῦ Ἀπριλίου	1820	Γκίνης-Μέξας I, 1247	Παντοβασιλίσσα, 108
Μηναῖον τοῦ Ἰουνίου	1820	Γκίνης-Μέξας I, 1249	Παντοβασιλίσσα, 107
Μηναῖον τοῦ Ἰουλίου	1820	Γκίνης-Μέξας I, 1250	Παντοβασιλίσσα, 124
Μηναῖον τοῦ Δεκεμβρίου ¹³	1820	Γκίνης-Μέξας I, 1255	Παντοβασιλίσσα, 113
Πεντηκοστάριον ¹⁴	1820	Γκίνης-Μέξας I, 1266	Παντοβασιλίσσα, 111
Τριώδιον	1820	Γκίνης-Μέξας I, 1287	Παντοβασιλίσσα, 114
Εὐαγγέλιον-Εὐαγγελιστάριον	1848	Γκίνης-Μέξας II, 4750	Παντοβασιλίσσα, 102
Τυπικόν Ἐκκλησιαστικόν ¹⁵	1862	Γκίνης-Μέξας III, 9450	Παντοβασιλίσσα, 116

Ἀπό τοὺς 27 τίτλους που παρατέθηκαν, ἐπισημαίνεται ὅτι τὰ Εὐαγγελιστάρια εἶναι πάντοτε συσταχωμένα μετ' Εὐαγγέλια καὶ τὸ σύνολο τῶν βιβλίων εἶναι σὴν πραγματικότητα, ὅπως ἀναφέραμε, 22. Ἔτσι συσταχωμένα εἶναι:

- α) Εὐαγγέλιο τοῦ 1740 καὶ Εὐαγγελιστάριο τοῦ 1745 (ἄρ. 103)
- β) Εὐαγγέλιο τοῦ 1748 καὶ Εὐαγγελιστάριο τοῦ 1748 (ἄρ. 105)
- γ) Εὐαγγέλιο τοῦ 1754 καὶ Εὐαγγελιστάριο τοῦ 1754 (ἄρ. 99)
- δ) Εὐαγγέλιο τοῦ 1759 καὶ Εὐαγγελιστάριο τοῦ 1759 (ἄρ. 106)
- ε) Εὐαγγέλιο τοῦ 1801 καὶ Εὐαγγελιστάριο τοῦ 1801 (ἄρ. 98)
- στ) Εὐαγγέλιο τοῦ 1848 καὶ Εὐαγγελιστάριο χχ* (ἄρ. 102)

Στὴν πλειοψηφία τους τὰ βιβλία διατηροῦνται σὲ ἀρκετὰ καλὴ κατάσταση, ἂν καὶ ὅλα παρουσιάζουν —σὲ μικρότερο ἢ μεγαλύτερο βαθμῶ— προβλήματα ἀπὸ τὴν ὑγρασία, τὸ χρόνο, τὰ ἔντομα καὶ τὰ τρωκτικά.

Ἡ στάχωση τῶν βιβλίων εἶναι ἀπὸ ξύλο καὶ δέρμα ἢ μόνον ἀπὸ δέρμα, ἀπὸ χαρτόνι καὶ δέρμα, ἐνῶ τέσσερα ἔχουν πάνω στὸ ὕφασμα ἀσημένια ἐπέκδοση μετ' παραστάσεις¹⁶. Δέν σώζεται ἡ στάχωση τοῦ ἄρ. 108 ἐντύπου, ἐνῶ σὲ

11. Τὸ Εὐαγγελιστάριο ἔχει σ. 48, ἐνῶ αὐτὸ ποὺ ἀναφέρουν οἱ Γκίνης - Μέξας ἔχει σ. 47.

12. Ἐδῶ ἀναγράφεται «ΕΝΕΤΙΙΣΙΝ», ἐνῶ στὸν Γκίνης - Μέξας «Ἐν Βενετίῳ».

13. Ὅ,τι καὶ στή σημ. 15.

14. Ἔχει σ. 267, ἐνῶ οἱ Γκίνης - Μέξας ἀναφέρουν σ. 269.

15. Κατεστραμμένες οἱ ἄκρες τῶν φύλλων ὅπου ἡ ἀρίθμηση τῶν σελίδων στὸν Γκίνης - Μέξας ἀναφέρονται σ. ιβ' + 13-272.

16. Πρόκειται γιὰ τὰ Εὐαγγέλια τοῦ 1740, 1748, 1801 καὶ 1848 μετ' ἀριθμούς εἰδ. καταλόγου 103, 105, 98 καὶ 102 ἀντίστοιχα. Γιὰ τίς ἐπιγραφές ποὺ ἔχουν ὀρισμένα ἀπ' αὐτὰ στὴ στάχωση

ὀρισμένα ἄλλα παρουσιάζει προβλήματα, κυρίως ἐξ αἰτίας τῶν φθορῶν πού ὑπέστη ἀπό τὰ τρωκτικά (ἀρ. 68, 64, 67, 62, 63, 109, 116).

Ὅσον ἀφορᾷ τὴν προέλευση τῶν βιβλίων —δηλαδή, ποιά ἀπὸ αὐτὰ εἶναι ντόπια καὶ ἀνήκαν στό ναό τοῦ ἁγίου Ἰθθανασίου τοῦ Σουφλάρ καὶ ποιά τὰ ἔφεραν μαζί τους οἱ πρόσφυγες— δέν ὑπάρχουν πάντα ἐξακριβωμένες πληροφορίες. Μέ βεβαιότητα, ἐξ αἰτίας τῶν ἐπιγραφῶν στή στάχωση, δύο βιβλία —Εὐαγγέλιο 1740 (ἀρ. 103) καὶ Εὐαγγέλιο 1848 (ἀρ. 102)— τὰ προσγράψουμε στήν παλαιά Τρίγλια, ἐνῶ δύο ἄλλα —Εὐαγγέλιο 1801 (ἀρ. 98) καὶ Πεντηκοστάριο 1820 (ἀρ. 111)—, ἐξ αἰτίας τῆς ἐπιγραφῆς στή στάχωση καὶ σχετικῆς ἐνθυμήσεως ἀντίστοιχα, τὰ προσγράψουμε μέ βεβαιότητα στή Χαλκιδική καὶ μέ μεγάλη πιθανότητα στό ναό τοῦ ἁγίου Ἰθθανασίου τοῦ Σουφλάρ. (Βλ. σχετ. στό κεφάλαιο τῶν ἐνθυμήσεων).

Ἐπάρχουν ἀκόμη κάποια βιβλία, ὅπως θά δοῦμε ἀναλυτικότερα στό κεφάλαιο πού θά ἀσχοληθοῦμε μέ τίς ἐνθυμήσεις, πού ἀποδίδουμε μέ πιθανότητα στό Σουφλάρ, ἐνῶ ὀρισμένα σχετίζονται καὶ μέ ἄλλες περιοχές τοῦ εὐρύτερου ἑλληνικοῦ χώρου (π.χ. Α. Θράκη, Σέρρες). (Βλ. πίνακα στό τέλος τοῦ κειμένου).

II. Βιβλία ἀπό τό 1886-1905

Παρατίθεται κατάλογος τῶν σχετικῶν βιβλίων μέ πλήρεις βιβλιογραφικές ἐνδείξεις*, στό τέλος ἀναφέρεται ὁ ναός πού φυλάσσεται το βιβλίο καὶ ὁ ἀριθμός τῆς καταγραφῆς του.

- 1 -

ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ ΗΤΟΙ ΠΡΑΞΕΙΣ ΚΑΙ ΕΠΙΣΤΟΛΑΙ ΤΩΝ ΑΓΙΩΝ ΑΠΟΣΤΟΛΩΝ ΚΑΘ' ΟΛΟΝ ΤΟ ΕΤΟΣ ΕΠ' ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΑΝΑΓΙΝΩΣΚΟΜΕΝΑΙ ΕΞ ΑΡΙΣΤΩΝ ΕΚΔΟΣΕΩΝ ΤΗΣ ΝΕΑΣ ΔΙΑΘΗΚΗΣ, ΔΙΟΡΘΩΣΕΙΣ ΜΕΤΑ ΠΡΟΣΘΗΚΗΣ ΔΙΑΦΟΡΩΝ ΑΠΟΣΤΟΛΩΝ ΚΑΙ ΑΝΤΙΦΩΝΩΝ ΑΠΟ ΤΩΝ ΠΡΟΛΑΒΟΥΣΩΝ ΕΚΔΟΣΕΩΝ ΕΛΛΕΙΠΟΝΤΩΝ. ΕΚΔΟΣΙΣ ΔΕΚΑΤΗ ΠΕΜΠΤΗ Τῆ ΕΓΓΡΑΦΩ ΑΔΕΙΑ ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΤΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ ΜΕΓΑΛΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ. ΒΕΝΕΤΙΑ ΕΚ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝ. ΤΥΠΟΓΡ. Ο ΦΟΙΝΙΞ 1886.

24x16, σ. 367 + 1λ, δερματόδετο μέ ἐμπίστες παραστάσεις τῆς Σταυρώσεως καὶ τῆς Ἰθθανάσεως.

Ἰθγιος Ἰθθανάσιος, 74.

τους θά ἀναφερθοῦμε στό κεφάλαιο τῶν ἐνθυμήσεων.

* Ἀνάλυση τῶν συντομογραφῶν πού χρησιμοποιοῦνται στήν καταγραφή:

χχ = χωρίς χρονολογία ἐκδόσεως

λ = λευκή σελίδα (ἀτύπωτη)

χ ἐκδ. στ. = χωρίς ἐκδοτικά στοιχεία

στ. = σελίδα τίτλου

χσ = χωρίς σελιδαρίθμηση

φ = φύλλο, -α

στ. = σελίδα -ες

- 2 -

ΨΑΛΤΗΡΙΟΝ ΤΟΥ ΠΡΟΦΗΤΟΥ ΚΑΙ ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΔΑΥΙΔ ΜΕΤΑ ΤΩΝ ΕΝΕΑ ΩΔΩΝ ΚΑΙ ΤΗΣ ΕΡΜΗΝΕΙΑΣ, ΟΠΩΣ ΔΕΙ ΣΤΙΧΟΛΟΓΕΙΣΘΑΙ ΤΟ ΨΑΛΤΗΡΙΟΝ ΕΝ ΟΛΩ ΤΩ ΕΝΙΑΥΤΩ. ΕΚΔΟΣΙΣ ΠΡΩΤΗ. Ἐκ τῆς ἐν Βενετία ὀγδόης ἐκδόσεως τῆς κατ' ἔγκρισιν τῆς Ἀγίας τοῦ Χριστοῦ Μεγ. Ἐκκλησίας. ΔΑΠΑΝῆ ΑΝΤΩΝΙΟΥ ΣΤ. ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΜΟΝΑΧΟΥ ΚΑΙ Δ. Ν. ΛΑΓΟΥΛΗ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ Ν. ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΥ ΚΑΙ Σα. - ΥΠΟ ΤΟ ΔΗΜΑΡΧΕΙΟΝ - 1887.

24 × 26, σ. 2λ + 200 +2λ, δερματόδετο με ἐμπίεστη διακόσμηση καὶ προσαρμοσμένο μεταλλικὸ σταυρὸ στό μπροστινὸ ἔξωφύλλο.

Ἅγιος Ἀθανάσιος, 73.

- 3 -

ΘΕΙΟΝ ΚΑΙ ΙΕΡΟΝ ΕΥΑΓΓΕΛΙΟΝ ΕΞ ΑΡΙΣΤΩΝ ΕΚΔΟΣΕΩΝ ΤΗΣ ΝΕΑΣ ΔΙΑΘΗΚΗΣ ΕΠΙΜΕΛΩΣ ΔΙΟΡΘΩΘΕΝ ΜΕΤΑ ΠΡΟΣΘΗΚΗΣ ΤΩΝ ΤΗΣ ΠΑΛΙΑΣ ΜΑΡΤΥΡΙΩΝ, ΚΑΙ ΝΥΝ ΛΑΜΠΡΟΤΕΡΟΝ ΕΚΔΟΘΕΝ Τῆ ΕΓΓΡΑΦΩ ΑΔΕΙᾶ ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΤΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ ΜΕΓΑΛΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΕΚΔΟΣΙΣ ΕΒΔΟΜΗ ΒΕΝΕΤΙΑ ΕΚ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ Ο ΦΟΙΝΙΞ 1887.

Ἀκολουθεῖ Εὐαγγελιστάριον χχ καὶ χ ἐκδ. στ.

35 × 27, σ. 1χσ + 1λ + η' + 1χσ + 1λ +254 +1χσ +1λ +46, πανόδετο, ἐπενδεδυμένο με ἀνάγλυφες ἀσημένιες παραστάσεις —Σταύρωση με εὐαγγελιστές καὶ Ἀνάσταση με προφῆτες - καὶ δύο πόρπες.

Παντοβασίλισσα, 104.

- 4 -

ΩΡΟΛΟΓΙΟΝ ΤΟ ΜΕΓΑ ΠΕΡΙΕΧΟΝ ΑΠΑΣΑΝ ΤΗΝ ΑΝΗΚΟΥΣΑΝ ΑΥΤΩ ΑΚΟΛΟΥΘΙΑΝ, ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΤΑΞΙΝ ΤΗΣ ΑΝΑΤΟΛΙΚΗΣ ΤΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ, ΚΑΙ ΕΞΑΙΡΕΤΩΣ ΤΩΝ ΥΠΟΚΕΙΜΕΝΩΝ ΑΥΤῆ ΕΥΑΓΓΩΝ ΜΟΝΑΣΤΗΡΙΩΝ, ΔΙΟΡΘΩΘΕΝ ΚΑΙ ΕΙΣ ΤΡΙΑ ΜΕΡΗ ΔΙΑΙΡΕΘΕΝ ΥΠΟ ΒΑΡΘΟΛΟΜΑΙΟΥ ΚΟΥΤΛΟΥΜΟΥΣΙΑΝΟΥ ΤΟΥ ΙΜΒΡΙΟΥ ΥΦ' ΟΥ ΠΡΟΣΕΤΕΘΗ ΚΑΙ ΣΥΝΤΟΜΟΣ ΙΣΤΟΡΙΑ ΠΑΣΩΝ ΤΩΝ ΕΟΡΤΩΝ ΤΟΥ ΟΛΟΥ ΕΝΙΑΥΤΟΥ, ΚΑΙ ΠΟΛΛΩΝ ΤΩΝ ΤΟΥ ΜΗΝΟΛΟΓΙΟΥ ΑΓΙΩΝ, ἐπιθεωρηθέν δέ, κατὰ τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει γενομένην ἔκδοσιν, παρὰ τοῦ Ἀειμνήστου ΣΠΥΡΙΔΩΝΟΣ ΙΕΡΟΜΟΝΑΧΟΥ ΖΕΡΒΟΥ ΑΡΧΙΜΑΝΔΡΙΤΟΥ ΤΟΥ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΥ ΘΡΟΝΟΥ ΕΚΔΟΣΙΣ ΠΕΜΠΤῆ ΒΕΝΕΤΙΑ ΕΚ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ Ο ΦΟΙΝΙΞ 1888.

24 × 16, σ. ε' + 2χσ + 560, κολοβὸ (λείπουν οἱ σ. 3 - 14), πανόδετο με δερμάτινη ράχη καὶ ἐμπίεστη διακόσμηση.

Ἅγιος Ἀθανάσιος, 72.

- 5 -

ΙΕΡΑΤΙΚΟΝ περιέχον ΤΑΣ ΘΕΙΑΣ ΚΑΙ ΙΕΡΑΣ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑΣ ΙΩΑΝΝΟΥ ΤΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ ΚΑΙ ΤΩΝ ΠΡΟΗΓΙΑΣΜΕ-

ΝΩΝ Μετά τῆς τυπικῆς αὐτῶν Διατάξεως ΕΚΔΟΘΕΝ ΕΙΣ ΧΡΗΣΙΝ ΤΩΝ ΙΕΡΕΩΝ ἐγκρίσει τῆς τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας ΥΠΟ ΤΗΣ ΤΟ ΠΑΤΡΙΑΡΧΙΚΟΝ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΝ ΔΙΕΥΘΥΝΟΥΣΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ ΕΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΙ 1895 ΕΚ ΤΟΥ ΠΑΤΡΙΑΡΧΙΚΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ.

25 × 17, σ. η´ + 161 + 2χσ + 2λ, πανόδετο μέ ἐμπιέστη διακόσμηση.

Ἅγιος Ἀθανάσιος, 75.

- 6 -

ΠΕΝΤΗΚΟΣΤΑΡΙΟΝ ΧΑΡΜΟΣΥΝΟΝ ΤΗΝ ΑΠΟ ΤΟΥ ΠΑΣΧΑ ΜΕΧΡΙ ΤΗΣ ΤΩΝ ΑΓΙΩΝ ΠΑΝΤΩΝ ΚΥΡΙΑΚΗΣ ΑΝΗΚΟΥΣΑΝ ΑΥΤῶ ΑΚΟΛΟΥΘΙΑΝ ΠΕΡΙΕΧΟΝ ΕΠΙ ΤΕΛΟΥΣ ΔΕ ΚΑΙ ΤΑ ΕΩΘΙΝΑ Εὐαγγέλια ΤΑ ΕΝ Τῶ ΟΡΘῶ ΕΚΑΣΤΗΣ ΤΩΝ ΕΝ Τῶ ΜΕΤΑΞΥ ΤΟΥΤῶ ΕΟΡΤῶΝ ΑΝΑΓΙΝΩΣΚΟΜΕΝΑ ΔΙΟΡΘΩΘΕΝ ΚΑΙ ΔΙ ΕΝΟΣ ΠΡΟΛΟΓΟΥ ΠΛΟΥΤΙΣΘΕΝ ΥΠΟ ΒΑΡΘΟΛΟΜΑΙΟΥ ΚΟΥΤΛΟΥΜΟΥΣΙΑΝΟΥ ΤΟΥ ΙΜΒΡΙΟΥ ΕΚΔΟΣΙΣ ΟΓΔΟΗ ἐν ἧ προσετέθησαν εἰς τὸν οἰκεῖον αὐτῶν τόπον αἱ ἐπιδιορθώσεις καὶ προσθήκαι τοῦ αὐτοῦ μετὰ καὶ πολλῶν ἄλλων ΠΑΡΑ ΤΟΥ ΛΕΙΜΝΗΣΤΟΥ ΣΠΥΡΙΔΩΝΟΣ ΙΕΡΟΜΟΝΑΧΟΥ ΖΕΡΒΟΥ ΑΡΧΙΜΑΝΔΡΙΤΟΥ ΤΟΥ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΥ ΘΡΟΝΟΥ ΒΕΝΕΤΙΑ ΕΚ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ Ο ΦΟΙΝΙΞ 1896.

33 × 23, σ. η´ + 1χσ + 1λ + 230 + 4λ, μεταγενέστερο κάλυμμα.

Ἅγιος Ἀθανάσιος, 78.

- 7 -

ΜΗΝΑΙΟΝ ΤΟΥ ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΥ ΠΕΡΙΕΧΟΝ ΑΠΑΣΑΝ ΤΗΝ ΑΝΗΚΟΥΣΑΝ ΑΥΤῶ ΑΚΟΛΟΥΘΙΑΝ ΜΕΤΑ ΤΗΣ ΠΡΟΣΘΗΚΗΣ ΤΟΥ ΤΥΠΙΚΟΥ κατ' ἀρχαίαν μέν, νεωστί δέ τυπωθεῖσαν διάταξιν ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΤΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ ΜΕΓΑΛΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ διορθωθέν πρῶν μὲν ὑπὸ ΒΑΡΘΟΛΟΜΑΙΟΥ ΚΟΥΤΛΟΥΜΟΥΣΙΑΝΟΥ νῦν δέ ὑπὸ ΙΩΑΝΝΟΥ ΜΑΡΤΙΝΟΥ ἀρχιμανδρίτου ΜΕΤΑ ΠΟΛΛΩΝ ΠΡΟΣΘΗΚΩΝ ΚΕΚΑΝΟΝΙΣΜΕΝΩΝ ΑΔΕΙΑ ΚΑΙ ΕΓΚΡΙΣΕΙ ΤΗΣ ΙΕΡΑΣ ΣΥΝΟΔΟΥ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ΕΚ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΕΚΔΟΤΙΚΟΥ ΚΑΤΑΣΤΗΜΑΤΟΣ «Ο ΦΟΙΝΙΞ» ΠΑΝΑΓ. ΑΘ. ΤΖΕΛΑΤΗ ΚΑΙ ΓΕΩΡΓ. ΕΥΘ. ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΥΛΙΑ 1896 ΤΥΠΟΙΣ ΠΑΡΑΣΚΕΥΑ ΛΕΩΝΗ.

34 × 26, σ. 2λ + 1χσ + 1λ + 284 + 2λ, πανόδετο μέ ἐμπιέστες ἐπιχρυσωμένες παραστάσεις τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς Παναγίας καὶ φυτικό διάκοσμο.

Ἅγιος Ἀθανάσιος, 80.

- 8 -

ΜΗΝΑΙΟΝ ΤΟΥ ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΥ 1896 ΤΥΠΟΙΣ ΠΑΡΑΣΚΕΥΑ ΛΕΩΝΗ
34 × 26, σ. 2λ + 1χσ + 1λ + 168 + 2λ· ἴδια στάχωση μέ τό μηναιὸν Ἰανουαρίου (ἀρ. 80).

Ἅγιος Ἀθανάσιος, 81.

- 9 -

ΜΗΝΑΙΟΝ ΤΟΥ ΑΠΡΙΛΙΟΥ ΕΥΘ. ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΥΛΙΑ

34 × 26, σ. 2λ + 1χσ + 1λ + 132 + 2λ, χχ και χωρίς αναγραφή του τυπογράφου· ίδια στάχωση με τό μηνιαίον Ἰανουαρίου (ἀρ. 80).

Ἅγιος Ἀθανάσιος, 82.

- 10 -

ΜΗΝΑΙΟΝ ΤΟΥ ΜΑΪΟΥ ΤΥΠΟΙΣ ΠΑΡΑΣΚΕΥΑ ΛΕΩΝΗ

34 × 26, σ. 2λ + 1χσ + 1λ + 147 + 1χσ + 2λ, χχ· στό verso τῆς σ. 147 αναγραφή ἐκδ. οἴκου και χρονολογία 1895· ίδια στάχωση με μηνιαίον Ἰανουαρίου (ἀρ. 80).

Ἅγιος Ἀθανάσιος, 83.

- 11 -

ΜΗΝΑΙΟΝ ΤΟΥ ΙΟΥΝΙΟΥ ΤΥΠΟΙΣ ΠΑΡΑΣΚΕΥΑ ΛΕΩΝΗ

34 × 24, σ. 2λ + 1χσ + 1λ + 134 + 1χσ + 3λ, χχ· στή χωρίς ἀρίθμηση σ. μετά τήν 134 αναγραφή ἐκδ. οἴκου και χρονολογία 1896· ίδια στάχωση με τό μηνιαίον Ἰανουαρίου (ἀρ. 80).

Ἅγιος Ἀθανάσιος, 84.

- 12 -

ΜΗΝΑΙΟΝ ΤΟΥ ΙΟΥΛΙΟΥ 1896. ΤΥΠΟΙΣ ΠΑΡΑΣΚΕΥΑ ΛΕΩΝΗ

34 × 26, σ. 2λ + 1χσ + 1λ + 173 + 1χσ + 4λ· στό verso τῆς σ. 173 αναγραφή ἐκδ. οἴκου και χρονολογία 1896· ίδια στάχωση με τό μηνιαίον Ἰανουαρίου (ἀρ. 80).

Ἅγιος Ἀθανάσιος, 85.

- 13 -

ΜΗΝΑΙΟΝ ΤΟΥ ΑΥΓΟΥΣΤΟΥ 1896. ΤΥΠΟΙΣ ΠΑΡΑΣΚΕΥΑ ΛΕΩΝΗ

34 × 26, σ. 2λ + 1χσ + 1λ + 182 + 2λ· ίδια στάχωση με τό μηνιαίον Ἰανουαρίου (ἀρ. 80).

Ἅγιος Ἀθανάσιος, 86.

- 14 -

ΜΗΝΑΙΟΝ ΤΟΥ ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΥ 1896. ΤΥΠΟΙΣ ΠΑΡΑΣΚΕΥΑ ΛΕΩΝΗ

34 × 26, σ. 2λ + 1χσ + 1λ + δ' + 210 + 2λ· ίδια στάχωση με τό μηνιαίον Ἰανουαρίου (ἀρ. 80).

Ἅγιος Ἀθανάσιος, 87.

- 15 -

ΜΗΝΑΙΟΝ ΤΟΥ ΝΟΕΜΒΡΙΟΥ 1896. ΤΥΠΟΙΣ ΠΑΡΑΣΚΕΥΑ ΛΕΩΝΗ

34 × 26, σ. 2λ + 1χσ + 1λ + 253 + 1χσ + 2λ· στό verso τῆς σ. 253 αναγραφή του ἐκδ. οἴκου και χρονολογία 1896· ίδια στάχωση με τό μηνιαίον Ἰανουαρίου (ἀρ. 80).

Ἅγιος Ἀθανάσιος, 88.

- 16 -

ΜΗΝΑΙΟΝ ΤΟΥ ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΥ 1896. ΤΥΠΟΙΣ ΠΑΡΑΣΚΕΥΑ ΛΕΩΝΗ

34 × 26, σ. 2λ + 1χσ + 1λ + 280 + 2λ· στό τέλος τῆς σ. 280 αναγραφή του

ἐκδ. οἴκου καὶ ἡ χρονολογία 1896· ἴδια στάχωση μὲ μνηαῖον Ἰανουαρίου (ἀρ. 80).

Ἅγιος Ἀθανάσιος, 89.

- 17 -

ΙΕΡΑ ΒΙΒΛΟΣ ΚΑΛΟΥΜΕΝΗ ΧΡΗΣΤΟΘΕΙΑ ΤΩΝ ΧΡΙΣΤΙΑΝΩΝ

Τό πρῶτον περιέχουσα λόγους ψυχωφελεστάτους δεκατρεῖς, ρυθμίζοντας ἐπὶ τό βέλτιον τά ἦθη τῶν χριστιανῶν, ΦΙΛΟΠΟΝΗΘΕΙΣΑ ΜΕΝ ΠΑΡΑ ΤΟΥ ΛΟΙΔΙΜΟΥ ΣΟΦΩΤΑΤΟΥ ΝΙΚΟΔΗΜΟΥ ΑΓΙΟΡΕΙΤΟΥ Κατά πρῶτον ἐν Ἐνετία ἐκδοθεῖσα τῷ 1803, τό δεύτερον ἐν Ἐρμουπόλει Σύρου κατά τό 1838, τό τρίτον ἐν Χίῳ ὑπό τοῦ Παχωμίου κατά τό 1887, νῦν δέ τό τέταρτον ἀνατυπωθεῖσα καί ἐπαυξηθεῖσα διά πολλῶν προσθηκῶν, ἦτοι διαφόρων ἐκκλησιαστικῶν λόγων ΕΚ ΤΗΣ ΕΥΑΓΓΕΛΙΚΗΣ ΣΑΛΠΙΓΓΟΣ ΗΛΙΑ ΜΗΝΙΑΤΟΥ, ΝΙΚΗΦΟΡΟΥ ΘΕΟΤΟΚΗ, ΠΟΙΜΕΝΙΚΟΥ ΑΥΛΟΥ, ΣΥΜΕΩΝ ΤΟΥ ΝΕΟΥ ΘΕΟΛΟΓΟΥ ΚΑΙ ΑΛΛΩΝ ΔΙΔΑΣΚΑΛΩΝ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ, ΕΚΔΙΔΟΝΤΑΙ ΕΙΣ ΤΟΜΟΥΣ ΤΕΣΣΑΡΑΣ ὑπό τοῦ ἐλαχίστου ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΟΥ Μοναχοῦ ἐκ τῆς Σκήτης τῶν Ἁγίων Πατέρων τοῦ Προβατείου Ὄρους τῆς Χίου. Περιέχει δέ ἡ τετάρτη αὕτη ἔκδοσις 123 ΛΟΓΟΥΣ καί ΠΛΕ(ον) [.....] (ψυ)ΧΩΦΕΛΕΣΤΑΤΑ ΔΙΗΓΗΜΑΤΑ εἰς κοι(νήν) [.....] (χρι)στιανῶν ὠφέλειαν. [.....] (Ἄδεια [.....]δεῖας ὑπ' ἀριθ. 563). (Ἐγ(κρίσει) [.....] Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας.) ΕΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΙ 1898 Ἐκ τοῦ τυπογραφείου «Η ΒΥΖΑΝΤΙΣ» Στ. Πολυκρίτου Γαλατᾶ, Καράκιοῦ, ὁδός Ζουλφαροῦς, ἀρ. 29.

25 × 17, σ. 2λ + 2χσ + α' - η' + 21 - 400, πανόδετο μὲ δερμάτινη ράχη καὶ διακόσμηση μὲ ἐμπιεστούς σταυρούς.

Ἅγιος Ἀθανάσιος, 91.

- 18 -

ΘΕΙΟΝ ΚΑΙ ΙΕΡΟΝ ΕΥΑΓΓΕΛΙΟΝ ΕΞ ΑΡΙΣΤΩΝ ΕΚΔΟΣΕΩΝ ΤΗΣ ΝΕΑΣ ΔΙΑΘΗΚΗΣ ΕΠΙΜΕΛΩΣ ΔΙΟΡΘΩΘΕΝ ΜΕΤΑ ΠΡΟΣΘΗΚΗΣ ΤΩΝ ΤΗΣ ΠΑΛΑΙΑΣ ΜΑΡΤΥΡΙΩΝ ΚΑΙ ΝΥΝ ΛΑΜΠΡΟΤΕΡΟΝ ΕΚΔΟΘΕΝ Τῆ ΕΓΚΡΙΣΕΙ ΤΗΣ ΙΕΡΑΣ ΣΥΝΟΔΟΥ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ. ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΤΩΝ ΚΑΤΑΣΤΗΜΑΤΩΝ ΑΝΕΣΤΗ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΟΥ (χχ).

Ἀκολουθεῖ Εὐαγγελιστάριο χχ καὶ χ. ἐκδ. στ.

34 × 25, σ. 6χσ + η' + 1χσ + 1λ + 254 + 46 + 1χσ + 1λ, δερματόδετο μὲ ἐμπιεστές παραστάσεις τῆς Σταυρώσεως καὶ τῆς Ἀναστάσεως.

Ἅγιος Ἀθανάσιος, 59.

- 19 -

ΠΕΝΤΗΚΟΣΤΑΡΙΟΝ ΧΑΡΜΟΣΥΝΟΝ ΤΗΝ ΑΠΟ ΤΟΥ ΠΑΣΧΑ ΜΕΧΡΙ ΤΗΣ ΤΩΝ ΑΓΙΩΝ ΠΑΝΤΩΝ ΚΥΡΙΑΚΗΣ ΑΝΗΚΟΥΣΑΝ ΑΥΤῶ ΑΚΟΛΟΥΘΙΑΝ ΠΕΡΙΕΧΟΝ ΕΠΙ ΤΕΛΟΥΣ ΔΕ ΚΑΙ ΤΑ ΕΩΘΙΝΑ ΕΥΑΓΓΕΛΙΑ ΤΑ ΕΝ Τῶ ΟΡΘῶ ΕΚΑΣΤΗΣ ΤΩΝ ΕΝ Τῶ ΜΕΤΑΞΥ ΤΟΥΤῶ ΕΟΡΤΩΝ ΑΝΑΓΙΝΩΣΚΟΜΕΝΑ ΔΙΟΡΘΩΘΕΝ ΚΑΙ ΔΙ' ΕΝΟΣ ΠΡΟΛΟΓΟΥ ΠΛΟΥΤΙΣΘΕΝ ΥΠΟ ΒΑΡΘΟΛΟΜΑΙΟΥ

ΚΟΥΤΛΟΥΜΟΥΣΙΑΝΟΥ ΤΟΥ ΙΜΒΡΙΟΥ ΕΚΔΟΣΙΣ ΝΕΩΤΑΤΗ ΕΝ Η ΠΡΟΣΕ-
ΤΕΘΗΣΑΝ ΕΙΣ ΤΟΝ ΟΙΚΕΙΟΝ ΑΥΤΩΝ ΤΟΠΟΝ ΑΙ ΕΠΙΔΙΟΡΘΩΣΕΙΣ ΚΑΙ ΠΡΟΣ-
ΘΗΚΑΙ ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΜΕΤΑ ΚΑΙ ΠΟΛΛΩΝ ΑΛΛΩΝ ΠΑΡΑ ΤΟΥ ΛΕΙΜΝΗΣΤΟΥ
ΣΠΥΡΙΔΩΝΟΣ ΙΕΡΟΜΟΝΑΧΟΥ ΖΕΡΒΟΥ ΑΡΧΙΜΑΝΔΡΙΤΟΥ ΤΟΥ ΟΙΚΟΥΜΕ-
ΝΙΚΟΥ ΘΡΟΝΟΥ ΔΑΠΑΝΑΙΣ ΙΩΑΝΝΟΥ ΝΙΚΟΛΑΪΔΟΥ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ΕΚ ΤΟΥ
ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΤΩΝ ΚΑΤΑΣΤΗΜΑΤΩΝ ΑΝΕΣΤΗ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΟΥ 1902.

32 × 24, σ. 255, δέσιμο από χαρτόνι και πανί (κατεστραμμένο σε μεγάλο βαθμό).

Παντοβασιλίτσα, 118.

- 20 -

ΜΗΝΑΙΟΝ ΤΟΥ ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΥ ΠΕΡΙΕΧΟΝ ΑΠΑΣΑΝ ΤΗΝ ΑΝΗΚΟΥΣΑΝ
ΑΥΤΩ ΑΚΟΛΟΥΘΙΑΝ ΜΕΤΑ ΤΗΣ ΠΡΟΣΘΗΚΗΣ ΤΟΥ ΤΥΠΙΚΟΥ ΚΑΤ' ΑΡ-
ΧΑΙΑΝ ΜΕΝ ΝΕΩΣΤΙ ΔΕ ΤΥΠΩΘΕΙΣΑΝ ΔΙΑΤΑΞΙΝ ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΤΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ
ΜΕΓΑΛΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΕΠΙΣΤΑΣΙΑ ΓΕΩΡΓΙΟΥ Σ. ΓΕΓΛΕ καθηγητού τῶν Θε-
ολογικῶν μαθημάτων ΜΕΤΑ ΠΟΛΛΩΝ ΠΡΟΣΘΗΚΩΝ ΚΕΚΑΝΟΝΙΣΜΕΝΩΝ
ἀδεία καὶ ἐγκρίσει τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος. ΕΚΔΟ-
ΤΗΣ ΜΙΧΑΗΛ Ι. ΣΑΛΙΒΕΡΟΣ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΤΩΝ
ΚΑΤΑΣΤΗΜΑΤΩΝ ΜΙΧΑΗΛ Ι. ΣΑΛΙΒΕΡΟΥ 1904.

25 × 17, σ. 1γσ + 1λ + 264, δέσιμο από χαρτόνι και πανί (λείπει τό πίσω
ἔξωφυλλο).

Παντοβασιλίτσα, 125

- 21 -

ΜΗΝΑΙΟΝ ΤΟΥ ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ ΜΙΧΑΗΛ Ι. ΣΑΛΙΒΕΡΟΥ 1904

25 × 17, σ. 2λ + 1γσ + 1λ + 249 + 3λ, νεωτερικό κάλυμμα.

Ἁγιος Ἀθανάσιος, 90.

- 22 -

ΜΗΝΑΙΟΝ ΤΟΥ ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΥ ΠΕΡΙΕΧΟΝ ΑΠΑΣΑΝ ΤΗΝ ΑΝΗΚΟΥΣΑΝ
ΑΥΤΩ ΑΚΟΛΟΥΘΙΑΝ ΜΕΤΑ ΤΗΣ ΠΡΟΣΘΗΚΗΣ ΤΟΥ ΤΥΠΙΚΟΥ κατ' ἀρχαίαν
μέν, νεωστί δέ τυπωθεῖσαν διάταξιν ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΤΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ Μ. ΕΚΚΛΗ-
ΣΙΑΣ διορθωθῆν ὑπὸ ΒΑΡΘΟΛΟΜΑΙΟΥ ΚΟΥΤΛΟΥΜΟΥΣΙΑΝΟΥ ΜΕΤΑ ΠΟΛ-
ΛΩΝ ΠΡΟΣΘΗΚΩΝ ΚΕΚΑΝΟΝΙΣΜΕΝΩΝ ἀδεία καὶ ἐγκρίσει τῆς Ἱερᾶς Συνό-
δου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ΕΚΔΟΣΙΣ ΕΠΙΜΕΛΗΜΕΝΗ ΕΚΔΟΤΗΣ Π.Π.
ΠΑΡΑΣΚΕΥΟΠΟΥΛΟΣ Διευθυντής τοῦ Πρακτορείου τῶν Ἐφημερίδων ΕΝ
ΑΘΗΝΑΙΣ, 1904.

29 × 20, σ. 2λ + 248, πανόδετο μέ δερμάτινη ράχη, συσταχωμένο μέ τά
ἀκόλουθα μηναιᾶ:

ΜΗΝΑΙΟΝ ΤΟΥ ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΥ.....ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ, 1904

σ. 251 + 1λ

ΜΗΝΑΙΟΝ ΤΟΥ ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΥ..... ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ, 1904

σ. 151 + 1λ

Ἅγιος Ἀθανάσιος, 79 α, β, γ.

- 23 -

ΜΗΝΑΙΟΝ ΤΟΥ ΜΑΡΤΙΟΥ.....ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ, 1904

30 x 20, σ. 138, ἡ σ.τ. κομμένη διαγωνίως, πανόδετο μὲ δερμάτινη ράχη καὶ χρυσή ἐμπιέστη διακόσμηση, συσταχωμένο μὲ τὰ ἀκόλουθα μηναια:

ΜΗΝΑΙΟΝ ΤΟΥ ΑΠΡΙΛΙΟΥ.....ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ, 1904

σ. 174 + 2λ

ΜΗΝΑΙΟΝ ΤΟΥ ΜΑΪΟΥ.....ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ, 1904

σ. 174 + 2λ

Παντοβασίλισσα, 122 α, β, γ.

- 24 -

ΜΗΝΑΙΟΝ ΤΟΥ ΙΟΥΝΙΟΥ.....ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ, 1904

29 x 20, σ. 2λ + 123 + 1λ, πανόδετο μὲ δερμάτινη ράχη καὶ χρυσή ἐμπιέστη διακόσμηση, συσταχωμένο μὲ τὰ ἀκόλουθα μηναια:

ΜΗΝΑΙΟΝ ΤΟΥ ΙΟΥΛΙΟΥ.....ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ, 1904

σ. 158

ΜΗΝΑΙΟΝ ΤΟΥ ΑΥΓΟΥΣΤΟΥ.....ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ, 1904

σ. 168

Παντοβασίλισσα, 121 α, β, γ.

- 25 -

ΜΗΝΑΙΟΝ ΤΟΥ ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΥ.....ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ, 1904

29 x 19, σ. 2λ + 184, πανόδετο μὲ δερμάτινη ράχη καὶ χρυσή ἐμπιέστη διακόσμηση, συσταχωμένο μὲ τὰ μηναια πού ἀκολουθοῦν:

ΜΗΝΑΙΟΝ ΤΟΥ ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ.....ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ, 1904

σ. 174

ΜΗΝΑΙΟΝ ΤΟΥ ΝΟΕΜΒΡΙΟΥ.....ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ, 1904

σ. 217 + 3λ

Παντοβασίλισσα 120 α, β, γ.

- 26 -

ΜΗΝΑΙΟΝ ΤΟΥ ΑΠΡΙΛΙΟΥ.....ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ, 1904

29 x 20, σ. 122 + 2λ, πανόδετο μὲ ἐμπιέστη ἀσημένια παράσταση Χριστοῦ Παντοκράτορα καὶ Θεοτόκου βρεφοκρατούσας.

Παντοβασίλισσα, 123.

- 27 -

ΤΡΙΩΔΙΟΝ ΚΑΤΑΝΥΚΤΙΚΟΝ ΠΕΡΙΕΧΟΝ ΑΠΑΣΑΝ ΤΗΝ ΑΝΗΚΟΥΣΑΝ ΑΥΤῶ ΑΚΟΛΟΥΘΙΑΝ ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΚΑΙ ΜΕΓΑΛΗΣ ΤΕΣΣΑΡΑΚΟΣΤΗΣ ΕΚΔΟΣΙΣ ΝΕΩΤΑΤΗ ΕΠΙΣΤΑΣΙΑ ΓΕΩΡΓΙΟΥ Σ. ΓΕΓΛΕ Καθηγητοῦ τῶν Θεολογικῶν μαθημάτων ΜΕΤΑ ΠΟΛΛΩΝ ΠΡΟΣΘΗΚΩΝ ΚΕΚΑΝΟΝΙΣΜΕΝΩΝ ἀδεία καὶ ἐγκρίσει τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος. ΕΚΔΟΤΗΣ ΜΙΧΑΗΛ Ι. ΣΑΛΙΒΕΡΟΣ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΤΩΝ ΚΑΤΑ-

ΣΤΗΜΑΤΩΝ ΜΙΧΑΗΛ Ι. ΣΑΛΙΒΕΡΟΥ 1905.

26 × 17, σ. 1χσ + 5λ + 660 + 4λ, πανόδετο μέ δερμάτινη ράχη.
Παντοβασίλισσα, 126.

Τά περισσότερα από τά βιβλία, πού περιλαμβάνονται στόν παραπάνω κατάλογο, διατηροῦνται σέ ἀρκετά καλή κατάσταση, ἂν καί στό σύνολό τους ἔχουν ὑποφέρει, σέ μικρότερο ἢ μεγαλύτερο βαθμό, ἀπό τήν ὑγρασία.

Ἡ προέλευσή τους δέν εἶναι βεβαιωμένη, ἐκτός ἀπό ἑπτὰ βιβλία, γιά τά ὁποῖα, σύμφωνα μέ τίς σχετικές ἐνθυμήσεις, γνωρίζουμε ὅτι ἦταν δωρεά τῆς Μ. Βατοπεδίου στό ναό τοῦ Σουφλάρ (βλ. ἐνθυμήσεις). Πρόκειται γιά τά ἑξῆς:

1) Ἱερατικόν τοῦ 1895 (ἀρ. 75) 2) Εὐαγγέλιον χχ (ἀρ. 59) 3) Μηναιὰ Δεκεμβρίου - Ἰανουαρίου - Φεβρουαρίου τοῦ 1904 (ἀρ. 79) 4) Μηναιὰ Μαρτίου - Ἀπριλίου - Μαΐου τοῦ 1904 (ἀρ. 122) 5) Μηναιὰ Ἰουνίου - Ἰουλίου - Αὐγούστου τοῦ 1904 (ἀρ. 121) 6) Μηναιὰ Σεπτεμβρίου - Ὀκτωβρίου - Νοεμβρίου τοῦ 1904 (ἀρ. 120) 7) Τριώδιον τοῦ 1905 (ἀρ. 126).

Για ὀρισμένα ἀκόμη βιβλία πού οἱ σημειώσεις τους μᾶς δίδουν κάποιες ἔμμεσες πληροφορίες γιά τήν προέλευσή τους βλ. τό κεφάλαιο τῶν ἐνθυμήσεων καί τόν πίνακα στό τέλος τοῦ κειμένου.

III. Ἀκέφαλα βιβλία

Τά βιβλία πού ἀναφέρονται παρακάτω εἶναι ὅλα ἀκέφαλα, ὀρισμένα δέ ἀπ' αὐτά εἶναι εἴτε ἑλλιπῆ εἴτε κολοβά. Στόν πίνακα πού ἀκολουθεῖ, ἐκτός ἀπό τά στοιχεῖα αὐτά, δίδεται μία κατά προσέγγιση χρονολόγηση καθώς καί ὁ ναός στόν ὁποῖο φυλάσσονται μαζί μέ τόν ἀριθμό καταγραφῆς τους.

1. Μηναιὸν τοῦ Ὀκτωβρίου 18ος/19ος αἰ., ἀκέφαλο καί κολοβό, ἀριθμ. σ. 3-124, Ἔγ. Ἀθανάσιος, 71.

2. Μηναιὸν τοῦ Φεβρουαρίου 18ος/19ος αἰ., ἀκέφαλο, ἀριθμ. σ. 3-178, Ἔγ. Ἀθανάσιος, 70.

3. Μηναιὸν τοῦ Ἰανουαρίου 18ος/19ος αἰ., ἀκέφαλο, ἀριθμ. σ. 3-299, Παντοβασίλισσα, 110.

4. Ὀκτώηχος 17ος αἰ., ἀκέφαλο καί κολοβό, ἀριθμ. φ.θ-ρηβ+7χσ, Ἔγ. Ἀθανάσιος, 65.

5. Ὀκτώηχος 17ος αἰ., ἀκέφαλο καί κολοβό, ἀριθμ. φ.δ-ρηπ+2χσ, Ἔγ. Ἀθανάσιος, 66.

6. Ὀκτώηχος 18ος αἰ., ἀκέφαλο (τά φύλλα εἶναι κολλημένα ἀπό τήν ὑγρασία καί ἡ καταμέτρησή τους ἦταν ἀδύνατη), Παντοβασίλισσα, 101.

7. Ὀκτώηχος 18ος αἰ., ἀκέφαλο καί κολοβό, σ. 16χσ+ἀριθμ. 57-438+6χσ+ἀριθμ. 445-446, Παντοβασίλισσα, 115.

8. Τριῶδιον 18ος αἰ., ἀκέφαλο, ἀριθμ. σ. 1-470, "Αγ. Ἀθανάσιος, 69.
9. Εὐχολόγιον Μέγα, μετὰ τό 1850, ἀκέφαλο, ἀριθμ. σ. γ-δ+1-691, στίς σ. γ-δ πρόλογος τοῦ Ἰωάννη Βελούδη: «Ἐνετίησιν τῇ α/13 Νοεμβρίου αων», Παντοβασίλισσα, 119.
10. Τυπικόν, 19ος αἰ., ἀκέφαλο. Οἱ σ. σέ νεότερη βιβλιοδεσία ἔχασαν τή σειρά τους καί ἡ εἰκόνα σήμερα εἶναι ἡ ἐξῆς: ἀριθμ. σ. γ-ι+49-60+ιγ-ιζ+1-48+81-448+14χσ, Παντοβασίλισσα, 117.
11. Ὁρολόγιον τό Μέγα ±1870, ἀκέφαλο, ἀριθμ. σ. γ-ε+1-558. Στή σ. ε ὑπογράφει τόν πρόλογο ὁ ἰδιοκτῆτης τοῦ τυπογραφείου ΦΟΙΝΙΞ, "Αγ. Ἀθανάσιος, 93.
12. Ἑλληνική Χρηστομάθεια, 19ος αἰ., ἀκέφαλο, ἀριθμ. σ. 3-222, "Αγ. Ἀθανάσιος, 92.
13. Ὀκτώηχος 19ος/20ός αἰ., ἀκέφαλο, ἀριθμ. σ. 1-428, "Αγ. Ἀθανάσιος, 77.
- Τά περισσότερα ἀπό τά βιβλία αὐτά παρουσιάζουν σοβαρές φθορές τόσο στή στάχωση, ὅσο καί στά φύλλα. Ἐκτός ἀπό δύο βιβλία (βλ. ἐνθυμήσεις), γιά τά ὑπόλοιπα δέν ἔχουμε πληροφορίες καί δέν διασώζουν ἐνθυμήσεις σχετικά μέ τήν προέλευσή τους.

IV. Ἑλλιπή βιβλία

Παρακάτω ἀναφέρονται ὀρισμένα ἑλλιπή βιβλία, τὰ ὁποῖα φυλάσσονται στὸν ναό τοῦ "Αγ. Ἀθανασίου καί ἔχουν καταγραφῆ μέ τόν ἀριθμό 94. Γιά τά παλαιότερα ἀπό τό 1863 βιβλία δίδεται ἡ παραπομπή τους στίς γενικές βιβλιογραφίες (βλ. σημ. 10).

1. Πεντηκοστάριον τοῦ 1681*.
2. Μηναιὸν τοῦ Ἰουλίου τοῦ 1777, LEGRAND II, 888· τό ἀντίτυπο αὐτὸ εἶναι ἑλλιπές καί κολοβό: σ. 1χσ+1λ+ἀριθμ. 5-148.
3. Παρακλητικὴ τοῦ 1819, Γκίνης-Μέξας I, 1182· τό ἀντίτυπο αὐτὸ εἶναι ἑλλιπές: σ. 2χσ + ἀριθμ. 17-194+457-458.
4. ΤΡΙΩΔΙΟΝ ΚΑΤΑΝΥΚΤΙΚΟΝ ΠΕΡΙΕΧΟΝ ΑΠΑΣΑΝ ΤΗΝ ΑΝΗΚΟΥΣΑΝ ΑΥΤΩ ΑΚΟΛΟΥΘΙΑΝ ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΚΑΙ ΜΕΓΑΛΗΣ ΤΕΣΣΑΡΑΚΟΣΤΗΣ ΑΠΟ ΤΗΣ ΚΥΡΙΑΚΗΣ ΤΟΥ ΤΕΛΩΝΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥ ΦΑΡΙΣΑΙΟΥ, ΜΕΧΡΙ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΚΑΙ ΜΕΓΑΛΟΥ ΣΑΒΒΑΤΟΥ· ΜΕΤΑ ΤΩΝ ΚΑΤ' ΗΧΟΝ ΤΡΙΑΔΙΚΩΝ ΥΜΝΩΝ ΚΑΙ ΦΩΤΑΓΩΓΙΚΩΝ, ΣΤΙΧΗΡΩΝ ΤΕ ΚΑΙ ΚΑΘΙΣΜΑΤΩΝ ΔΙΑΦΟΡΩΝ ΕΝ ΤΩ ΤΕΛΕΙ. ΕΚΔΟΣΙΣ ΕΚΤΗ ΝΕΩΣΤΙ ΕΠΙΔΙΟΡΘΩΘΕΝ, ΚΑΙ ΜΕΤΑΤΥΠΩΘΕΝ. ΒΕΝΕΤΙΑ ΕΚ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ Ο ΦΟΙΝΙΞ 1886. Ἀντίτυπο ἑλλιπές καί

* Σέ μεταγενέστερη ἐπίσκεψή μου στό ναό γιά τή λήψη συμπληρωματικῶν στοιχείων, δέν μπόρεσα νά ἐντοπίσω αὐτὸ τό ἀντίτυπο.

κολοβό: σ. 4χσ+ἀριθμ. 1-282+287-312.

5. Μηνιαῖον τοῦ Φεβρουαρίου, 19ος αἰ., ἀκέφαλο καί κολοβό: σ. 2χσ+ἀριθμ. 1-128.

6. Μηνιαῖον τοῦ Μαρτίου, 19ος αἰ., ἀκέφαλο καί ἑλλιπές: σ. ἀριθμ. 17-151.

7. Μηνιαῖον τοῦ Νοεμβρίου, 19ος αἰ., ἀκέφαλο καί ἑλλιπές: σ. ἀριθμ. 41-192+195-212.

V. Ἐνθυμήσεις - ἐπιγραφές

Στὴν ἐνότητα αὐτὴ παρουσιάζονται οἱ σημειώσεις τῶν βιβλίων, πού εἶτε δίδουν πληροφορίες γιὰ τὸ ἴδιο τὸ βιβλίον, εἶτε ἀναφέρονται σέ πρόσωπα, τόπους, γεγονότα, τὰ ὁποῖα μποροῦμε ἢ προσπαθοῦμε νά ἀνιχνεύσουμε ἱστορικά. Ἀναγράφονται ἐπίσης φράσεις, πού τὸ περιεχόμενό τους παρουσιάζει κάποιον λαογραφικό ἐνδιαφέρον, ἐπιγραφές πού ἔχουν χαραχθεῖ στὴ μεταλλικὴ ἐπένδυση τῆς σταχώσεως, καθὼς καὶ σφραγίδες.

Δέν ἀναφέρονται καθόλου ἀγιολογικὲς σημειώσεις (τροπάρια, ὕμνοι κ.λ.π.) καί, ἀκόμη, δέν περιλαμβάνονται ἐνθυμήσεις πού, ἐκτός ἀπὸ λίγες λέξεις, εἶναι σχεδόν ἀδύνατο νά διαβασθοῦν. Ὡστόσο ἀναφέρουμε κάποιες τέτοιες περιπτώσεις, στὶς ὁποῖες ξεχωρίζουν ὀρισμένα στοιχεῖα, πού ἀξίζει νά ἐπισημανθοῦν.

Ἡ καταγραφή τῶν ἐνθυμήσεων γίνεται ὡς ἑξῆς: Ἀναγράφονται τὰ βιβλία κατὰ χρονολογικὴ σειρὰ μὲ τὸν τίτλον τους, τὴ χρονολογία ἐκδόσεώς τους καὶ τὸν ἀριθμὸν καταγραφῆς τους μέσα σέ παρένθεση. Ἡ προσθήκη τοῦ ἀριθμοῦ σκοπεύει στὴν εὐκολότερη ταύτιση τοῦ βιβλίου στοὺς πίνακες μὲ τὴν βιβλιογραφικὴ του καταγραφή.

Ἡ μεταγραφή τῶν ἐνθυμήσεων ἀκολουθεῖ τὴν ὀρθογραφία τοῦ πρωτοτύπου· ὅπου εἶναι δυνατόν, γίνεται σχολιασμός καὶ δίδεται ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία.

1. Πεντηκοστάριον τοῦ 1725 (ἀρ. 68)

α) Στὴ σ. 2: «(ὀ)πιος το πάρη απο την εκλησία / (νά) ἦνε αφορησιμένος κατε(ρα)μένος / ο εγο ο ανεγνωστις ε μνι απρηληου 2 / 1746»¹⁷.

β) Στὴ σ. 3 ἐκτός ἀπὸ δύο δυσανάγνωστες σημειώσεις ὑπάρχουν στὴ σειρὰ οἱ ἀριθμοί: «50530500280030» καὶ κάτω ἀκριβῶς ἀπὸ τοὺς ἀριθμοὺς τὸ ὄνομα: «ΝΕΟΦΗΤΟ». Ἴσως ὁ ἀριθμὸς σχετίζεται μὲ τὰ γράμματα τοῦ ὀνόματος, δηλ. ν = 50, ε = 5, φ = 500, η = 8, ἂν καὶ δέν ὑπάρχει γιὰ ὅλα τὰ

17. Ἀνάλογες ἐκφράσεις, πρὸς ἀποτροπὴν κλοπῆς καὶ γενικῶς ὁποιασδήποτε ἀπομακρύνσεως τοῦ βιβλίου ἀπὸ τὸ χῶρον στὸν ὁποῖο ἀνήκει, συναντοῦμε καὶ σέ χειρόγραφα βυζαντινῶν χρόνων· βλ. Elpidio Mioni, *Εἰσαγωγή στὴν ἑλληνικὴ Παλαιογραφία* (μετάφ. Ν. Μ. Παπαγιωτάκη), Ἀθήνα 1972, σ. 105.

γράμματα ἢ σχετική ἀντιστοιχία¹⁸.

γ) Στό verso τῆς πίσω λευκῆς σελίδας σχηματίζεται κύκλος μέ τις λέξεις: «κακόσας τινες εἶναι κακός τείναι ἐκεῖ ὅπου σας πίνι τοῦτο ὅπου νακάνις πικνο». Στό κέντρο τοῦ κύκλου ἡ χρονολογία: «1833 Μαΐου 29» (εἰκ. 1).

2. Εὐαγγέλιον τοῦ 1740 (ἄρ. 103)

α) Στό ὀπισθόφυλλο τῆς σταχώσεως μέ τήν ἀσημένια παράσταση τῆς Ἀναστάσεως ἔκτυπη ἡ ἐπιγραφή: «† ΕΠΙΣΤΑΤΕΒΟ/ΝΤΩΣ ΤΟΥ ΠΑΝΟΣ/ΥΟ-ΤΑΤΟΥ ΚΑΘΙ/ΓΟΥΜΕΝΟΥ Κ/ΗΡ ΓΡΗΓΩΡΙΟΥ / ΤΗΣ ΙΕΡΑΣ / ΜΟΝΗΣ / ΤΩΝ / Π(ατέ)ΡΟΝ - ΑΨΝΑ» (= 1751) (εἰκ. 2).

Ἡ Μονή τῶν Πατέρων πού μνημονεύεται στήν ἐπιγραφή εἶναι ἡ περίφημη Μονή Μηδικίου, πού ἰδρύθηκε τόν 8ο αἰ. στήν περιοχή τῆς μικρασιατικῆς Τριγλίας¹⁹.

β) Στό recto τῆς πίσω λευκῆς σελίδας εἶναι γραμμένο: «τῶν νηπίων τό Εὐαγγέλιον ζῆτει τῇ τετάρτῃ τῆς δεκάτης Ἑβδομάδος λουκᾶ²⁰. Ἐγράφη δέ παρά Ἱερέως Χριστοδοῦλου Σταυρίδου τῷ 1897 ἐν Μηνί Μαΐω 5ω».

Ὁ ἱερεὺς Χριστόδουλος Σταυρίδης, πού τό 1919 ὑπογράφει καί μία ἄλλη ἐνθύμηση ὡς ἡγούμενος τῆς Μονῆς τῶν Πατέρων (βλ. παρακάτω αὐ. ἀ. 12), εἶναι προφανῶς γόνος μιᾶς ἀπό τίς πύο γνωστές οἰκογένειες τῆς Τριγλίας, ἀρχετοί ἐκπρόσωποι τῆς ὁποίας ξεχώρισαν γιά τήν κοινωνική τους δράση²¹.

3. Μηναῖον τοῦ Ἰουνίου τοῦ 1740 (ἄρ. 61)

α) Στήν 4η λευκή σελίδα ὑπάρχει ἡ σημείωση: «1824 / σεπτεμβρίου α / Π^α

18. Ἀνάλογες κρυπτογραφικές συνήθειες γνωστές ἀπό τά βυζαντινά χρόνια βλ. Μιονί, δ.π., σσ. 111-113.

19. Δύο πρόσφατες μελέτες πού ἀναφέρονται μεταξύ τῶν ἄλλων καί στή Μονή Μηδικίου εἶναι τῶν Mango - Σεβτσένκο, «Some Churches», δ.π., σ. 240-242, 274-276 (βλ. καί σ. 261-262), καί τοῦ Janin, *Les églises*, σσ. 165-168, 185-187· στίς δύο αὐτές μελέτες ἀναφέρεται καί ἡ παλαιότερη βιβλιογραφία τοῦ θέματος. Σχετικά μέ τήν ἰδρυση, ταύτιση καί μετονομασία τῆς μονῆς σέ μονή τῶν Πατέρων τό θέμα παραμένει ἀνοικτό, ἀφοῦ δέν ἔχει ἰσχύει ἀκόμα συστηματική μελέτη γιά τό συγκεκριμένο μοναστήρι. Ἀπό τίς διάφορες καί διαφορετικές ἀπόψεις τῶν μελετητῶν σχετικά μέ τά παραπάνω θέματα, ἐπισημαίνουμε μόνο ὅτι ὁ Janin ἀναφέρει ὅτι ἡ προσωπικότητα Μονῆ τῶν Πατέρων ἐδόθη στό μοναστήρι τό 15ο ἢ 16ο αἰ. καί δηλώνει τά τρία πρόσωπα, πού φέρονται ὡς ἰδρυτές του: Νικηφόρος, Νικήτας, Ἀθανάσιος. Ἀπό τήν ἄλλη, οἱ Mango - Σεβτσένκο, ἀναφέρουν μετονομασία τῆς μονῆς τόν 11ο αἰ. καί ὅτι ἡ προσωπικότητα «Ἄγιοι Πατέρες» ἀφορᾶ τοὺς Πατέρες τῆς Οἰκουμενικῆς Συνόδου τῆς Νικαίας. Κλείνουμε τῇ σημείωση μέ μία πληροφορία γιά τῇ σύγχρονη κατάσταση τῆς μονῆς, ὅπως περιγράφεται στό ἄρθρο τῶν Mango - Σεβτσένκο: «Σήμερα (τό 1973) στή θέση τοῦ μοναστηριοῦ ὑπάρχει πτηνοτροφεῖο. Τίποτα δέν ἀπομένει ἀπό τήν βασιλική, τόν καθολικό ναό, πού περιέγραφαν οἱ Covell, Hasluck, Pansenska».

20. Πρόκειται γιά τήν περικοπή ιη', 15-17 ἀπό τό Εὐαγγέλιο τοῦ Λουκᾶ, πού ἀναφέρεται στήν εὐλογία τῶν νηπίων ἀπό τό Χριστό.

21. Ὅρισμένοι ἐκπρόσωποι τῆς οἰκογένειας Σταυρίδη μνημονεύονται στό Τρ. Εὐαγγελίδης, *Βρυλλεῖον-Τριγλία, Ἱστορική καί Γεωγραφική Μελέτη ἀπό τοῦ Ε' αἰῶνος π.Χ. μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς*, Ἀθῆνα 1934, σ. 82, 129 σημ. 42-43, βλ. ἐπίσης καί Πιστικίδης, *Τριγλία*, σσ. 198-201.

Ιωάννη».

β) Στή σ. 3 στρογγυλή σφραγίδα με τήν παράσταση στό κέντρο τοῦ ἁγίου Γεωργίου ἐφίππου νά σκοτώνει τό δράκοντα. Ὅλόγυρα ἢ ἐπιγραφή: «Ο ΑΓΙΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ Ο Α[.....]ΝΟΣ» (εἰκ. 3).

Δυστυχῶς τά ἐνδιάμεσα γράμματα τῆς τελευταίας λέξεως εἶναι μισοσβησιμένα καί δυσανάγνωστα καί ἔτσι δέν μποροῦμε νά πληροφορηθοῦμε σέ ποιόν Ἄγιο Γεώργιο ἀναφέρεται ἡ σφραγίδα. Ἐνημερωτικά ἀναφέρουμε ὅτι ἀπό τήν παλαιά Τρίγλια εἶναι γνωστοί δύο ναοί τοῦ ἁγίου Γεωργίου: τοῦ Κυπαρισσιώτου ἢ τοῦ Ἐπάνω, καί τοῦ Κάτω²².

γ) Ἐδῶ ἀξίζει ἀκόμα νά σημειώσουμε σκίτσα μέ μελάνι πού παριστάνουν στρατιώτες καί ἰστιοφόρα καί ἔχουν ζωγραφισθεῖ στά ἐσώφυλλα τοῦ βιβλίου (εἰκ. 4, 5).

4. Μνηαῖον τοῦ Αὐγούστου τοῦ 1777 (ἀρ. 64)

Στίς σ. 2, 170, 171, 172 ἐκτεταμένεσ σημειώσεις, δυστυχῶς ὁμως μισοσβησιμένες ἢ μισοσκισιμένες.

α) Στή σ. 2 σημείωση 17 στίχων: «1793 / ἦλθα εγὼ παπᾶ / νηκόλαος μορα / ἦτης καί μέ ἐπῆρε / εἰμπα)τοίκιον γρ(όσια) 51 / δια το χορηον αμπαρλή / ν(ικό)λαος ἀθανάσιος το ε / :: του αρχηδιάκος η / - χρονη ἀγροί / ετ(-)ντα εξη καί ἐμένα / ε(πῆρ);ε πενήντα ενα / - ενα -. να κόψη / (πῆρες;) 58 νά μήν εβρω / - αλονχρονον ωτη αὐγά / - χορήων λακεδεβ.. / - δι ε ε τ η ποτα καθ ούν / και δουλέβουν χρόνον κεροδη».

β) Ἀπό τή σημείωση τῆς σ. 170, πού εἶναι μισοσβησιμένη, οἱ μόνες ξεκάθαρες λέξεις πού διακρίνονται εἶναι «ἀπό πελοποννήσου».

γ) Ἀπό τή σημείωση τῆς σ. 171 – στίχοι 16 – διαβάζουμε: «εις (;) τους χ(ρόνους) / 1792 / ημων - / ιερές κ - / τλης εις (εκ)/κλισιάν - / την και - / ζ' ηη του - / βάση. - / ση όπου τ. - / τος αλῖς χ(ρο) / νιές 5 π - / νου κάπιος (ἀθ) / ανάσιος ονομ(ά) / ζονταν αρχ(ι) / διάκως».

δ) σ. 172: 1) «ἕνας παπας θανασις ηρθε μοραητης κε ηυκε ετησ(η) κε καμε το κελή».

ε) «εις τόν καιρόν – ἔμ μπατῆ καί απώ το χορίον απαρλίου ἐν ἔτη 1788 / τό σπῆαρι εἶχε παράδες – το κριθᾶρι 55 καί τά γενίματα ληγον».

Ὅπως ἤδη ἀναφέραμε οἱ σημειώσεις εἶναι δυσανάγνωστες καί ὡς ἐκ

22. Εὐαγγελίδης, *Τρίγλια*, σ. 24, ὅπου ἀναφέρεται ὅτι οἱ δύο αὐτοί ναοί κτίσθηκαν κατά τό 17ο αἰῶνα. Εἰδικότερα ὁ ναός τοῦ ἁγίου Γεωργίου τοῦ Κυπαρισσιώτου ἢ Ἐπάνω — ὁ ὁποῖος ἀργότερα ἀνεκαινίσθη ἐκ βάθρων — κτίσθηκε εἰς ἀνάμνησιν παλαιᾶς ὁμωνύμου μονῆς, ἡ ὁποία ἦταν τήν ἐποχὴ ἐκεῖνη ἐρειπωμένη (βλ. στόν ἴδιο, σσ. 40-41). Διαφορετικὴ ἄποψη, ὅσον ἀφορᾷ τήν τοποθέτηση τῆς παλαιᾶς αὐτῆς μονῆς στήν περιοχὴ τῆς Τρίγλιας, ἐκφράζει ὁ Janin, *Les églises*, σ. 163, ὁ ὁποῖος καί τήν τοποθετεῖ στήν περιοχὴ τῆς Κίου. Μέ κάθε ἐπιφύλαξη μία πρόταση γιά τή συμπλήρωση τῆς σφραγίδος, Α(ΝΩΚΙΑ)ΝΟΣ.

τούτου δὲν εἶναι δυνατὴ ἡ πλήρης καὶ σαφὴς ἐρμηνεία τους. Πιθανόν συνδέονται μεταξύ τους, ὅπως δηλώνουν τόσο οἱ σημειούμενες χρονολογίες – 1793 (α), 1792 (γ), 1788 (δ,2) – ὅσο καὶ τὰ ἐπαναλαμβανόμενα ὀνόματα: παπα-Νικόλαος Μοραΐτης (α) – ἀπὸ Πελοποννήσου (β) – παπα-Θανάσης Μοραΐτης (δ1) – Ἄθανάσιος ἀρχιδιάκος (α) – Ἄθανάσιος ἀρχιδιάκος (γ) – χωρίον Ἄμπαρλῆ (α) – χωρίον Ἄπαρλιου (δ, 2).

Στὴ σημείωση (α) ἀπὸ τῆ λέξι «ἐμπατοίκιον» διακρίνονται μόνο ὀρισμένα γράμματα. Ὡστόσο ἡ συμπλήρωση εἶναι, πιστεῦω, ἀρκετὰ ἀσφαλὴς καὶ ταιριάζει μὲ τὸ ὅλο νόημα τῆς σημειώσεως ἢ σαφέστερα μὲ τῶν πρώτων 5 στίχων, διότι ἀπὸ τοὺς ὑπόλοιπους ἡ ἑλλειψὺς ἀνάγνωσις δὲν ἐπιτρέπει τὴν ἐρμηνεία τους. Οἱ 5 λοιπὸν πρῶτοι στίχοι ἀναφέρονται στὸ ἐμπατοίκιον ἀπὸ 51 γρόσια, πού πληρῶσε τὸ 1793 ὁ παπα-Νικόλαος Μοραΐτης, γιὰ νὰ καταλάβει τὴ θέση τοῦ ἱερέως στὸ χωριὸ Ἄμπαρλῆ. Τὸ ἐμβατικὸν ἢ ἐμβατοίκιον ἢ ἐμπατικὸ ἦταν χρήματα, πού κατέβαλαν οἱ ἱερεῖς στοὺς ἐπίσκοπους γιὰ τὸ διορισμὸ τους σὲ κάποια ἐνορία²³. Στὴ συμπλήρωσις καὶ ἐρμηνεία αὐτῆς τῆς σημειώσεως συνέβαλαν ἀνάλογες σημειώσεις σὲ λειτουργικὸ βιβλίον τοῦ χωριοῦ Σαφροῦ τῆς Α. Θράκης, τίς ὅποτες μνημονεῦει ὁ Μανουὴλ Γεδεών στὸ ἄρθρο του γιὰ τὰ «Παλαιὰς εὐωρίας Θρακῶα κέντρα»²⁴.

Τὸ χωριὸ Ἄμπαρλῆ πού μνημονεῦεται τόσο στὴ σημείωση (α), ὅσο καὶ στὴ (δ, 2) βρίσκεται καὶ αὐτὸ στὴν Α. Θράκη καὶ ὑπῆρξε χῶρος ἀποθηκεύσεως σιτηρῶν κατὰ τὴ βυζαντινὴ ἐποχὴ καὶ στὴ συνέχεια κατὰ τὴν τουρκοκρατία, γεγονός πού δηλώνεται καὶ ἀπὸ τὸ τουρκικὸ ὄνομά του, πού σημαίνει «χῶρος ἀποθηκεύσεως σιτηρῶν»²⁵. Ἡ σημείωση (δ, 2), ἂν καὶ δυσερμηνευτὴ, ταιριάζει μ' αὐτὸν τὸ χαρακτήρα τοῦ χωριοῦ Ἄμπαρλῆ.

Γιὰ τὴν ἱστορία ἀναφέρουμε ὅτι μέρος τῶν κατοίκων τοῦ Ἄμπαρλῆ, μετὰ τὴ μικρασιατικὴ καταστροφὴ καὶ τὴν ὑποχρεωτικὴ ἀνταλλαγὴ τῶν πληθυσμῶν, ἐγκαταστάθηκαν ὡς πρόσφυγες στὸ Ν. Ρύσιο καὶ στὴ Ν. Μηχανιώνα τοῦ Ν. Θεσσαλονίκης²⁶.

23. Ἐμ. Κριαρᾶς, *Λεξικὸ τῆς Μεσαιωνικῆς Ἑλληνικῆς δημώδους Γραμματείας 1100-1669*, τ. στ', Θεσσαλονίκη 1978, σ. 7. Ἐλευθερουδάκη, *Ἐγκυκλοπαιδικὸν Λεξικόν*, τ. 5ος, ἐν Ἀθήναις (1929), σ. 501· βλ. κάποια διαφοροποίησις τῆς χρήσεως τῆς λέξεως στὸ Μ. Γεδεών, «Περιοητικὴ σημείωσις περὶ τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει κατὰ τὸν ΙΖ' αἰῶνα βυζαντινῶν ναῶν». *Ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἑλληνικὸς Φιλολογικὸς Σύλλογος*, ΚΓ' (1891-1892) 40: «...αἱ ἀναγραφαὶ τῶν κατ' ἐποχὰς ἐμβατοικίων, ἅπερ ἐχορήγουν ἐνοριακοὶ ναοὶ τῷ ταμίῳ τοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως...». Πιθανόν ἡ λέξι «ἐμπατικὸ» κρύβεται καὶ πίσω ἀπὸ τὴ δυσερμηνευτὴ λέξι «ἐμ πατῆ» τῆς σημειώσεως (δ,2).

24. Μ. Γεδεών, «Παλαιὰς εὐωρίας Θρακῶα κέντρα», *Θρακικά* 7ος (1936) 17. Οἱ ἴδιες αὐτέες σημειώσεις τοῦ Γεδεών ἐπαναλαμβάνονται καὶ στὸ Ἄθ. Γαϊτάνου - Γιαννιοῦ, «Ἀπὸ τὴν Α. Θράκη ἢ ἐπαρχία Δέρκων», *Θρακικά* 12ος (1939) 150.

25. Γαϊτάνου-Γιαννιοῦ, *ὁ.π.*, σ. 184.

26. Γαϊτάνου-Γιαννιοῦ, *ὁ.π.*, σσ. 183-184, Μαραβελάκης - Βακαλόπουλος, *ὁ.π.*, σ. 396 κ.έ.

5. Μηνιαῖον τοῦ Σεπτεμβρίου τοῦ 1779 (ἀρ. 67)

Στή σ. 196, ἀπό τήν ὁποία ἔχει ἀπομείνει ἓνα μικρό μόνο κομμάτι, διασώζεται ἀπόσπασμα σημειώσεως ἀρκετά δυσανάγνωστης καί δυσερμηνεύτης. Παραθέτουμε ὅ,τι μπόρεσε νά διαβασθεῖ: «κηρίτζις ἔξαγράφου ἐδῶ / (χ)ρό- νους 2 καί ἐφῆγα καί πῆγα / .. ἄλην ἐφῆγα καί ἤλθον παλι / .. τον πόλῆν τη ἦ τον ἀκολβη / ... ρο και ἦκῆ εὐγάλα γρόσια / .. ου ἀπα τη κῆτου ἦτον 1312».

6. Εὐαγγέλιον τοῦ 1801 (ἀρ. 98)

Στήν ἀσημένια ἐπένδυση τῆς σταχώσεως ὑπάρχει χαραγμένη ἡ ἐπιγραφή: «ΝΟΕΜ: Π: 1878 ΕΝ ΒΑΒΔΟΣ ΔΙΑ ΧΙΡΟΣ: ΓΙΡΑΚΙΣ· ΧΡΙΣΟΧΟΣ + / (τῶ) Ν ΣΙΥ- ΔΡΟΜΙΤΟΝ· ΠΑΠΑ: ΓΕΟΡΓΙΣ: ΓΙΑΝΑΚΙΣ Ν(Ι)Κ(Ο)Λ(ΑΟΣ) ΚΑΤΕΡ(Ι)ΝΑ ΓΕΟΡ- ΓΑΚ(ΗΣ) » (εἰκ. 6).

Ἡ ἐπιγραφή στή στάχωση, πού εἶναι μεταγενέστερη τῆς ἐκδόσεως τοῦ Εὐαγγελίου, δηλώνει ὅτι τό βιβλίον προέρχεται ἀπό τή Χαλκιδική καί εἶναι πολύ πιθανόν νά ἀνήκε ἐξ ἀρχῆς στό ναό τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου.

Ἀξιζει ἐπίσης νά σημειώσουμε ὅτι δύο ἀκόμα ἔργα τοῦ ἰδίου χρυσοχόου καταγράφηκαν στή Χαλκιδική ἀπό τή 10η ΕΒΑ:

α) ζευγος ἀργυρῶν στεφάνων, πού φυλάσσεται στό ναό Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου στόν Βάβδο (ἀρ. κατ. 77): φέρει τήν ὑπογραφή: «ΔΙΑ ΧΙΡΩΣ ΓΙΡΑ- ΚΙΣ ΧΡΙΣΩΧΟΣ» καί χρονολογία: «1895».

β) ἐπάργυρη ἐπένδυση σταχώσεως Εὐαγγελίου που φυλάσσεται στό ναό Ἁγίου Γεωργίου Κρήνης (ἀρ. κατ. 69): φέρει τήν ὑπογραφή: «ΔΙΑ ΧΙΡΟΣ ΓΕ- ΡΑΚΙΣ ΙΩΑΝΟΥ ΧΡΙΣΟΧΟΣ ΒΑΒΔΟΥ» καί τή χρονολογία «1898».

7. Μηνιαῖον τοῦ Μαΐου τοῦ 1803 (ἀρ. 62)

Στή σ. 1 κάτω ἀπό τόν τίτλο τοῦ βιβλίου ἡ σημείωση: «Σύν τοῖς ἄλλοις καί τόδε Ματθαίου τοῦ ἐκ τῆς Γάνου» (εἰκ. 7).

Ὁ Ματθαῖος, πού ἀναφέρεται στήν ἐνθύμηση, εἶναι γνωστό ἱστορικό πρόσωπο²⁷. Καταγόταν ἀπό τά Γανόχωρα τῆς Θράκης καί ἦταν μοναχός καί

27. Γιά τό Ματθαῖο τό Γανοχωριτή ὑπάρχει πλούσια βιβλιογραφία, ἄν καί οἱ σχετικές ἀναφορές εἶναι συνήθως πολύ σύντομες. Στή συνέχεια θά παραθέσουμε τά ἔργα, τά ὁποία ἀναφέρονται ἐκτενέστερα σ' αὐτόν καί στά ὁποία μπορεῖ κανεῖς νά ἀναζητήσει καί τήν ὑπόλοιπη ὑπάρχουσα βιβλιογραφία: α) Μ. Παρανίκας, *Σχεδιάγραμμα περί τῆς ἐν τῇ ἐλληνικῇ ἔθναι καταστάσεως τῶν γραμμιάτων ἀπό ἀλώσεως Κωνσταντινουπόλεως (1453) μέχρι τῶν ἀρχῶν τῆς ἐνεστώσης (ιθ')* 100ετηρίδος, Κωνσταντινούπολις 1867, σ. 44, β) Μ. Γεδεών, *Χρονικά τῆς Πατριαρχικῆς Ἀκαδημίας. Ἱστορικά εἰδήσεις περί τῆς Μεγάλῆς τοῦ Γένους Σχολῆς (1454-1830)*, Κωνσταντινούπολις 1883, σ. 203-205, γ) Τρ. Εὐαγγελίδης, *Τά σχολεῖα Θράκης ἐπί τουρκοκρατίας*, Ἀθήνα 1931 (περιοδικόν «Θρακικά»), σ. 13, 16-17 (τό ἴδιο στό Τρ. Εὐαγγελίδης, *Ἡ παιδεία ἐπί τουρκοκρατίας - Ἑλληνικά σχολεῖα ἀπό τῆς ἀλώσεως μέχρι Καποδιστριαίου - τ. Α'*, Ἀθήνα 1936, σ. 66, 70), δ) «Λόγιοι Θράκης» (ὑπό Τρ. Εὐαγγελίδου), *Θρακικά* (παράρτημα Γ' τόμου) 1931, σσ. 142-143, ε) Μ. Γεδεών, «Διαθῆκαι δύο Θρακῶν διδασκάλων», *Θρακικά Ζ'*

δάσκαλος. ἤκμασε στίς τελευταῖες δεκαετίες τοῦ 18ου αἰῶνα καί τά πρῶτα χρόνια τοῦ 19ου. Ἀνάμεσα στις δραστηριότητές του ἐπισημαίνεται ἡ διδασκαλία του στήν Πατριαρχική Σχολή τῆς Κωνσταντινουπόλεως καί στή Σχολή τοῦ Μυριοφύτου. Ἀπό τά συγγράμματα, πού τοῦ ἀποδίδονται, ἀναφέρουμε τά ἐκδεδομένα: γραμματική καί ἐγχειρίδιον περί συντάξεως καί τήν ἀνέκδοτη μετάφραση τῶν 72 κατηχήσεων τοῦ Θεοδώρου τοῦ Στουδίτου, πού βρισκόταν στήν Ἱερά Σκήτη τῆς Μ. Ξενοφῶντος στό Ἅγιον Ὅρος²⁸. Πέθανε τό 1805 στή Μ. Ἱβήρων²⁹: ἀφίερωσε μέρος τῶν βιβλίων του στή Σχολή τοῦ Μυριοφύτου, ἐνῶ μέ τή διαθήκη του κληροδότησε διάφορα ποσά καί σκευή σέ μονές ἢ πρόσωπα³⁰.

Γιά τό πῶς τό βιβλίο αὐτό μαζί μέ τό μνηαῖον Ἰουνίου 1804 (ἀρ. 63), τό ὁποῖο φέρει ἀνάλογη σημείωση (βλ. ἀμέσως παρακάτω), βρέθηκε στή Ν. Τρίγλια, δέν ἔχουμε πληροφορίες. Σημαντικό ὡστόσο καί συγκινητικό παραμένει τό γεγονός ὅτι διασῶνται δύο βιβλία μέ τήν ὑπογραφή ἐνός ἱστορικοῦ προσώπου. Τό ὅτι πρόκειται γιά σημειώσεις πού γράφτηκαν ἀπό τό χέρι τοῦ Ματθαίου ἐπιβεβαιώνεται ἀπό τόν κοινό γραφικό χαρακτήρα πού παρουσιάζουν μέ τό πλῆθος τῶν θρησκευτικῶν ὕμνων καί τῶν διορθώσεων —σχολιασμῶν τοῦ κειμένου πού ὑπάρχουν καί στά δύο βιβλία. Τά στοιχεῖα ἄλλωστε αὐτά σέ συνδυασμό μέ τά ὠραῖα καλλιγραφικά γράμματα καί τήν ἔλλειψη ὀρθογραφικῶν λαθῶν ἐπιβεβαιώνουν, κατά κάποιον τρόπο, τήν ταυτότητα τοῦ

(1936) 201-203, στ) Π. Δρανδάκης, *Μεγάλη Ἑλληνική Ἐγκυκλοπαίδεια*, τ. ΙΣΤ', Ἀθῆναι γγ, 2α ἐκδοσις, σ. 772, ζ) *ΘΗΕ*, τ. 8ος, Ἀθῆναι 1966, στ. 840, η) Ἄγγ. Γερμίδης, «Τά Γανόχωρα τῆς Α. Θράκης». Ἀνάτυπον ἐκ τοῦ 46ου τόμου τῶν *Θρακικῶν*, Θεσσαλονίκη 1972, σ. 226, 243. Ἀπ' ὅσα ἀναφέρονται οἱ παραπάνω συγγραφεῖς γιά τό Ματθαῖο, προκύπτει ὅτι ὑπάρχει κάποια σύγχυση γιά τό πρόσωπό του, μιά καί τό ὄνομα «Ματθαῖος» ἀναφέρεται σέ τέσσερις σύγχρονους διδασκάλους. Χαρακτηριστικά τῆς συγχύσεως, σχετικά μέ τό πρόσωπο τοῦ Ματθαίου, εἶναι καί αὐτά πού ἀναφέρονται στό Εὐλ. Κουρίλας, «Ἐπίσκοποι, λόγιοι καί ἐπίσημοι ἄνδρες καί εὐεργεταί», *Θρακικά ΛΣΤ'* (1963) 146-147. Ἀρκετό ὡστόσο φῶς, τουλάχιστον γιά τόν τόπο καί τό χρόνο τοῦ θανάτου του ἀλλά καί τά κληροδοτήματά του, ρίχνει ὁ Γεδεών μέ τή δημοσίευση τῆς Διαθήκης του (βλ. παραπάνω).

28. Νικοδήμιου, *Συναξαριστής*, σμμ. στήν 11η Νοεμβρίου· βλ. ἀναφορά τῶν ἔργων του στό Γεδεών, «Διαθῆκαι», ὁ.π., σσ. 201-202 καί κυρίως στό «Λόγιοι Θράκης», ὁ.π., σσ. 142-143, ὅπου παρατίθεται πληρέστερος κατάλογος τῶν ἔργων ἄν καί δέν εἶναι πάντα σαφές ὅτι πρόκειται γιά δικά του ἔργα· γιά τή σύγχυση ὅσον ἀφορᾷ τά ἔργα του βλ. τίς πληροφορίες πού ἀναφέρονται στό Εὐλ. Κουρίλας *Ἐπίσκοποι*, ὁ.π., σ. 82 καί 146-147.

29. Ὁ ἀκριβής χρόνος τοῦ θανάτου του στίς 17 ἢ 18 Μαρτίου τοῦ 1805 ἐπιβεβαιώνεται ἀπό τά σχετικά ἔγγραφα τῆς Μ. Ἱβήρων, πού δημοσιεύει ὁ Γεδεών· βλ. Γεδεών, «Διαθῆκαι», ὁ.π., σσ. 201-202. Τήν ἴδια πληροφορία συναντοῦμε καί στή *Μ.Ε.Ε.*, σ. 772, ἐνῶ οἱ ἄλλοι συγγραφεῖς, ἀκόμη καί ὁ Γερμίδης, πού ἡ μελέτη του εἶναι καί ἡ πιό πρόσφατη, τοποθετοῦν ἀρκετά ὀρῖστα τό θάνατό του πρό τοῦ 1808 ἢ πρό τοῦ 1806-1807 (βλ. τίς σχετ. παραπομπές στή σμμ. 30).

30. Γεδεών, «Διαθῆκαι», ὁ.π., σσ. 202-203. Ἡ κληροδότηση τῶν βιβλίων του στή Σχολή τοῦ Μυριοφύτου ἀναφέρεται καί στή *Μ.Ε.Ε.*, σ. 772, ἐνῶ ὁ Εὐαγγελίδης καί ὁ Γερμίδης (βλ. παραπομπές στή σμμ. 30) ἀναφέρουν ὅτι δώρισε στή Σχολή διάφορα σχολικά ὄργανα, ἕνα τραπέζι, μία καρέκλα καί μετά τό θάνατό του 500 γρόσια.

Ματθαίου ως μοναχοῦ και διδασκάλου (εἰκ. 8, 9, 10).

8. Μηνιαῖον τοῦ Ἰουνίου τοῦ 1804 (ἀρ. 63)

α) Στή σ. 1 κάτω ἀπό τόν τίτλο ὑπάρχει ἡ σημείωση: «Καί τόδε πρός τοῖς ἄλλοις τοῦ ἐκ γάνου Ματθαίου» (εἰκ. 11).

Πρόκειται γιά τό Ματθαῖο τό Γανοχωρίτη πού ὑπογράφει καί τό προηγούμενο Μηνιαῖον Μαΐου 1803 (ἀρ. 62)³¹.

β) Στή 2η πίσω λευκή σελίδα, γραμμένη μέ μολύβι καί διαφοροετικά γράμματα ἀπ' αὐτά τοῦ Ματθαίου, ἡ ἐξῆς σημείωση: «Πρός τον / Πρός τόν κύριον / τῷ ἐλλογιμωτάτῳ Ματθαίῳ τῷ ἐκ / τῆς Γάνου» (εἰκ. 10).

9. Μηνιαῖον τοῦ Ἀπριλίου τοῦ 1820 (ἀρ. 108)

Στήν 1η ἐμπρόσθια λευκή σελίδα: «έτους 1836.. οκτομβρίου 24 / ἀγουράστηκαν τά 12 μηνέα καί μία / παρακλητική καί ένα ωρολόγη: γρ. 355 : 20».

Ἡ ἐνθύμηση ἀναφέρεται στήν ἀγορά βασικῶν λειτουργικῶν βιβλίων, πού πραγματοποιήθηκε στίς 24 Ὀκτωβρίου 1836, καί στοίχισε 355 γρόσια καί 20 παράδες. Μέ πιθανότητα νομίζω ὅτι μποροῦμε νά ἀποδώσουμε στή σειρά αὐτή τῶν μηναιῶν, πού ἀναφέρονται στήν ἐνθύμηση, καί τέσσερα ἀκόμη μηναιῶν, πού κατεγράφησαν στή Ν. Τρίγλια, καί τά ὅποια προέρχονται ἀπό τό ἴδιο τυπογραφεῖο καί ἔχουν χρονολογία ἐκδόσεως τό 1820. Πρόκειται γιά τά μηναιῶν Μαρτίου (ἀρ. 109), Ἰουνίου (ἀρ. 107), Ἰουλίου (ἀρ. 124), Δεκεμβρίου (ἀρ. 113)³² (βλ. ἐπίσης καί ὅσα ἀναφέρονται παρακάτω γιά τό Μηνιαῖον Ἰουλίου 1820 καί γιά τό Πεντηκοστάριο 1820).

10. Μηνιαῖον τοῦ Ἰουλίου τοῦ 1820 (ἀρ. 124)

Στήν 1η ἐμπρόσθια λευκή σελίδα εἶναι σημειωμένη ἡ ἐξῆς χρονολογία: «ἔτος 1837 ὀκτομβρίου 2».

Τόσο ἡ χρονολογία, ὅσο καί ὁ γραφικός χαρακτήρας σέ συνδυασμό μέ τό ἐσφαλμένο «ὀκτομβρίου» συνδέουν τό μηναιῖο αὐτό μέ τό προηγούμενο μηναιῖο τοῦ Ἀπριλίου (αὔ. ἀ. 9) (βλ. καί παρακάτω τά σχετικά μέ τό Πεντηκοστάριο 1820) καί ἐνισχύουν τήν ἄποψη ὅτι καί τό μηναιῖο αὐτό ἀνήκει στή σειρά τῶν μηναιῶν πού ἀγοράστηκαν τό 1836, ὅπως ἀναφέρεται στήν ἀμέσως προηγούμενη ἐνθύμηση.

31. Βλ. ὅσα ἀναφέρονται γιά τό Ματθαῖο στό προηγούμενο Μηνιαῖον τοῦ Μαΐου 1803 (ἀρ. 62).

32. Σ' αὐτό τό συμπέρασμα συνηγορεῖ καί ἡ ἀνάλογη στάχωση, πού ἔχουν ὀρισμένα ἀπ' αὐτά, δηλ. χαρτί μέ τήν ἐμπέστη ἐπιχρυσωμένη παράσταση τοῦ Ἐσταυρωμένου καί τῆς Παναγίας.

11. Πεντηκοστάριον τοῦ 1820 (ἀρ. 111)

Στὴν 1η ἐμπρόσθια λευκὴ σελίδα ἡ σημείωση: «έτους 1837· μαρτίου· 15 μέ ἕνα Τριῶδι / μαζή γρ. 80 ἀπό Θεσσαλονίκη εἰς / τσηφλήκη μοφτίδικο εἰς εκλησίαν μνήμην / ἅγιος ἀθανάσιος».

Ἡ σημείωση προφανῶς ἀναφέρεται στὴν ἀγορὰ τοῦ Πεντηκοσταρίου καὶ ἐνός Τριωδίου³³ ποῦ ἔγινε στις 15 Μαρτίου 1837 καὶ στοίχισε 80 γρόσια. Ἀκόμη ἡ σημείωση αὐτὴ μᾶς πληροφορεῖ ὅτι τὰ βιβλία ἀγοράστηκαν ἀπὸ τὴ Θεσσαλονίκη καὶ προορίζονταν γιὰ τὴν ἐκκλησίαν τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου στό τσιφλίκι Μοφτίδικο.

Προτοῦ προχωρήσουμε στὴν ἐρμηνεία καὶ ταύτιση τοῦ τσιφλικιοῦ καὶ τῆς ἐκκλησίας ποῦ ἀναφέρονται στὴν ἐνθύμηση, ἐπισημαίνουμε τὰ ἑξῆς:

Λόγω τῆς χρονολογίας τῆς σημειώσεως καὶ τοῦ κοινοῦ γραφικοῦ χαρακτήρα ποῦ παρουσιάζει μέ τίς σημειώσεις τῶν δύο προηγουμένων μηνιαίων —Ἀπριλίου (ἀρ. 108), Ἰουλίου (ἀρ. 124)— νομίζουμε ὅτι πρέπει νά προσγράψουμε κι αὐτό τό βιβλίον —πιθανόν μαζὶ μέ τό Τριῶδιον 1820 (βλ. σημ. 33)— στὴν ἴδια μέ τὰ μηναιῖα κ.λ. προμήθεια λειτουργικῶν βιβλίων, ποῦ ἔγινε ἀπὸ τὸν ἴδιο παραγγελιοδόχο, μέ μικρὴ χρονικὴ διαφορὰ καὶ προοριζόταν γιὰ τὴν ἴδια ἐκκλησία³⁴.

Γιὰ ποιά ἐκκλησία προορίζονταν ὅλα αὐτὰ τὰ βιβλία μᾶς πληροφορεῖ, ὅπως ἤδη ἀναφέραμε, ἡ ἐνθύμηση τοῦ Πεντηκοσταρίου: πρόκειται γιὰ τό ναὸ τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου στό τσιφλίκι Μοφτίδικο. Ἀπὸ τοὺς περιηγητὲς τοῦ 19ου καὶ τῶν ἀρχῶν τοῦ 20οῦ αἰῶνα, ποῦ διέσχισαν τὴν περιοχὴ τῆς Καλαμαριάς (βλ. σημ. 2), μόνον ὁ Χρυσανθίδης στὰ 1869 μνημονεύει τό «χωριὸν Μοφτίδικον», τό ὁποῖο εἶναι «ὡς ἔπαυλις ἐπισήμου τινός Ὀθωμανοῦ ὡς μουφτῆ τῆς πόλεως Θεσσαλονίκης ποτε χρηματίσαντος» καὶ «σύγκεται ἐκ τεσσαράκοντα περίπου οἰκιῶν». Τό χωριὸ αὐτό τό τοποθετεῖ μετὰ τὴν Καρβιά (Ν. Σύλλατα) καὶ πρὶν ἀπὸ τὴν Πορταριά καὶ δέν μνημονεύει καθόλου τό Σουφλάρ, τό ὁποῖο ἀναφέρουν ἤδη δύο παλαιότεροι περιηγητὲς, ὁ Urquhart (1830) καὶ ὁ Νικολαΐδης (1859) (βλ. σημ. 2 καὶ ἐπίμετρο)³⁵.

33. Ἴσως τό Τριῶδιον τοῦ 1820 (ἀρ. 114) εἶναι αὐτό ποῦ ἀναφέρεται στὴ σημείωση, μιά καὶ ἔχει τὴν ἴδια χρονολογία καὶ τὸν ἴδιο ἐκδότη μέ τό Πεντηκοστάριον. Ἐξ ἄλλου, ἐκτός ἀπὸ ἕνα ἀκόμη ἀκέφαλο Τριῶδιον (ἀρ. 69), ποῦ μπορεῖ νά χρονολογηθεῖ στό 18ο μέ 19ο αἰ., δέν ἔχομε βρεῖ στοὺς δύο ναοὺς τῆς Τρίγλιας ἄλλο Τριῶδιον παλαιότερο τοῦ 1837, χρονολογία ποῦ ἀναφέρεται στὴν ἐνθύμηση. Τό ἀκέφαλο Τριῶδιον θά πρέπει νά ἀποκλεισθεῖ (βλ. παρακάτω), ὅποτε ἀπὸ τὰ ὑπάρχοντα σήμερα βιβλία τό Τριῶδιον τοῦ 1820 ἔχει μεγάλη πιθανότητα νά ταυτίζεται μέ τό Τριῶδιον τῆς ἐνθυμῆσεως.

34. Πρὸς ἐνίσχυσιν τῆς ἀπόψεως αὐτῆς ἐπισημαίνουμε καὶ πάλι ὅτι τό Πεντηκοστάριον ἔχει ἴδιο ἐκδότη καὶ ἴδια χρονολογία ἐκδόσεως μέ τὰ μηναιῖα. Ἐπὶ πλέον ἡ στάχωση ἢ στάχωση τουλάχιστον μηνιαίων (ἀρ. 107 καὶ 113).

35. Ν. Β. Χρυσανθίδης, *Αὐτοσχέδιος περιγραφή τῆς Χαλκιδικῆς Χερσονήσου μετ' ἀρχαιολογικῶν σημειώσεων καὶ ἱστορικῶν συμβάντων*, Κωνσταντινουπόλις 1870, σ. 35.

Μέ βάση προφανώς τὰ δεδομένα αὐτὰ στό βιβλίο *Paysages de Macédoine* ἐκφράζεται ἡ ἄποψη ὅτι πιθανόν τό Μουφτίδικο ταυτίζεται μέ τό Σουφλάρ³⁶. Ἡ ἄποψη αὕτη πιστεύουμε ὅτι ἐνισχύεται μέ τή σημείωση τοῦ Πεντηκοσταρίου καί τήν ἀναφορά τῆς στήν ἐκκλησία τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου τοῦ Μουφτίδικου· τό γεγονός ὅτι στή Ν. Τρίγλια (Σουφλάρ) ὑπάρχει ναός τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου, στόν ὁποῖο μάλιστα φυλάγεται τό συγκεκριμένο βιβλίο, ἀποτελεῖ μία ἐπιπλέον ἔνδειξη γιά τήν ταύτιση τοῦ Ἀγ. Ἀθανασίου τοῦ Μουφτίδικου μέ τόν Ἀγ. Ἀθανάσιο τοῦ Σουφλάρ καί κατά συνέπεια στήν ταύτιση τοῦ Μουφτίδικου μέ τό Σουφλάρ.

Ἐνας ἀκόμη λόγος γιά τόν ὁποῖο πιστεύουμε ὅτι ὁ Ἀγ. Ἀθανάσιος τοῦ Μουφτίδικου καί ὁ Ἀγ. Ἀθανάσιος τοῦ Σουφλάρ ταυτίζονται εἶναι καί τὰ χρονολογικά δεδομένα. Ὁ Ἀγ. Ἀθανάσιος τοῦ Σουφλάρ ἀπό ἀρχιτεκτονική ἄποψη μπορεῖ νά τοποθετηθεῖ στό δεύτερο τέταρτο τοῦ 19ου αἰ. Ἡ εὕρεση σ' αὐτόν τριῶν δεσποτικῶν εἰκόνων (Χριστοῦ - Παναγίας - ἁγ. Ἀθανασίου)³⁷ χρονολογίας 1832, στενεύει περισσότερο τὰ χρονικά ὄρια: διότι, ἀφοῦ ὁ ναός στά 1832 ἀποκτᾶ τίς βασικές εἰκόνες τοῦ τέμπλου του³⁸, ἡ ἴδρυσή του μπορεῖ νά τοποθετηθεῖ μέ μεγάλη πιθανότητα στά 1830-1832. Αὐτὰ τὰ χρονολογικά δεδομένα ταιριάζουν, νομίζω, καί μέ τίς χρονολογίες τῶν ἐνθυμήσεων. Ἡ προμήθεια στά 1836/37 ἑνός σημαντικοῦ ἀριθμοῦ λειτουργικῶν βιβλίων, μέ τὰ ὁποῖα ἐφοδιάζεται ὁ ναός τοῦ ἁγ. Ἀθανασίου τοῦ Μουφτίδικου, ἀνταποκρίνεται στίς ἀνάγκες πού θά εἶχε ὁ νεοῖδρυθεῖς ναός τοῦ ἁγ. Ἀθανασίου τοῦ Σουφλάρ.

Κλείνοντας μέ τίς ἐνδείξεις πού κάνουν πιθανή τήν ταύτιση Μουφτίδικου καί Σουφλάρ, ἐπισημαίνουμε καί τό γεγονός ὅτι τό Μουφτίδικο μέ τίς 40³⁹ οἰκίες του βρῖσκεται κοντά πληθυσμακά στό Σουφλάρ, πού δέκα χρόνια

36. *Paysages de Macédoine*, σ. 209, βλ. ἐπίσης Χρυσανθίδης, ὁ.π., σ. 53, ὅπου ἀναφέρει ὅτι τό Μουφτίδικο ἀπέχει μία ὥρα ἀπό τό μετόχι Καρμιάν, τό δέ Χελανδαρινό ἢ βουλγαρικό μετόχι κεῖται μεταξύ τῶν χωρίων Μουχτιδικου καί Καρδιάς. Ἡ ἀναφερόμενη ἐπομένως θέση τοῦ Μουχτιδικου ταυτίζεται μέ τή θέση τοῦ Σουφλάρ.

37. Οἱ εἰκόνες αὐτές συγκαταλέγονται στό κειμήλια πού κατεγράφησαν ἀπό τή 10η Ε.Β.Α., ὅπως ἀναφέρεται στήν εἰσαγωγή τοῦ ἀρθρου. Οἱ ἀριθμοί καταγραφῆς πού δόθηκαν στίς τρεῖς εἰκόνες εἶναι: 27, 28, 29.

38. Τό ὅτι καί οἱ τρεῖς εἰκόνες προέρχονται ἀπό τό ἴδιο τέμπλο συνηγορεῖ, ἐκτός ἀπό τήν ἴδια χρονολογία, καί τό γεγονός ὅτι ἔχουν ἀνάλογες διαστάσεις καί εἶναι ἔργα τοῦ ἴδιου ζωγράφου. Τό ὅτι τό τέμπλο αὐτό πρέπει νά εἶναι τοῦ Ἀγ. Ἀθανασίου ἐπιβεβαιώνεται ἀπό τήν εἰκόνα τοῦ ἁγ. Ἀθανασίου, πού τοποθετημένη στό τέμπλο δηλώνει τόν πάτριον τοῦ ναοῦ.

39. Μία σύντομη παρεμβολή σχετικά μέ τή διάταξη τῶν οἰκῶν: στό *Paysages de Macédoine*, σ. 209, ἡ περιγραφή τῆς διατάξεως τῶν οἰκῶν σύμφωνα μέ τό Χρυσανθίδη ἐρμηνεύεται ὡς ἑξῆς: «οἱ οἰκίες εἶναι τοποθετημένες σέ 4 ὀρθογώνια σύνολα, τό καθένα ἀπό τὰ ὁποῖα περικλείει μία αὐλή, στό κέντρο τῆς ὁποίας βρῖσκεται ἡ ἀποθήκη τῶν δημητριακῶν». Νομίζω ὅμως ὅτι ὁ Χρυσανθίδης μιλά γιά ἕνα ἑνιαῖο τετραγώνιο σύνολο μέ δέκα διαμερίσματα σέ κάθε πλευρά, στό κέντρο τοῦ ὁποίου ὑψώνεται καί ἡ ἀποθήκη. Παραθέτω αὐτοῦσιο τό κείμενο (Χρυσανθίδης, ὁ.π., σ. 35) «... σύγκεται δέ (τό χωρίον) ἐκ τεσσαράκοντα περίπου οἰκῶν, αἱ ὁποῖαι

πρωτύτερα, τὸ 1859, εἶχε σύμφωνα μὲ τὸ Νικολαΐδη 30 σπίτια (βλ. σημ. 2 καὶ ἐπίμετρο, ὅπου σημειώνονται καὶ ἄλλες ἀναφορὲς στὸ Μουφτίδικο).

12. Εὐαγγέλιον τοῦ 1848 (ἀρ. 102)

α) Στὴν ἀσημένια παράσταση τῆς Ἀναστάσεως, πού κοσμεῖ τὴ στάχωση τοῦ βιβλίου του, καὶ συγκεκριμένα πάνω στὴ σαρκοφάγο, ἀπὸ τὴν ὁποία ἔχει σηκωθεί ὁ Χριστός, ὑπάρχει ἡ ἑξῆς ἐπιγραφή: «ΑΠΟ ΤΡΙΓΛΙΑΣ. ΟΝΟΜΑΖΟΜΕΝΟΣ ΠΑΡΘΕΝΙΟΣ / ΙΕΡΟΜΟΝΑΧΟΣ. ΤΟΥ ΔΙΑΣΗΤΙ. ΙΩΣ» (εἰκ. 12).

Ἀπὸ τὴν ἐπιγραφή αὐτὴ τῆς σταχώσεως, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τίς σημειώσεις πού ἀκολουθοῦν εἶναι φανερό ὅτι τὸ βιβλίον προέρχεται ἀπὸ τὴν παλαιὰ Τρίγλια καὶ εἶχε, ὅπως θὰ δοῦμε, μία σειρά περιπετειῶν.

Πρόβλημα παρουσιάζει ἡ ἐρμηνεία τῶν τελευταίων λέξεων τῆς ἐπιγραφῆς: «ΤΟΥ ΔΙΑΣΗΤΙ. ΙΩΣ». Μία πιθανὴ λύση εἶναι ὅτι πρόκειται γιὰ «τοῦ Διασίτη υἱός»⁴⁰. Τὸ ὄνομα Διασίτης συναντοῦμε τὸ 15ο αἶώνα σ' ἓνα διάκονο, ὑμνογράφο καὶ νομοφύλακα⁴¹.

β) Στὸ verso τῆς σ. τ. διαβάζουμε (εἰκ. 13):

1. «1855: φεβρουαρίου 16: ἡμέρα δ ἡ ὄρα ἡς / ἐνέα τῆς ἡμέρας ἔγινε ἓνας μεγάλος σισμός καὶ / ἐβούλισε τὸ καμπαναριό τῆς παντοβασιλῆσης»⁴².

Γιὰ τὸν σεισμό αὐτόν, τοῦ 1855, σέ σχέση μάλιστα μὲ τὴν ἔκκλησία τῆς Παντοβασιλίσσας, κάνουν λόγο καὶ οἱ Mango - Ševčenko, ἀντλώντας τίς πληροφορίες τους ἀπὸ τὸν Εὐαγγελίδη⁴³. Ἐπιβεβαιώνεται ἔτσι καὶ ἡ πληροφορία τῆς ἐνθυμήσεως γιὰ τὴν καταστροφὴ τοῦ καμπαναριοῦ τοῦ ναοῦ, ἐνῶ ἡ ἡμερομηνία τοῦ σειсмоῦ (10.11.1855) εἶναι διαφορετικὴ ἀπ' αὐτὴν τῆς ἐνθυμήσεως.

2. «Ἔτος 1916 Τοῦ μηνός Ιανουαρίου 6η ἡμ. δ ἡ ὠρα / ὀκτώ τῆς ἡμέρας εὐρέθη τὸ εὐαγγέλιον / εἰς τὴν Μονὴν τῶν Ἁγίων Πατέρων τῶν / Μηδικῶν εγκαταλελειμένον καὶ ἀποριγμένον / τῇ 6η Ιανουαρίου 1916». (Βλ. σχολιασμό παρακάτω, στὴν προγρ. γ).

3. «Τῇ 23ῃ Ἰουλίου τοῦ 1919 τὸ στέλλω εἰς Γιαλί Τσιφλίκη / Ὁ Ἡγούμενος τῆς Μονῆς τῶν Πατέρων Ἱερεὺς / Χριστόδουλος Σταυρίδης Βουγλίτσης⁴⁴

προσκεκολλημένα οὖσαι διαιρῶνται εἰς τέσσαρα μερίσματα, ὧν ἕκαστον περιέχει δέκα δομάτια ἐν εἶδει οἰκιῶν· ἐν τῷ μέσῳ δὲ τῶν μερισμάτων αὐτῶν, τὰ ὅποια ἀποτελοῦσιν ἐμφαδὸν γῆς τετραγώνων, ὑπάρχει καὶ ἡ ἀποθήκη τῶν δημοτριακῶν καρπῶν....». Ἐπισημαίνουμε ὅτι γύρω ἀπὸ τὸ μετοχιακὸ συγκρότημα τῆς Μ. Βιτοπεδίου στὸ Σουφλάρ (Ν. Τρίγλια) σώζονται ἀκόμη ἀρκετὰ κολιγόσπιτα· πρόκειται γιὰ μικρὲς, ἰσόγειες καὶ συνεχόμενες κατοικίες.

40. Στὴ διευκρίνιση τῆς ἀναγνώσεως τῆς ἐπιγραφῆς συνέβαλε ὁ συνάδελφος κ. Ἰ. Παπάγγελος.

41. Βλ. *Prosopographisches Lexikon der Palaiologenzeit*, 3 Faszikel, Wien 1978, σ. 38 ἀρ. 5391.

42. Γιὰ τὸ ναὸ τῆς Παντοβασιλίσσας βλ. σημ. 7.

43. Mango - Ševčenko, «Some Churches», ὁ.π., σ. 283 καὶ σημ. 29.

44. Πιστικίδης, *Τρίγλια*, σ. 139.

Τριγλιανός».

‘Ο ίδιος ιερέας, χωρίς τόν τίτλο τοῦ ἡγουμένου, ὑπογράφει, ὅπως εἶδαμε, καί μία ἐνθύμησις τοῦ 1897 σέ Εὐαγγέλιο τοῦ 1740 (ἀρ. 103) (βλ. σχετικὰ αὐ. ἀ. 2).

Τό «Γιαλί Τσιφλήκη» τῆς ἐνθυμήσεως πιθανότατα σχετίζεται μέ τό «νεώτερον ἑλληνικόν χωρίον Γιαλῆ Τσιφλίκ 1½ ὥραν (ἀπέχον) τῆς Τριγλείας», στό ὁποῖο ὑπῆρχε καί μοναστήρι τῆς Ἁγίας Μαρίνας⁴⁵.

γ) Ἀνάλογη σημείωση, μ’ αὐτήν τῆς πρῆρ. β2, βρίσκεται στή σ. 6 τοῦ Εὐαγγελισταρίου:

«Ἔτος 1916 Ἰανουαρίου 6ῃ ἡμέρα / Τετάρτην τῶν Θεωφανείων ἡ ὥρα / ὀκτώ τῆς ἡμέρας εὐρέθη ἡ βίβλος / αὕτη ὑπ’ ἐμοῦ ἐγκαταλελειμένη εἰς / τάς χεῖρας βαρβάρων, ἐντός τῆς / μονῆς τῶν Ἁγίων Πατέρων / τῶν Μηδικῶν. ἐν Τριγλία / Τριγλία Ἰανουαρίου 6ῃ 1916⁴⁶ (ὑπογραφή) Γ. Καραγεωργιάδης / Μηχανικός» (εἰκ. 14).

Ἡ σημείωση αὕτη, ὅπως καί ἡ ἀνάλογη τῆς πρῆρ. β2 (εἰκ. 13) ἔχουν γραφτεῖ ἀπό τό ἴδιο χέρι· οἱ μικροδιαφορές πού παρατηροῦνται ὀφείλονται κυρίως στό διαφορετικό μέσον γραφῆς —μέ μελάνι ἢ πρώτη, μέ μολύβι ἢ δεύτερη.

Οἱ δύο αὐτές σύντομες ἐνθυμήσεις, πού σχετίζονται μέ τήν τύχη ἑνός βιβλίου, ἀντανακλοῦν κατά κάποιον τρόπο καί τόν ἱστορικό περίγυρο τῆς ἐποχῆς καί τῆς περιοχῆς. Γνωρίζουμε ὅτι τό 1915, τόν Ἰούνιο, οἱ Τριγλιανοί ἐκτοπίζονται ἀπό τήν πατρίδα τους, τήν ὁποία καταλαμβάνουν οἱ Τοῦρκοι, «οἷτινες ἤρπασαν πᾶν τό κινητόν»⁴⁷. Μέσα σ’ ἕνα τέτοιο κλίμα ἐντάσσεται καί ἡ ἀναφορά τῶν σημειώσεων «ἡ βίβλος.....ἐγκαταλελειμένη εἰς τάς χεῖρας βαρβάρων», «.....ἐγκαταλελειμένον καί ἀποριγμένον», ἐνῶ συγχρόνως δηλώνεται καί ἡ ἐγκατάλειψη «τῆς πάλαι ποτε ἀκμαζούσης» Μονῆς τῶν Πατέρων⁴⁸. Τόν Ὀκτώβριο τοῦ 1918 οἱ Τριγλιανοί ἐπέστρεψαν στήν πατρίδα

45. Εὐαγγελίδης, *Βρυλλειον - Τρίγλεια*, σ. 41· γιά τό Γιαλί Τσιφλίκι βλ. καί Ἑλένη Χατζοῦδη-Τοῦντα, *Ἡ Ἡλιοστάλακτη ἀπό τήν Βιθυνία*, Ἀθήνα 1984.

46. Στούς ἀριθμούς τῆς ἡμερομηνίας ὑπάρχουν δύο διορθώσεις· κάτω ἀπό τό «6ῃ» διακρίνεται ἕνα «1η» καί κάτω ἀπό τό δεύτερο «1» τοῦ 1916 διακρίνεται ἕνα «0».

47. Εὐαγγελίδης, *Βρυλλειον - Τρίγλεια*, σσ. 24-25.

48. Γιά τή Μονή τοῦ Μηδικίου καί σχετ. βιβλιογραφία βλ. παραπάνω καί σημ. 19· γιά τήν κατάστασι τῆς μονῆς στό 19ο/20ο αἰῶνα βλ. Εὐαγγελίδης, *Βρυλλειον - Τρίγλεια*, σ. 43, ὅπου ἀναφέρεται ὅτι ἐνῶ ἡ μονή ἦταν πλούσια στίς τελευταῖες δεκαετίες τοῦ 19ου αἰ., τό 1922 εἶχε μόνο 3 μοναχοῦς. Καί μία παρένθεσις σχετικὰ μέ τήν προσωινία τῶν «Ἁγίων Πατέρων» πού ἔλαβε ἡ μονή καί τή διαφορετικῆ ἐρμηνεῖα πού δίδουν στούς «Πατέρες» ὁ Janin καί οἱ Mango - Zenchenko ἀντίστοιχα. Ἡ ἀναφορά, ἐδῶ, στίς ἐνθυμήσεις «Ἁγίων Πατέρων τῶν Μηδικῶν» ὑποδηλώνει ὅτι πρόκειται γιά τοῦς ἰδρυτές τῆς Μονῆς τοῦ Μηδικίου καί ὄχι γιά τοῦς Πατέρες τῆς Συνόδου τῆς Νικαίας, ὅπως ἀναφέρουν οἱ Mango - Zenchenko (βλ. σημ. 19). Βέβαια ἡ σημείωσις αὕτη δέν ἀποτελεῖ λύσι τοῦ προβλήματος, ἀλλά εἶναι μία ἐνδειξη πῶς ἔχει περάσει καί ἐρμηθευθεῖ στή μεταγενέστερη παράδοσι ἡ προσωινία τῶν «Ἁγίων Πατέρων».

τους γιά νά τήν ἐγκαταλείψουν, ὀριστικά αὐτή τή φορά, τόν Αὐγουστο τοῦ 1922⁴⁹.

13. Ἀπόστολος τοῦ 1886 (ἄρ. 74)

Στή σ. 2 ἡ σημείωση: «Δωρεά Ἀθανασίου Ἀραμπατζῆ».

14. Εὐαγγέλιον τοῦ 1887 (ἄρ. 104)

Στή σ. τ. δύο σφραγίδες:

α) «ΑΠΟΘΗΚΗ / ΩΡΟΛΟΓΙΩΝ - ΚΟΣΜΗΜΑΤΩΝ / Ι. & Π. ΝΕΓΡΕΠΟΝΤΗ / ΒΕΝΙΖΕΛΟΥ 43 (;) - ΘΕΣ/ΝΙΚΗ».

β) «ΑΔΕΛΦΟΙ Κ. ΣΦΥΡΑ / ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΑΙ - ΕΚΔΟΤΑΙ / ΕΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΙ».

15. Ἱερατικόν τοῦ 1895 (ἄρ. 75)

α) Στή σ. τ. ἡ σημείωση: «ἀφιερῶται τῇ Ἐκκλησίᾳ / Σοφουλαρίου ὑπό τῆς Ἱερᾶς / Μονῆς τοῦ Βατοπαιδίου / 15 Μαρτίου 1908». Ἀκολουθεῖ σφραγίδα: «ΟΙ ΕΠΙΤΡΟΠΟΙ ΒΑΤΟΠΑΙΔΙΟΥ».

Στήν ἴδια σελίδα ὑπάρχει καί στρογγυλή σφραγίδα τῆς Μ. Βατοπεδίου, μέ τήν παράσταση τοῦ Εὐαγγελισμοῦ στό κέντρο καί ὀλόγυρα τήν ἐπιγραφή: «ΣΦΡΑΓΙΣ ΤΗΣ ΙΕΡΑΣ ΜΟΝΗΣ ΤΟΥ ΒΑΤΟΠΑΙΔΙΟΥ».

Εἶναι γνωστό ὅτι στό Σουφλάρ ὑπῆρχε τσιφλίκι, πού ἀνήκε σέ κάποιον Ἰουδαῖο καί πωλήθηκε το 1903 στή Μ. Βατοπεδίου⁵⁰. Σύμφωνα μέ τίς ἐνθυμήσεις αὐτές, εἶναι φανερό πὼς λίγα χρόνια μετά, τό 1908, ἡ Μονή ἔκανε δωρεά στό ναό τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου ὀρισμένα λειτουργικά βιβλία. Ἐκτός ἀπό τό Ἱερατικό, ἔξι ἀκόμη βιβλία φέρουν ἀνάλογη ἀφιέρωση στήν ἐκκλησία τοῦ Σουφλάρ (βλ. καί προηγούμενη ἀναφορά στή σ. 12): πρόκειται γιά τά ἔξις: Εὐαγγέλιον (ἄρ. 59), Μηναιᾶ Δεκεμβρίου - Ἰανουαρίου - Φεβρουαρίου 1904 (ἄρ. 79), (εἰκ. 15), Μηναιᾶ Μαρτίου - Ἀπριλίου - Μαΐου 1904 (ἄρ. 122), Μηναιᾶ Ἰουνίου - Ἰουλίου - Αὐγούστου 1904 (ἄρ. 121), Μηναιᾶ Σεπτεμβρίου - Ὀκτωβρίου - Νοεμβρίου 1904 (ἄρ. 120), Τριώδιον 1905 (ἄρ. 126)⁵¹.

β) Ἀνάμεσα στίς νεότερες καί χωρίς ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον σημειώσεις, πού καλύπτουν τίς λευκές σελίδες τοῦ βιβλίου, ἀναφέρουμε μία: «ὑπέρ τοῦ βιοσήμου τῆς Δημοκρατίας καί τῶν ἀγωνισθέντων ὑπέρ τῆς ἀνεξαρτησίας τοῦ Ἑθνους ἡμῶν ὑγείαν, σωτηρίαν».

16. Πεντηκοστάριον τοῦ 1896 (ἄρ. 78)

Στή σ. α σφραγίδα τοῦ βιβλιοπωλείου: «ΔΕΠΑΣΤΑ ΣΦΥΡΑ ΓΕΡΑΡΔΟΥ ΕΝ

49. Εὐαγγελίδης, Βρούλλειον - Τρίγλεια, σ. 28, 29, 30.

50. Σχετικά μέ τήν ἀγορά τοῦ Σουφλάρ ἀπό τή Μ. Βατοπεδίου, βλ. σημ. 2, 6 καί Ἐπίμετρο.

51. Στά βιβλία αὐτά δέν θά ἐπανεῴθουμε, παρά μόνο στήν περίπτωση πού ὑπάρχει κάποιον στοιχεῖο ἢ ἄλλη ἐνθύμηση πού ἀξίζουν νά ἀναφερθοῦν.

ΚΩΝ/ΠΟΛΕΙ».

17. Μηνιαῖον τοῦ Φεβρουαρίου τοῦ 1896 (ἀρ. 81)

Στό verso τῆς σ.τ. δυσανάγνωστη ὑπογραφή καί στή συνέχεια: «1923 Σεπτέμβριος 28 / 1923 ἔλθων Σουφλάρ ὡς ἑφημέριος...» [βλ. ἀμέσως παρακάτω μηναιᾶ Ἰουλίου (ἀρ. 85) καί Σεπτεμβρίου (ἀρ. 87)].

18. Μηνιαῖον τοῦ Ἰουλίου τοῦ 1896 (ἀρ. 85)

Στό verso τῆς σ.τ. διαβάζουμε: «ἐδιορίσθη ἑφημέριος 1923 Σεπτεμβρίου 24» (βλ. ἀμέσως παρακάτω).

19. Μηνιαῖον τοῦ Σεπτεμβρίου τοῦ 1896 (ἀρ. 87)

Στή 2η μπροστινὴ λευκὴ σελίδα διαβάζουμε:

«Αἰμιλιανός Σωτήρογλου / Διορισθεὶς ὡς ἑφημέριος τῇ 18 Σεπτεμβρίου 1923 / ἐν Σουφλάρ (παλαιὸν ὄνομα Ν. Τριγλίας)». Ἀκολουθεῖ ὑπογραφή τοῦ ἱερέα.

Οἱ ἐνθυμήσεις στά τρία μηναιᾶ τοῦ 1896 —Φεβρουαρίου, Ἰουλίου καί Σεπτεμβρίου— πρέπει νά γράφτηκαν ἀπὸ τὸ ἴδιο πρόσωπο, τὸν ἑφημέριο Αἰμιλιανὸ Σωτήρογλου⁵², ὁ ὁποῖος ὁμως ὑπογράφει μόνο τὴν ἐνθύμηση στό μηναιὸ αὐτὸ, τοῦ Σεπτεμβρίου. Ἀνάλογες σημειώσεις καί τὴν ὑπογραφή «Σωτήρογλου» συναντοῦμε σέ δύο ἀκόμη βιβλία: στά συσταχωμένα μηναιᾶ Ἰουνίου - Ἰουλίου - Αὐγούστου 1904 (ἀρ. 121) καί σ' ἓνα Τριῶδιο τοῦ 1905 (ἀρ. 126) (βλ. παρακάτω).

Τὰ τρία μηναιᾶ τοῦ 1896, μέ τίς σημειώσεις τοῦ Σωτήρογλου, νομίζουμε —μέ τὴν ἐπιφύλαξη ὅτι ἴσως οἱ σημειώσεις εἶναι μεταγενέστερες τοῦ χρόνου διορισμοῦ (1923) τοῦ ἱερέα— ὅτι ἀνήκαν ἐξ ἀρχῆς στὴν ἐκκλησία τοῦ Σουφλάρ. Στό συμπέρασμα αὐτὸ καταλήγουμε, διότι τὸ 1923, ὅποτε διορίσθηκε ὁ Σωτήρογλου ὡς ἑφημέριος στό Σουφλάρ, δέν εἶχε ὀλοκληρωθεῖ ἀκόμα ἡ ἐγκατάσταση τῶν προσφύγων στὴν περιοχὴ. Ἄν ὁ συλλογισμὸς αὐτὸς εἶναι σωστός, τότε καί ἡ ὑπόλοιπη σειρὰ τῶν μηναιῶν τοῦ 1896 θά πρέπει νά ἀνήκε στό ναὸ τοῦ ἁγ. Ἀθανασίου⁵³.

20. Εὐαγγέλιον χχ (ἀρ. 59)

Βλ. Ἱερατικόν 1895 (ἀρ. 75).

Ἐπιπλέον στὴν 1η σελίδα τοῦ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγελίου ὑπάρχει δύο φορές ἡ ὠσειδὴς σφραγίδα τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Μ. Βατοπεδίου μέ τὴν παρὰ-

52. Τὸ ἐντὸς παρενθέσεως «παλαιὸν ὄνομα Ν. Τριγλίας» εἶναι μεταγενέστερη προσθήκη.

53. Ἐκτὸς ἀπὸ τὰ τρία μηναιᾶ ποῦ ἀναφέρουμε, στὴν ἴδια σειρὰ (ἐκδοση, χρονολ. ἐκδόσεως, δέσμο κ.λ.π.) ἀνήκουν ἀκόμη καί τὰ ἐξῆς μηναιᾶ: Ἰανουαρίου, Ἀπριλίου, Μαΐου (1895), Ἰουνίου, Αὐγούστου, Νοεμβρίου, Δεκεμβρίου μέ ἀντίστοιχους ἀριθμοὺς καταγραφῆς: 80, 82, 83, 84, 86, 88, 89.

σταση τοῦ Εὐαγγελισμοῦ στό κέντρο καί ὀλόγουρα τήν ἐπιγραφή: «ΣΦΡΑΓΙΣ ΤΗΣ ΒΑΤΟΠΑΙΔΙΝΗΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ 1879».

21. Πεντηκοστάριον τοῦ 1902 (ἄρ. 118)

Στό verso τῆς σ. 225 σημείωση, καλυμμένη κατά τό ἥμισυ ἀπό ἡμιδιαφανές χαρτί, πού ἐπιτρέπει ὥστόσο τήν ἀνάγνωσή της: «Ὁ ἱερεὺς Ἰωάννης Μιχαήλ ἐκ Σερρῶν ἐφημερεύων τό β' ἔτος ἐν τῆδε ἱερᾷ ἐκκλησίᾳ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου τῆς κοινότητος Προσενοικίῳ γράφει ταῦτα ἐνθυμίου χάριν τῇ 24 Ἰαυριλίου 1909».

Ἡ κοινότητα πού ἀναφέρεται στήν ἐνθύμηση νομίζω ὅτι μπορεῖ νά ταυτισθεῖ μέ τό Πρόσνικ, χωριό τῆς περιοχῆς τῶν Σερρῶν, τῇ μετέπειτα Σκοτούσα⁵⁴. Στήν ταύτιση αὐτή συντείνει καί ἡ ἀναφορά τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, μιά πού καί σήμερα ὁ ἐνοριακός ναός τῆς Σκοτούσας εἶναι ἀφιερωμένος στόν ἅγιο Γεώργιο⁵⁵. Δέν μποροῦμε ὥστόσο νά παρακολουθήσουμε τή διαδρομή τοῦ βιβλίου ὡς τῆ Ν. Τρίγλια.

22. Μηναιὸν Ἰουνίου - Ἰουλίου - Αὐγούστου τοῦ 1904 (ἄρ. 121)

Βλ. Ἱερατικόν 1895 (ἄρ. 75).

Ἐπιπλέον στό μηναιὸν Αὐγούστου, στή σ. 168: «Ἐδιωρίσθη Ἐφημέριος 1923 Σεπτεμβρίου 24 (ὑπογραφή) Σωτήρογλου»⁵⁶.

23. Τριώδιον τοῦ 1905 (ἄρ. 126)

Βλ. Ἱερατικόν 1895 (ἄρ. 75)

Ἐπιπλέον ἡ ἐξῆς ἐνθύμηση: «Ἐλθὼν εἰς Πολύγυρον τῇ 23 / Σεπτέμ / 1923 ὡς ἐφημέριος Σουφλάρ Αἰμιλιανός Σωτήρογλου»⁵⁷.

24. Μηναιὸν τοῦ Ὀκτωβρίου (ἀκέφαλο) (ἄρ. 71)

Στήν πίσω λευκὴ σελίδα ἡ σημείωση: «Τοῦτο τό μηνέων εἶναι ἐκκλησίας Ἁγίου Ἀθανασίου Πατριάρχου Ἀλεξανδρείας».

Προφανῶς πρόκειται γιά τό ναό τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου τοῦ Σουφλάρ.

25. Τριώδιον (ἀκέφαλο) (ἄρ. 69)

Στό recto τοῦ μπροστινοῦ ἔσωφύλλου ἡ σημείωση: «Κτήμα τοῦ Ἱεροῦ Κοινοβίου τοῦ Ξενοφώντος».

Στό verso τοῦ πίσω ἔσωφύλλου εἶναι γραμμένες οἱ σημειώσεις: «Παναγ.

54. Βλ. Μ.Ε.Ε., τ. 206ς, σ. 778· τό λόγιο καί ἐξελληνισμένο «Προσενοικίῳ» ταιριάζει καλύτερα στό μορφωμένο Ἱερέα· πρβλ. καί «τοῦ Σοφουλαρίου» στίς ἀφιερώσεις τῶν βιβλίων τῆς Μ. Βατοπεδίου ἀντί τοῦ «Σουφλάρ».

55. Βλ. Ἱμερολόγιον τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, 1986, σ. 702.

56. Βλ. παραπάνω Μηναιὸν Σεπτεμβρίου 1896 (ἄρ. 87).

57. Βλ. ὅσα ἀναφέρονται στό Μηναιὸν Σεπτεμβρίου 1896 (ἄρ. 87).

Σκιάθου φευρ(ουαρίου) 25 ψωμί 1½ οκ(ᾶ)

27 φευρ(ουαρίου) παπατσίκος.....παξεμάδι 12 οκ(άδες)

Μαρτίου

1 / παξεμ 11½».

Όπως πληροφορούμαστε από τήν πρώτη ἐνθύμηση τό βιβλίο ἀνήκε στή

Μ. Ξενοφώντος.

Τή δευτέρη ἐνθύμηση τήν ἀναφέρουμε κυρίως γιά τό «Παναγία Σκιάθου» πού μνημονεύει.

Τελειώνοντας τήν ἐνότητα τῶν ἐνθυμήσεων, παραθέτουμε ἕναν κατάλογο ὄσων βιβλίων στάθηκε δυνατόν ἤ ἔστω πιθανόν νά διευκρινισθεῖ ἡ προέλευση.

Σουφλάρ	Τρίγλια Προποντίδας	Άλλες περιοχές
1. Εὐαγγέλιον 1801 (98) ⁵⁸	1. Εὐαγγέλιον 1740 (103)	1. Μηναῖον Ἰουνίου 1740 (61)
2. Πεντηκοστάριον 1820 (111)	2. Εὐαγγέλιον 1848 (102)	2. Μηναῖον Μαΐου 1803 (62) (Α. Θράκη - Γανόχωρα)
3. Τριώδιον 1820 (114)		3. Μηναῖον Ἰουνίου 1804 (63) (Α. Θράκη - Γανόχωρα)
4. Μηναῖον Μαρτίου 1820 (109)		4. Πεντηκοστάριον 1902 (118) (περιοχή Σερρών / Σκοτούσα)
5. Μηναῖον Ἀπριλίου 1820 (108)		5. Τριώδιον ἀκέφαλον (69) (Μ. Ξενοφώντος)
6. Μηναῖον Ἰουνίου 1820 (107)		6. Μηναῖον Αὐγούστου 1777 (64) (Α. Θράκη)
7. Μηναῖον Ἰουλίου 1820 (124)		
8. Μηναῖον Δεκεμβρίου 1820 (113)		
9. Ἱερατικόν 1895 (75)		
10. Εὐαγγέλιον (59)		
11. Μηναῖον Ἰανουαρίου 1896 (80)		
12. Μηναῖον Φεβρουαρίου 1896 (81)		
13. Μηναῖον Ἀπριλίου 1896 (82)		
14. Μηναῖον Μαΐου (1895) (83)		
15. Μηναῖον Ἰουνίου 1896 (84)		
16. Μηναῖον Ἰουλίου 1896 (85)		
17. Μηναῖον Αὐγούστου 1896 (86)		
18. Μηναῖον Σεπτεμβρίου 1896 (87)		
19. Μηναῖον Νοεμβρίου 1896 (88)		
20. Μηναῖον Δεκεμβρίου 1896 (89)		
21. Μηναῖον Δεκ. Ἰαν. Φεβ. 1904 (79)		
22. Μηναῖον Μαρτ. Ἀπρ. Μαΐου 1904 (122)		
23. Μηναῖον Ἰουν. Ἰουλ. Αὐγ. 1904 (121)		
24. Μηναῖον Σεπτ. Ὀκτ. Νοεμ. 1904 (120)		
25. Τριώδιον 1905 (126)		
26. Μηναῖον Ὀκτωβρίου ἀκέφαλο (71)		

58. Οἱ ἀριθμοί στήν παρένθεση, ὑπενθυμίζουμε, ἀναφέρονται στόν ἀριθμό καταγραφῆς.

Ε Π Ι Μ Ε Τ Ρ Ο

ΣΟΥΦΛΑΡ - Ν. ΤΡΙΓΛΙΑ

Σύντομη ιστορική ανασκόπηση

Στό βιβλίο «*Paysages de Macédoine*» (βλ. στό ἄρθρο σημ. 2) ἔχουν συγκεντρωθεῖ κωδικοποιημένες ὄλες οἱ σχετικές μέ τό Σουφλάρ μαρτυρίες, πού περιέχονται κυρίως στίς ἀναφορές καί διηγήσεις τών περιηγητῶν. Μέ βάση τίς μαρτυρίες αὐτές ἀλλά καί τίς πληροφορίες πού συνέλεξα, κατά τήν ἐνασχόλησή μου μέ τά παλαιά βιβλία τῆς Ν. Τρίγλιας, θά ἐπιχειρήσω μία σύντομη περιγραφή τῆς ιστορικής πορείας τοῦ Σουφλάρ, ἀναλύοντας ὀρισμένα στοιχεῖα καί ἐπισημαίνοντας κάποια προβλήματα.

Τό ὄνομα Σουφλάρ τό συναντοῦμε γιά πρώτη φορά τό 19ο αἶ. . Παλαιότερα δέν ὑπάρχει, ἤ τουλάχιστον δέν μᾶς εἶναι γνωστή, μνεῖα τοῦ χωριοῦ. Εἶναι γνωστό ὅμως ὅτι στούς βυζαντινούς χρόνους στήν περιοχή τοῦ Σουφλάρ συναντοῦμε δύο χωριά: τό Ὕξινον καί τό Ρουσαίου ἢ Ρωσαίου⁵⁹.

Τό χωριό Soufular ἀναφέρει γιά πρώτη φορά ὁ Urquhart⁶⁰, ὁ ὁποῖος περιόδευσε τήν περιοχή γύρω στά 1830⁶¹. Ἡ μόνη ὥστόσο πληροφορία πού μᾶς δίδει γιά τό χωριό εἶναι ὅτι βρίσκεται σέ ἀπόσταση 3 μιλίων ἀπό τήν Κάρδια (προφανῶς Καρβιά – σημ. Ν. Σύλλατα) καί στήν συνέχεια μαζί μέ μία περιγραφή τοῦ τοπίου ἀναφέρει τρεῖς μεγάλους τετράγωνους πύργους, πού ὑψώνονται, σέ μικρή ἀπόσταση ὁ ἕνας ἀπό τόν ἄλλο, στή γυμνή πεδιάδα, πρός τήν μεριά τῆς θάλασσας⁶².

59. Βλ. σχετ. J. Lefort, *Villages de Macédoine 1. La Chalcidique occidentale*, Paris 1982, σσ. 110 - 112, 138 - 141, ὁ ὁποῖος, σύμφωνα μέ τόν περιορισμό τοῦ 1321, τοποθετεῖ τό Ὕξινον 1 γλμ. περίπου ΝΔ τῆς Ν. Τρίγλιας [περιοχή πού παλαιότερα, στόν 11ο αἰῶνα, βρισκόταν τό χωριό Κλαπατουράδες (στόν ἴδιο βλ. καί σ. 83)] – χωρίς ὅμως νά ἔχει ἐπισημάνει στήν περιοχή ἴχνη ἀρχαίας ἐγκαταστάσεως, ἐκτός ἴσως ἀπό τήν Ξυνή Βρύση πού σώζεται μέχρι σήμερα – καί τό Ρουσαίου στή θέση τῆς σημερινῆς Ν. Τρίγλιας. Βλ. καί τήν ἀποψη πού ἐκφράζει ὁ Πάνος Θεοδωρίδης, «Πίνακας τοπογραφίας τοῦ Ἀγιορείτικου παραγωγικοῦ χώρου», *Κληρονομία*, 13 β' (1981) 405, 417, ὁ ὁποῖος τοποθετεῖ τό Ὕξινον ἐκεῖ ὅπου σημεῖρα βρισκονται τά Μικράλωνα καί τό Ρωσσαίου ἐκεῖ ὅπου σήμερα ὁ παλιομαχαλάς Κιουτσούκ Σουφλάρ.

60. Γιά τόν Urquhart ἀλλά καί γιά τοὺς ἄλλους περιηγητές πού θά ἀναφέρουμε παρακάτω βλ. συγκεντρωμένες σύντομες πληροφορίες γιά τή ζωή καί τό ἔργο τους στό *Paysages de Macédoine*, σσ. 50-57.

61. Ὑπάρχει καί μία ἀναφορά τοῦ Σοφουλάρ σέ ἐξιολαμίες τῶν ἐτῶν 1238-1239 (πρόκειται βέβαια γιά ἔτη Ἐγείρας) στό I. Βασδραβέλλης, *Οἱ Μακεδόνες εἰς τοὺς ὑπέρ τῆς ἀνεξαρτησίας ἀγῶνας, 1769-1832*, Θεσσαλονίκη 1950, σ. 302, ὥστόσο δέν εἶναι βέβαιο ὅτι πρόκειται γιά τό Σουφλάρ πού μᾶς ἐνδιαφέρει ἢ πρόκειται γιά ἄλλο χωριό: π.χ. Σοφουλάρ λεγόταν καί τό Ἀγγελολώριον βλ. *Paysages de Macédoine*, σ. 244.

62. D. Urquhart, *The spirit of the east*, vol. II, London 1839, σσ. 64-65, *Paysages de Macédoine*, σ. 244 (Sophlar) (σημ. 5), ὅπου σημειώνεται ὅτι ὁ Urquhart ἀναφέρει 4 πύργους, τοὺς ὁποῖους οἱ συγγραφεῖς ἀποδίδουν πιθανότατα στό τσιφλίκι. Νομίζω ὅτι ἡ ἀναφορά τοῦ

Ἡ ἀμέσως ἐπομένη ἀναφορά τοῦ χωριοῦ γίνεται ἀπὸ τὸ Β. Νικολαΐδη στὰ 1859: ὁ Νικολαΐδης μνημονεύει τὸ συνοικισμό Σοφουλαρί, ὁ ὁποῖος ἀποτελεῖται ἀπὸ 30 ἑλληνικά σπίτια⁶³.

Στὴ συνέχεια, σέ μία καταγραφή τῶν σπιτιῶν κάθε χωριοῦ τοῦ καζᾶ τῆς Θεσσαλονίκης κατὰ τὸ 1861-62, πού δημοσιεύεται ἀπὸ τὸ Β. Δημητριάδη, τὸ Σοφιλάρ ἀναφέρεται ὡς μουσουλμανικός συνοικισμός μὲ 5 σπίτια⁶⁴. Στὸ χάρτη 3— πού περιλαμβάνεται στὸ παραπάνω δημοσίευμα⁶⁵—σημειώνονται τὰ χωριά τῆς περιοχῆς Θεσσαλονίκης καὶ ἡ κατηγορία τους κατὰ τὰ μέσα τοῦ 19ου αἰ.: τὸ Σουφλάρ σημειώνεται μὲ τὸ σύμβολο τοῦ μουσουλμανικοῦ χωριοῦ καὶ μὲ τὸ σύμβολο τοῦ μετοchioῦ. Ἀπὸ δῶ διαφαίνεται—γεγονός πού θα ἐπιβεβαιωθεῖ στὴ συνέχεια— ἡ ὑπαρξὴ δύο Σουφλάρ: ἑνὸς χριστιανικοῦ καὶ ἑνὸς μουσουλμανικοῦ μὲ λίγους κατοίκους. Τίθεται ὁμως τὸ πρόβλημα γιατί στὴν καταγραφή αὐτὴ ἀγνοεῖται τὸ χριστιανικὸ Σουφλάρ, τὸ ὁποῖο μὲν λίγα χρόνια πρὶν ἀναφέρεται ἀπὸ τὸ Νικολαΐδη.

Προτοῦ περάσουμε στὴν ἐπομένη μνεῖα τοῦ χωριοῦ, θά πρέπει νὰ σταματήσουμε γιὰ λίγο στὸ Χρυσανθίδη, ὁ ὁποῖος περιόδευσε τὴν περιοχή πού μᾶς ἐνδιαφέρει γύρω στὰ 1869. Ὁ Χρυσανθίδης μετὰ τὴν Καρβιά (Ν. Σύλλατα) καὶ πρὶν ἀπὸ τὴν Πορταριά μνημονεύει τὸ χωρίον Μουφτίδικον, ἀποτελούμενο ἀπὸ 40 οἰκίες, καὶ ἀγνοεῖ παντελῶς τὸ Σουφλάρ⁶⁶. Ὅπως κάναμε ἤδη ἐκτενῶς λόγῳ στὸ κεφάλαιο τῶν ἐνθυμήσεων—11. Πεντηκοστάριον 1820 (ἀρ.

ἀριθμοῦ 4 γιὰ τοὺς πύργους καὶ ἡ πιθανὴ ἐρμηνεία τους εἶναι λανθασμένη. Ὁ Urquhart μιλά γιὰ τρεῖς πύργους ἐκ τῶν ὁποίων ὁ ἕνας εἶναι κατεστραμμένος. Δὲν κάνει μνεῖα κανενὸς τσιφλικιοῦ, ἐνῶ ἀντιθέτως σέ σχέση μὲ τοὺς πύργους ἀναφέρει τὴ λέξη «Μετόχι ἢ ἀγροκτήματα πού ἀνήκουν σέ μοναστήρια». Ἐπὶ πλεόν τους πύργους δὲν τους τοποθετεῖ στὸ Σουφλάρ, ἀλλὰ τοὺς βλέπει, «ὅταν φαίνεται τὸ Σουφλάρ, νὰ ὑψώνονται, σέ μικρὴ ἀπόσταση ὁ ἕνας ἀπὸ τὸν ἄλλο, στὴ γημνὴ πεδιάδα, ἀνάμεσα σ' αὐτοὺς (τὸν Urquhart δηλ. καὶ τὴ συντροφιὰ του) καὶ στὴν θάλασσα». Πιθανότερο λοιπὸν μοῦ φαίνεται ὅτι οἱ πύργοι ἀνήκουν σέ κάποια ἀπὸ τὰ πολλὰ μετόχια πού ὑπῆρχαν στὴν περιοχή (ἀναφέρουμε ἐνδεικτικὰ Χελανδαρινό, Καρμιάν, Ρωσικό, Κωνσταντινού κ.λ.π.) καὶ ὄχι σέ τσιφλίκι τοῦ Σουφλάρ. Τέλος γιὰ νὰ κρίνει ὁ ἀναγνώστης παραθέτω αὐτοῦσια τὴ σχετικὴ παραπομπὴ τοῦ Urquhart: «...Until we came in sight of the village of Soufular, and there we saw three large square towers, one ruined, (metochi, or farms belonging to the monasteries), standing at a little distance from each other on the bare plain between us and the sea. There did not appear to be a shrub or a wall in the vicinity—they stood alone like relics of a former age. The landscape ...» βλ. ἐπίσης παρακάτω: α) σημ. 74, ὅσα λέει ὁ Struck γιὰ τὰ μετόχια πού συνάντησε στὴ διαδρομὴ του ἀπὸ τὸ Βουλγαρικὸ μετόχι (σημ. Χελανδαρινό) πρὸς τὸ Σουφλάρ. Τὰ μετόχια τὰ περιγράφει ὡς ἐρειπωμένα κάστρα μὲ πύργους μέσα στὸ γημνὸ τοπίο, καὶ β) Χρυσανθίδης, ὁ.π. σ. 53, ὁ ὁποῖος ἀναφέρει τὴν ὑπαρξὴ δύο πύργων, ἕνα στὸ Ρωσικὸ μετόχι καὶ ἕνα στὸ Ἰβηρικὸ μετόχι Καρμιάν.

63. Β. Nicolaidy, *Les turcs et la Turquie contemporaine Itineraire et compte rendu de voyages dans les provinces ottomanes avec cartes détaillées*, τ. I-II, Paris 1859, σ. 65, *Paysages de Macédoine*, ὁ.π. σ. 244.

64. Δημητριάδης, «Φορολογικὲς κατηγορίες», ὁ.π., σ. 449, *Paysages de Macédoine*, σ. 244.

65. Δημητριάδης, «Φορολογικὲς κατηγορίες», ὁ.π., σσ. 440 - 441.

66. Χρυσανθίδης, ὁ.π., σ. 35, 53, *Paysages de Macédoine*, σ. 209.

111)— ὑπάρχει μεγάλη πιθανότητα, σύμφωνα μέ τίς ὑπάρχουσες ἐνδείξεις, τό Μουφτιδικο νά ταυτίζεται μέ τό Σουφλάρ· παρ' ὅλα αὐτά παραμένει τό πρόβλημα τῆς διαφορετικῆς ὀνομασίας.

Μία σύντομη ἔρευνα σέ ἀρχεῖακό ὕλικό ἐνίσχυσε τήν ὑπόθεση τῆς ταυτίσεως τῶν δύο χωριῶν καί τήν ἐπικράτηση, κατά πᾶσαν πιθανότητα, τῆς ὀνομασίας «Μουφτιδικο» στά ἐπίσημα ἀρχεῖα.

Παραθέτουμε τίς σχετικές πληροφορίες:

«Τσιφλίκιον Μουχτίδικον» μέ 35 οἰκίες ἀναφέρεται σέ κατάλογο τῶν χωριῶν τῆς ἐπαρχίας Κασσανδρείας τοῦ 1863, πού βρίσκεται στόν Α' τόμο τοῦ «Κώδικος Διαθηκῶν καί Ἀποφάσεων», τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Κασσανδρείας. Ὁ ἀριθμός τῶν οἰκιῶν βρίσκεται στό ἐνδιάμεσο τῶν 30 οἰκιῶν τοῦ 1859 πού προσγράφει στό Σουφλάρ ὁ Νικολαΐδης καί τῶν 40 οἰκιῶν τοῦ 1869 πού προσγράφει στό Μουφτιδικο ὁ Χρυσανθίδης. Τό γεγονός αὐτό σέ συνδυασμό μέ τό ὅτι στό μνημονευθέντα κατάλογο δέν ἀναφέρεται τό Σουφλάρ μεταξυ τῶν χωριῶν τῆς ἐπαρχίας Κασσανδρείας προστίθεται στά ὑπέρ τῆς ταυτίσεως τῶν δύο χωριῶν.

Δύο ἀκόμη φορές συναντοῦμε τό «Μουφτιδικο» στόν 1ο Κώδ. Πρακτικῶν Πνευματικοῦ Δικαστηρίου (Εἰσαγγελία Πολυγύρου):

Στή συνεδρίαση τῆς 20ῆς Ὀκτωβρίου 1903 (σ. 6, 1) ἀπορρίπτεται αἴτηση τῶν κατοίκων τοῦ «χωριοῦ Μουφτήδικου» γιά χειροτονία καί δευτέρου ἱερέα, διότι τό χωριό ἀποτελεῖται ἀπό 25 μόνο οἰκογένειες.

Ἡ δεύτερη φορά πού ἀναφέρεται τό Μουφτιδικο στόν παραπάνω Κώδικα εἶναι σέ ὑπόθεση διαζυγίου καί μνημονεύεται μόνο ὡς τόπος καταγωγῆς: «Γιάννω Καροτσλῆ κατά τοῦ Βασ. Ἀθ. Καροτσλῆ ἐπί διαζεύξει ἐκ Μουχτιδικου» (χρονολ. 3.4.1904 καί 14.4.1904, σ. 35, 3 καί 44, 2).

Μία ἀκόμη μνεῖα τοῦ Μουφτιδικου βρίσκουμε σ' ἕναν κατάλογο τῶν χωριῶν τῆς Μητροπόλεως Κασσανδρείας τοῦ 1907, πού δημοσιεύει ὁ Στάμιος στό βιβλίο του γιά τό Μητροπολίτη Εἰρηναῖο. Στόν κατάλογο αὐτόν τό «Μουχτιδικο» συνιστάμενο ἀπό 36 οἰκίες τοποθετεῖται μεταξύ τῶν συνοικισμῶν κολίγων τσιφλικιῶν⁶⁷.

Τέλος, ἀναφέρουμε ὅτι σέ ἠλικιωμένους κατοίκους τῆς Ν. Τρίγλιας, πού κατάγονται ἀπό τό παλαιό Σουφλάρ, ὑπάρχουν κάποιες ἀμυδρές ἀναμνήσεις τῆς ὀνομασίας «Μουφτιδικο» γιά τό χωριό τους (προφορικές μαρτυρίες).

Ἐπανερχόμενοι στό Σουφλάρ, τό ξαναβρίσκουμε στό Σχινᾶ, ὁ ὁποῖος πέρασε ἀπό τήν περιοχὴ ἀνάμεσα στά ἔτη 1881-1886· τό ἀναφέρει ὡς τσιφλίκι κάποιου Ἰουδαίου, πού ἔχει 80 χριστιανικές οἰκογένειες, ἐκκλησία, παντο-

67. Στάμιος, *Εἰρηναῖος*, σ. 248. Ἡ μνεῖα αὐτὴ χωρὶς νά διασαφηνίζει περισσότερο τά πράγματα ἀποτελεῖ μία ἀκόμη ἐνδειξη τῆς ταυτίσεως τοῦ Μουφτιδικου μέ τό Σουφλάρ μιά καί στόν κατάλογο μεταξύ τῶν χωριῶν δέν ἀναφέρεται ξεχωριστά τό Σουφλάρ.

πωλειό και ρέοντα ύδατα⁶⁸. 'Από τις πληροφορίες αυτές επισημαίνουμε τὰ ἑξῆς: 1) Τό χωριό ἀναφέρεται ὡς τσιφλίκι κάποιου Ἰουδαίου, ἐνῶ στίς παλαιότερες μνεῖες (βλ. Urquhart, Νικολαΐδης) γίνεται λόγος γιά χωριό ἢ συνοικισμό· ἀντίθετα τό Μουφτίδικο ἀναφέρεται ὡς τσιφλίκι στήν ἐνθύμηση τοῦ 1837 (βλ. Πεντηκοστάριο 1820 ἀρ. 111), στόν κώδ. Α΄ Διαθηκῶν καί Ἀποφάσεων καί στόν κατάλογο τῆς Μητροπόλεως Κασσανδρείας τοῦ 1907 (βλ. παραπάνω), ἐνῶ ὁ Χρυσανθίδης τό ἀναφέρει «ὡς ἔπαυλιν ἐπισήμου τινός Ὁθωμανοῦ...» (βλ. παραπάνω)⁶⁹.

2) Ὁ πληθυσμός ἔχει σχεδόν διπλασιασθεῖ [πρβλ. Νικολαΐδης: 30 σπίτια, Μουφτίδικο: 35 σπίτια (Κώδ. Α΄), 40 σπίτια (Χρυσανθίδης)]. 3) Γίνεται πρώτη φορά μνεῖα τῆς ἐκκλησίας, ἄν καί θά πρέπει νά ὑπῆρχε ἀπό παλαιότερα [(βλ. στό κεφάλαιο τῶν ἐνθυμήσεων 11. Πεντηκοστάριο 1820 (ἀρ. 111)]. 4) Τό παντοπωλειό θά τό ἀναφέρει ἀργότερα καί ὁ Ανεζου (βλ. παρακάτω), ἐνῶ τὰ ρέοντα ύδατα σχετίζονται πιθανόν μέ κάποια βρύση πού μέχρι πρόσφατα ὑπῆρχε στή βόρεια πλατεῖα τοῦ χωριοῦ, κοντά στό κτηριακό συγκρότημα τοῦ μετοchioῦ τῆς Μ. Βατοπεδίου. Τά δύο αὐτά στοιχεῖα (παντοπωλειό - νερό) στάθηκαν ἕνας ἀπό τοὺς λόγους πού εὐνόησαν ἀργότερα τήν ἐδῶ ἐγκατάσταση τῶν προσφύγων⁷⁰.

Ἡ ἐπόμενη ἀναφορά τοῦ Σουφλάρ γίνεται γύρω στά 1891 ἀπό τόν Κ' ἤπσον, ὁ ὁποῖος κάνει σαφή διαχωρισμό δύο Σουφλάρ: τό Sufiar ἢ Socilar μέ 150 Ἑλληνες κατοίκους καί τό Sufiar Mahala μέ 12 Τούρκους⁷¹. Ὁ μικρός αὐτός τούρκικος συνοικισμός, γνωστός καί ὡς Κιουτσούκ ἢ Κιουτσούκ Σουφλάρ, βρίσκεται 1 χιλ. περίπου βορείως τῆς Ν. Τρίγλιας⁷²: σήμερα σώζονται μόνο δύο καλύβια ἐκατέρωθεν τοῦ δρόμου (εἰκ. 16, 17), ἐνῶ κάποιοι κάτοικοι θυμοῦνται καί δύο πύργους πού γκρεμίστηκαν. Ὅσον ἀφορᾷ τόν ἀριθμό τοῦ ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ πού δίδει ὁ Κ' ἤπσον εἶναι ἐντυπωσιακά μειωμένος σέ

68. Ν. Θ. Σχινάς, *Ὁδοιπορικαὶ σημειώσεις Μακεδονίας, Ἠπείρου, Νέας ὀριοθετικῆς γραμμῆς καί Θεσσαλίας, Μακεδονίας*, τεῦχος Γ΄, Ἀθήνα 1887 (Χαλκιδική χερσόνησος), σ. 532, *Paysages de Macédoine*, σ. 244.

69. Γιά τή μετατροπὴ πολλῶν χωριῶν σέ τσιφλίκια λόγω τῆς βαριῆς φορολογίας κατὰ τὸ 180-190 αἰ. βλ. Δημητριάδης, «Φορολογικὲς κατηγορίες», ὁ.π., σσ. 434-435, ὅπου μεταξὺ τῶν ἄλλων ἐπισημαίνεται ὅτι τὰ χωριά πού κατὰ τὰ μέσα τοῦ 19ου αἰ. εἶχαν μετατραπῆ σέ τσιφλίκια ἦταν πολὺ περισσότερα στήν πεδιάδα τῆς Θεσσαλονίκης καί στήν περιοχὴ τῆς Καλαμαριάς.

70. Βλ. ἄρθρο τῆς Θ. Γλαράκη, «Ἡ ἐγκατάσταση στή Ν. Τρίγλια», στήν ἐφημ. *Τριγλιανὰ Νέα*, Ὀκτώβριος 1988.

71. Τό βιβλίο τοῦ Κ' ἤπσον δέ μοῦ ἦταν προσιτό. Πῆρα τὰ στοιχεῖα, ὅπως παρατίθενται στό *Paysages de Macédoine*, σ. 244.

72. Βλ. π.χ. Ἐπιτελικὸς χάρτης τῆς Ἑλλάδος 1927-1933 (1: 100.000), Ἐπιτελικὸς χάρτης φ. Ἐπανομὴ 1: 100.000 (Ἰαν. 1945). Ὁ χάρτης τοῦ Κοντογόνου τοῦ 1910 (1: 200.000) τοποθετεῖ τὸ «Σουφλάρ μαχ.» νοτίως τοῦ χωριοῦ· προφανῶς πρόκειται περὶ λάθους· βλ. καί σχετικὴ ἀναφορὰ γιά τὸ χάρτη τοῦ Κοντογόνου στό *Paysages de Macédoine*, σ. 61. Βλ. καί ὅσα ἀναφέρονται στή σημ. 1.

σχέση μέ τίς 80 οἰκογένειες πού δίδει ὁ Σχινᾶς, λίγα χρόνια νωρίτερα.

Τά στοιχεῖα τοῦ Σχινᾶ ἐπαναλαμβάνει στίς ἀρχές τοῦ 20οῦ αἰ. ὁ Struck⁷³, ὁ ὁποῖος περιόδευσε τή Χαλκιδική γύρω στό 1901. Συγκεκριμένα ἀναφέρει τό τσιφλίκι Sufilar ἢ Soflar ὡς ἓνα χωριό μέ ἐκκλησία καί 80 σπίτια μέ 300 κατοίκους⁷⁴.

Τό 1903 τό τσιφλίκι Σουφλάρ τό ἀγοράζει ἀπό τόν Ἑβραῖο ἔμπορο Μοδιάνο ἢ Μονή Βατοπεδίου⁷⁵ (εἰκ. 18, 19). Ὅπως ἀναφέρεται σέ ἔγγραφο τοῦ 1911 τοῦ μητροπολίτη Κασσανδρείας Εἰρηναίου, ἡ ἀγορά αὐτή ἐγινε ἀπό τή Μ. Βατοπεδίου προκειμένου νά ἀποτραπεῖ ἡ ἀγορά του ἀπό τήν σερβική κυβέρνηση⁷⁶. Ὁ ἴδιος μητροπολίτης, τό 1911 καί τό 1914, προβαίνει σέ ἐνέργειες γιά τήν ἐξαγορά τοῦ Σουφλάρ ἀπό τή Μ. Βατοπεδίου μέ σκοπό τήν πρώτη φορά νά ἀποδοθεῖ στούς κολίγους καί νά δημιουργηθεῖ ἔτσι ἑλληνική ἐστία μέσα στήν Καλαμαριά, τή δεύτερη νά ἐγκατασταθοῦν οἱ πρόσφυγες ἀπό τή Θράκη⁷⁷.

Μετά τήν προσάρτηση τῶν νέων ἐπαρχιῶν στήν Ἑλλάδα, κατά τήν ἀπογραφή τοῦ 1913, στήν ὑποδιοίκηση τῆς Χαλκιδικῆς ἀναφέρονται δύο Σουφλάρ: τό ἓνα μέ πληθυσμό 215 κατοίκους καί τό ἄλλο μέ 24⁷⁸.

Τό 1914 ἐπισκέπτεται τή Χαλκιδική ὁ Avezou· ἀναφέρει τό Ciuviler ἢ Tsioufiler ἀποτελούμενο ἀπό δύο ὁμάδες σπιτιῶν, ἀπό 15 σπίτια ἡ κάθε μία

73. Βλ. *Paysages de Macédoine*, σ. 56 (Struck).

74. A. Struck, *Makedonische Fahrten. I Chalkidike*, Wien und Leipzig 1907, σ. 37, *Paysages de Macédoine*, σ. 244.

75. Βλ. Προηγούμενος Θεόφιλος Βατοπαιδινός, «Χρονικόν περί τῆς Ἱερᾶς καί Σεβασμίας Μεγίστης Μονῆς Βατοπαιδίου Ἀγίου Ὁρους», *Μακεδονικά* 12 (1972) 96. Ὁ συνάδελφος κ. Ἱ. Παπάγγελος μοῦ γνωστοποίησε φωτοαντίγραφο τοῦ καταλόγου τῶν ἐγγράφων τῆς Μ. Βατοπεδίου πού ἀφοροῦν τό μετόχι στό Σουφλάρ· σύμφωνα μέ τόν κατάλογο αὐτό ἀριθμοῦνται 113 ἔγγραφα, τά παλαιότερα μέ χρονολογία 1905. Τέλος ἀξίζει νά σημειώσουμε ὅτι μεγάλο τμήμα τοῦ μετοχιακοῦ συγκροτήματος σώζεται μέχρι σήμερα, ἀπό τό ὁποῖο ξεχωρίζει τό κεντρικό κτίριο καί ὁ περίβολος πού φέρει χρονολογία 1909. Γύρω ἐπίσης ἀπό τά μετοχιακά κτίσματα διατηροῦνται καί πολλά κολιγόσπιτα· πρόκειται γιά ἰσόγεια διαμερίσματα συνεχόμενα τό ἓνα μέ τό ἄλλο (εἰκ. 18, 19).

76. Στάμος, *Εἰρηναῖος*, σσ. 74, 211.

77. Στάμος, *Εἰρηναῖος*, σσ. 74-75, 210-214. Ὅσον ἀφορᾶ τό θέμα τῆς ἀποδόσεως τοῦ Σουφλάρ στούς κολίγους, ὁ Στάμος δημοσιεύει τό ἔγγραφο-ἐπιστολή τοῦ μητροπολίτη πρὸς τήν Τράπεζα Ἀθηνῶν (σ. 210), στό ὁποῖο ἀναπτύσσει μεταξύ τῶν ἄλλων καί τόν τρόπο μεταβιβάσεως τῆς γῆς στούς κολίγους καί ζητᾶ τήν συνδρομή τῆς γιά τήν ἐπιτυχία τοῦ σκοποῦ του. Ἡ ἐπιστολή αὐτή ἔχει ἡμερομηνία 25.2.1911. Ἀνάλογη ἐπιστολή τοῦ μητροπολίτη πρὸς τόν προηγούμενο Γερμανό τῆς Μ. Βατοπεδίου μέ ἡμερομηνία 23.2.1911 ἔθεσε ὅπ' ὄψιν μου ὁ συνάδελφος κ. Ἱ. Παπάγγελος.

78. Μ. Χουλιαράκης, *Γεωγραφική, διοικητική καί πληθυσμιακή ἐξέλιξις τῆς Ἑλλάδος 1821-1971*, τ. Β', Ἀθῆναι 1975, σ. 86· τό Σοφλάρ μέ τοὺς λίγους κατοίκους πιθανόν ἀνταποκρίνεται στό Sufilar mahala τοῦ Κ' ἵτον· βλ. καί *Paysages de Macédoine*, σ. 244 (Sophilar), σημ. 3, ὅπου ἀναφέρεται ὡς δεύτερη πιθανότητα τό Σοφλάρ μέ τοὺς λίγους κατοίκους νά ἀνταποκρίνεται στό μετόχι τῆς Μονῆς Βατοπεδίου. Δέν νομίζω ὅτι εὐσταθεῖ ὁμως μιά τέτοια πιθανότητα.

καί σέ απόσταση 800 μ. μεταξύ τους· οί κάτοικοι εἶναι Τοῦρκοι καί τσιγγάνοι οἰκόσιτοι (Turcs, Tziganes domestiques)· ὑπάρχει μία μικρή ἐκκλησία. Μνημονεύει ἐπίσης τήν ἀγορά ἀπό τή Μ. Βατοπεδίου τοῦ τοιφλικιοῦ πού ἀνήκε σέ Ἰουδαῖο, καθώς καί τήν ὑπαρξη ἑνός μπακάλη («un bakal») ⁷⁹ (πβλ. ±30 χρόνια νωρίτερα τήν ἀναφορά ἀπό τό Σχινᾶ ἑνός παντοπωλείου). Οἱ πληροφορίες τοῦ Ανεζου ὅσον ἀφορᾶ τήν πληθυσμιακή κατάσταση τοῦ χωριοῦ προκαλοῦν κάποια σύγχυση, μιά καί ἐξισώνει σέ πληθυσμό τά δύο Σουφλάρ (15 + 15 σπίτια) καί μειώνει αἰσθητά τόν ἀριθμό του σέ σχέση μέ τά στοιχεῖα τῆς πρόσφατης ἀπογραφῆς τοῦ 1913· συγχρόνως ἀναφέρει ὡς κατοίκους μόνο Τοῦρκους καί τσιγγάνους, ἐνῶ μνημονεύει τήν ὑπαρξη χριστιανικῆς ἐκκλησίας.

Τό 1914 τό Σουφλάρ ἀναγράφεται στόν κατάλογο τῶν χωριῶν πού ἀνήκουν στήν Ὑποδιοίκηση τῆς Χαλκιδικῆς τοῦ Νομοῦ Θεσσαλονίκης καί σημειώνεται ἡ ὑπαρξη Δημοτικῆς σχολῆς ⁸⁰.

Τό 1918 τό Σουφλάρ ἐνώθηκε μέ τήν κοινότητα Πορταριάς καί τό 1920 εἶχε 276 κατοίκους ⁸¹.

Τό 1924 τό Δημόσιο ἐκμισθώνει τό μετόχι Σουφλάρ ἀπό τή Μ. Βατοπεδίου, προκειμένου νά ἐγκατασταθοῦν οἱ πρόσφυγες ⁸².

Ὁ συνοικισμός Ν. Τρίγλια ἀναγνωρίσθηκε ὡς κοινότητα τό 1926 καί στήν ἀπογραφή τοῦ 1928 εἶχε 1.064 κατοίκους ⁸³.

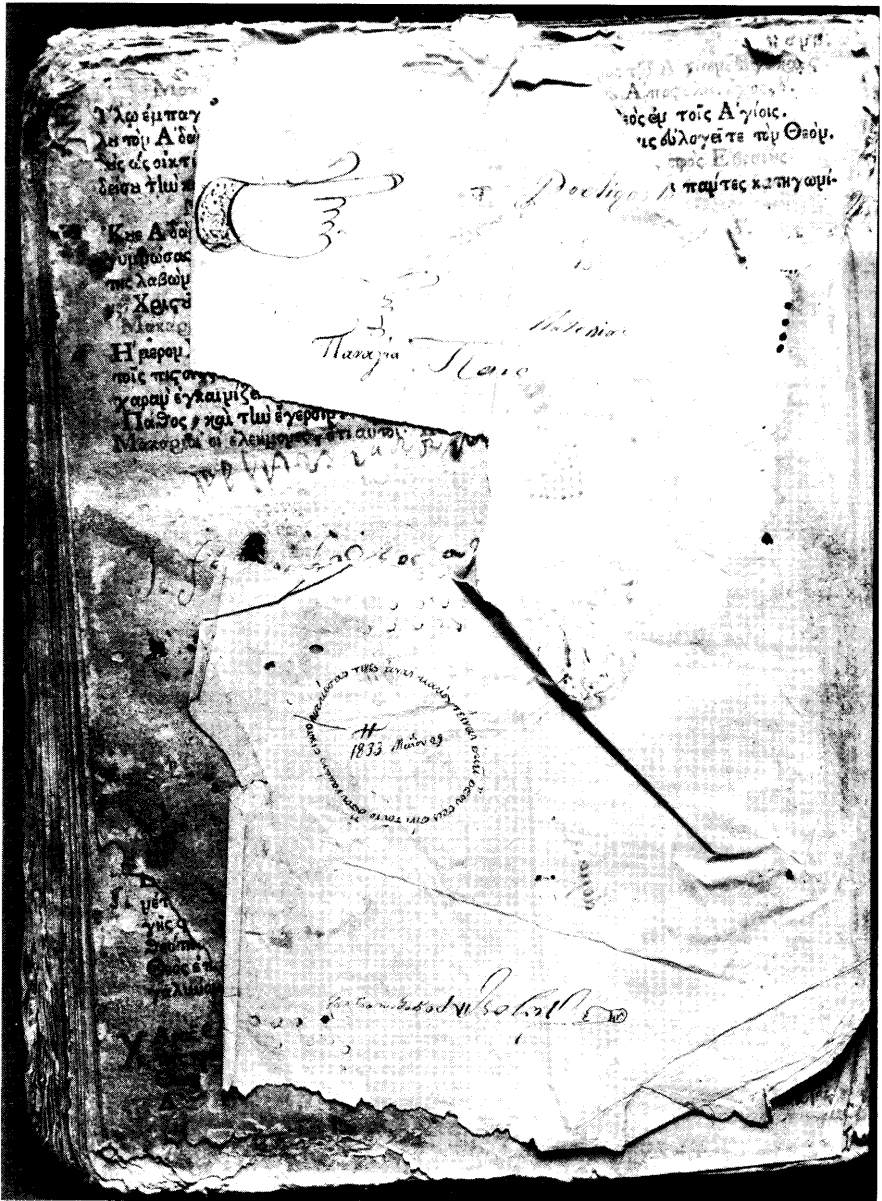
79. D. Feissel - M. Seve, «La Chalcidique vue par Charles Avezou (Avril-Mai 1914)», *BCH CIII* - 1979, I Études, σ. 251, *Paysages de Macédoine*, σ. 244.

80. *Συλλογή ὀργανικῶν διατάξεων, ἐγκυκλίων, διαταγῶν καί ὁδηγῶν τοῦ Γενικοῦ Διοικητοῦ Μακεδονίας*. Ἐκδοθεῖσαι κατά τό ἔτος 1914, Ἐν Θεσσαλονίκῃ 1914.

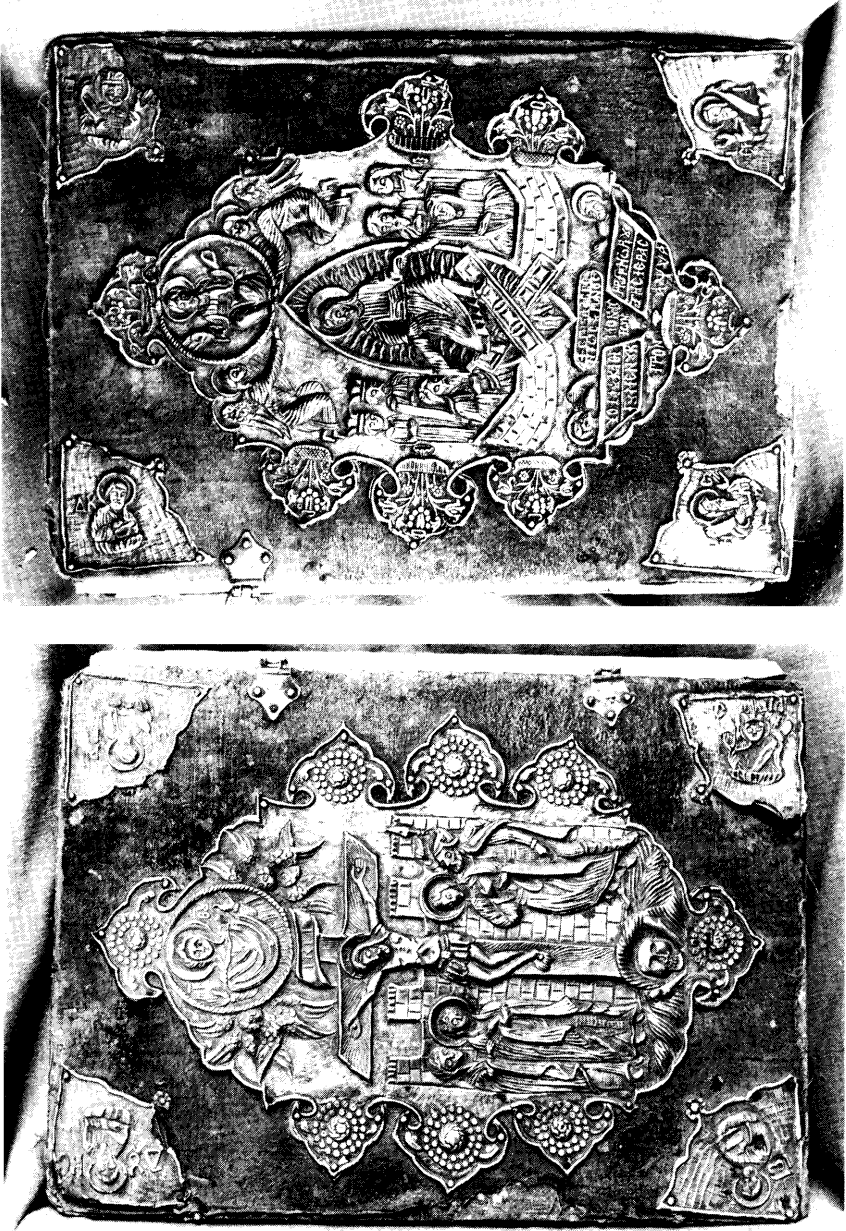
81. *Στοιχεῖα συστάσεως καί ἐξελίξεως τῶν Δήμων καί Κοινοτήτων*. 48 Νομός Χαλκιδικῆς, Ἀθήναι 1962, σσ. 156-157, Χουλιάρáκης, ὁ.π., σ. 137.

82. Βλ. σημ. 6.

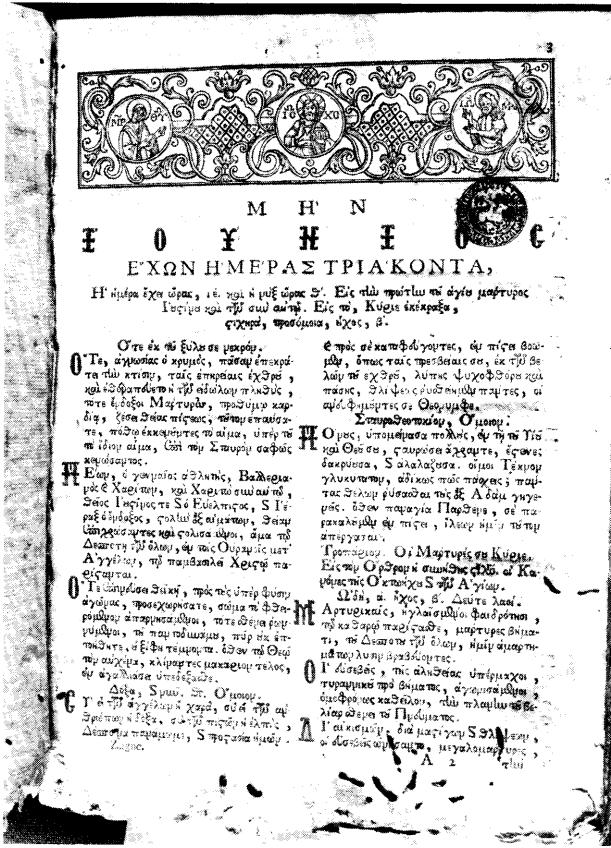
83. *Στοιχεῖα*, σσ. 126-127, 156-157, Χουλιάρáκης, ὁ.π., σ. 243· γιά τή μετονομασία τοῦ Σουφλάρ σέ Ν. Τρίγλια βλ. σημ. 3.

Εἰκ. 1. Πεντηκοστάριον τοῦ 1725 (ἀρ. 68).

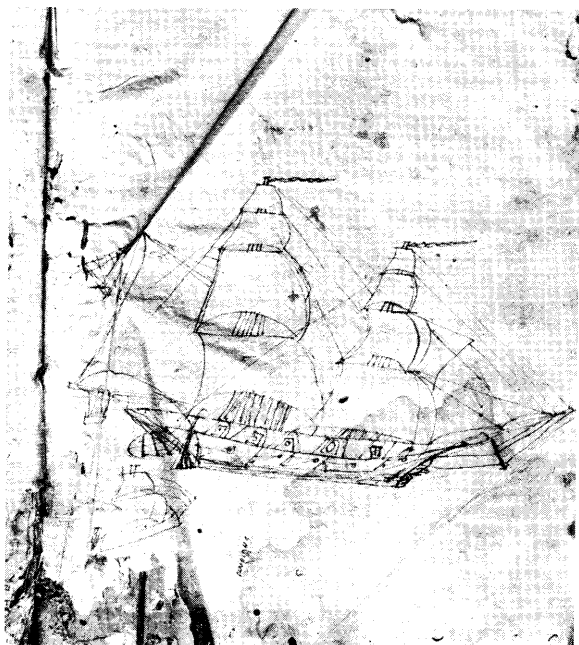
Εικ. 2. Επαγγέλιον του 1740 (ἀρ. 103). α) Εμπρόσθια όψη, β) Όπίσθια όψη.

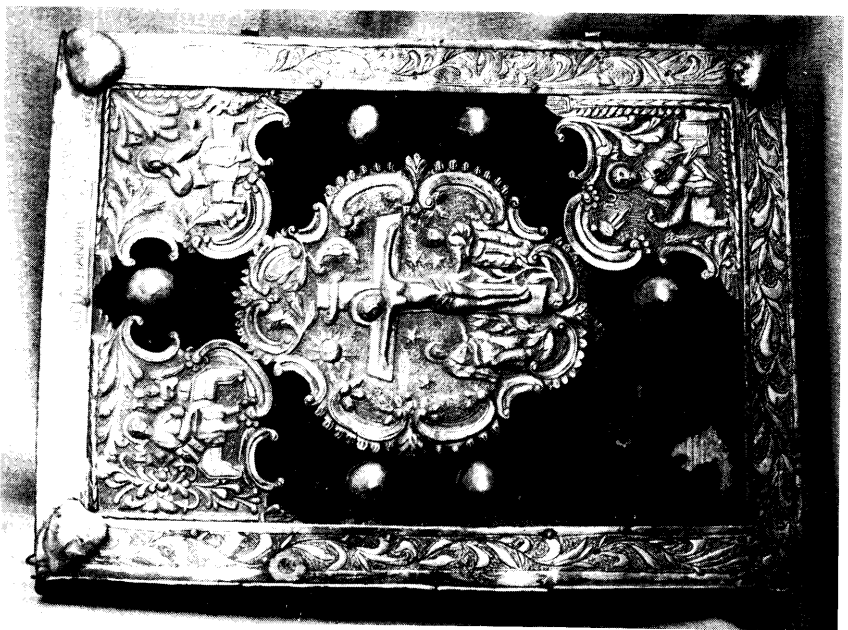
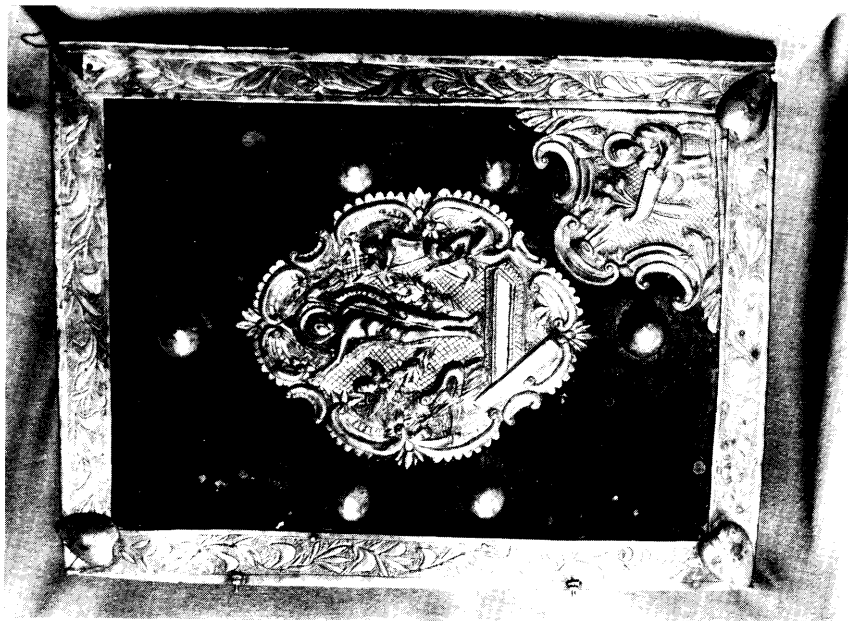
Εἰχ. 3. Μηνιαῖον τοῦ Ἰουνίου τοῦ 1740 (ἀρ. 61).

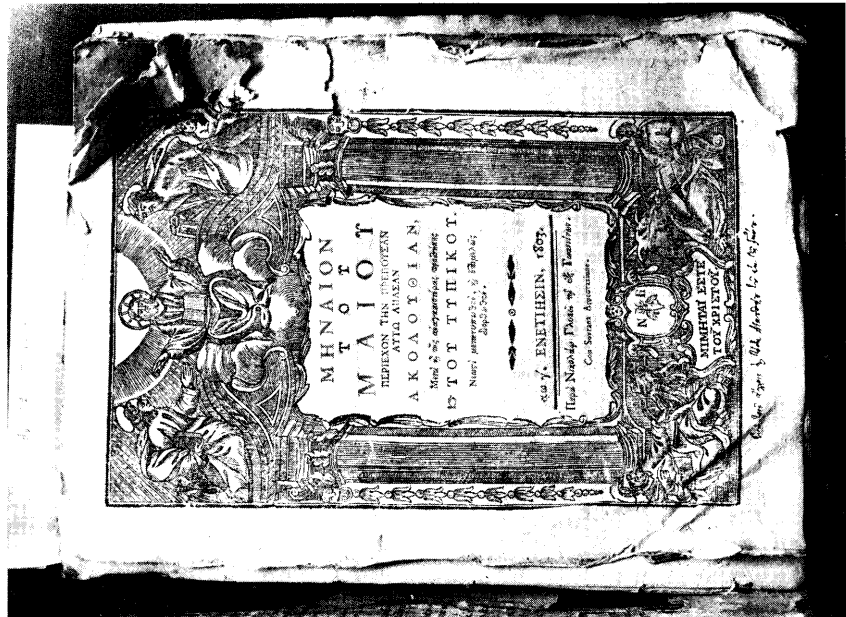
Είχ. 4. Μηνιαῖον τοῦ Ἰουνίου τοῦ 1740 (ἀρ. 61).

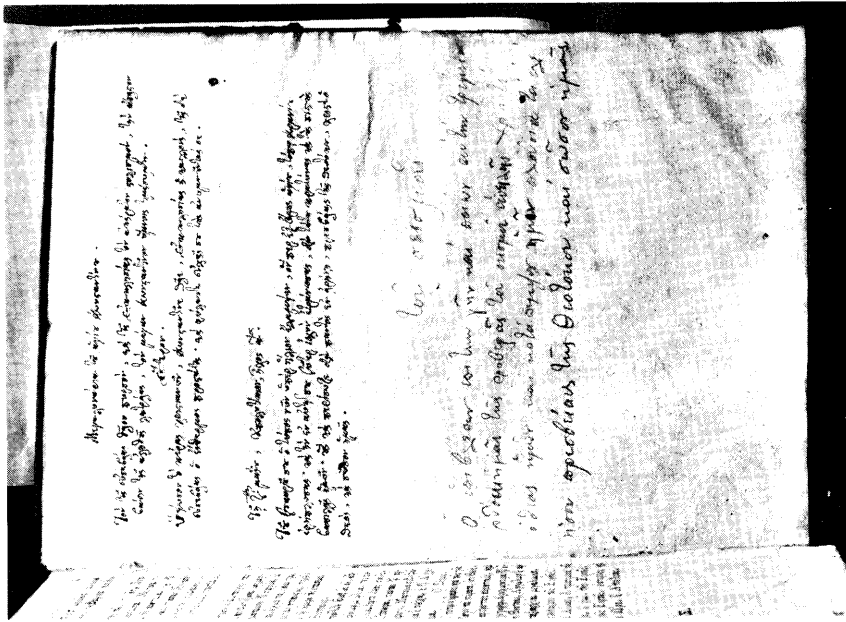
Είχ. 5. Μηνιαῖον τοῦ Ἰουνίου τοῦ 1740 (ἀρ. 61).

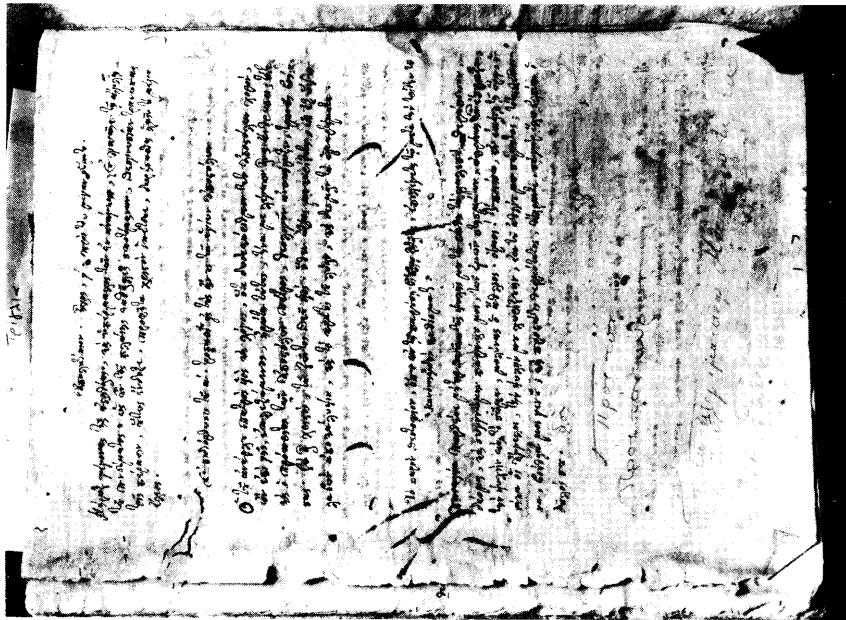
Εἰκ. 6. Εὐαγγέλιον τοῦ 1801 (ἀρ. 98). α) Ἐμπρόσθια ὄψη, β) Ὁπίσθια ὄψη.

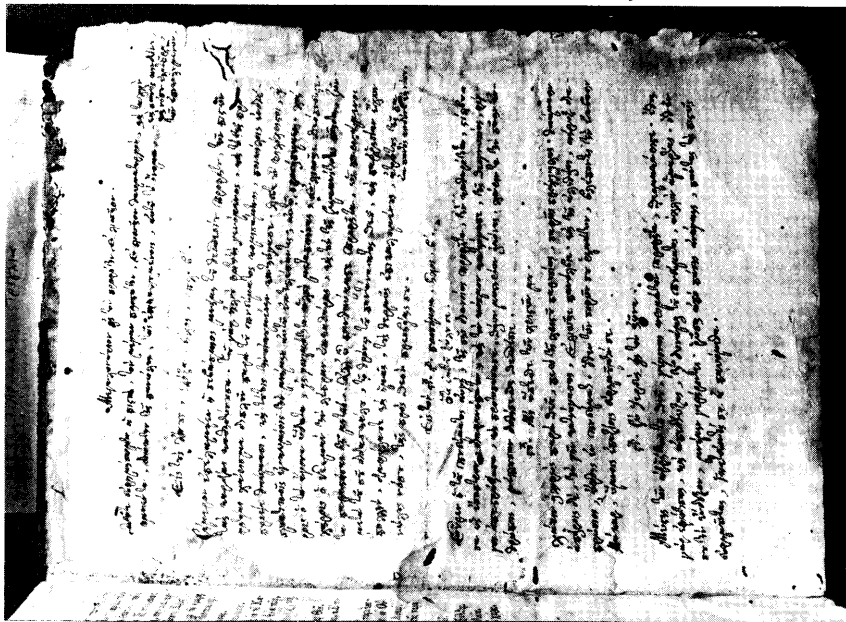
Εἰκ. 7. Μηνάιον τοῦ Μαΐου τοῦ 1803 (ἀγ. 62).

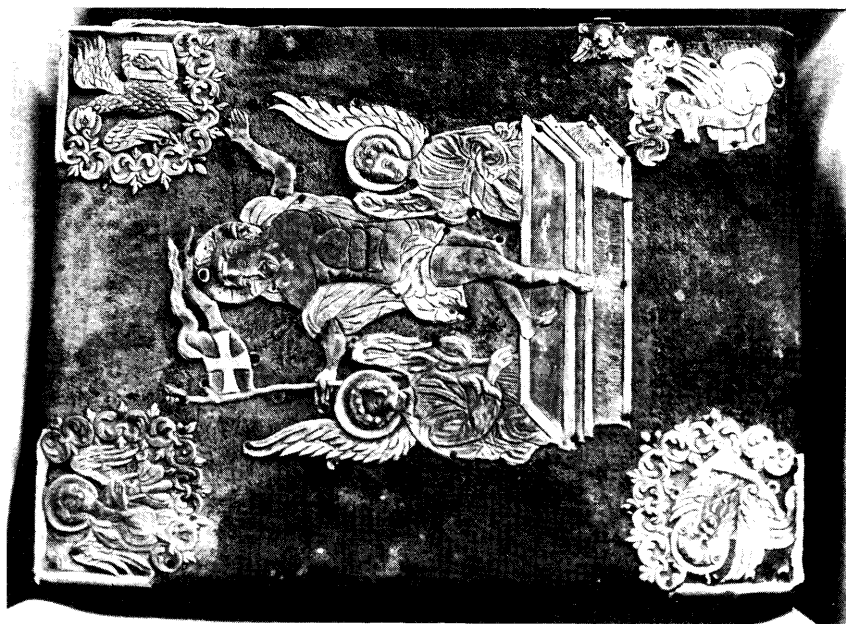
Εἰκ. 8. Μηνάιον τοῦ Μαΐου τοῦ 1803 (ἀγ. 62).

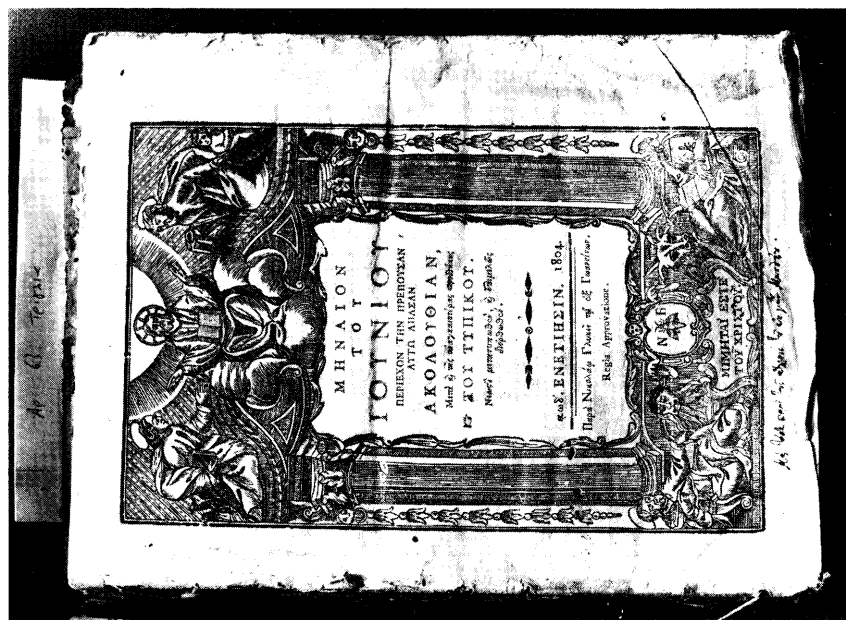
Εἰκ. 10. Μνηαῖον τοῦ Ἰουνίου τοῦ 1804 (ἀρ. 63).

Εἰκ. 9. Μνηαῖον τοῦ Ἰουνίου τοῦ 1804 (ἀρ. 63).

Είχ. 12. Ευαγγέλιον τοῦ 1848 (ἀρ. 102).

Είχ. 11. Μηναίον τοῦ Ἰουνίου τοῦ 1804 (ἀρ. 63).

ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΤΩΝ ΕΣΘΙΝΩΝ

KANONON A.

Ἄγιος τίς Κωνσταντῆ τοῦ Θεωμι, ἰσὺς τῆς Πορτογαλίας ἐπίσκοπος Ἰσπανίας καὶ τῆς Ἰταλίας ἐπίσκοπος Ἰταλίας ἐπίσκοπος τῆς Ἰταλίας.

KANONON B.

Χρὴς γινώσκου, ἐν ἀπὸ τῆς Κωνσταντῆ τοῦ Θεωμι, ἰσὺς τῆς Πορτογαλίας ἐπίσκοπος Ἰσπανίας καὶ τῆς Ἰταλίας ἐπίσκοπος Ἰταλίας ἐπίσκοπος τῆς Ἰταλίας.

Τὴ Κωνσταντῆ τοῦ Θεωμι, ἰσὺς τῆς Πορτογαλίας ἐπίσκοπος Ἰσπανίας καὶ τῆς Ἰταλίας ἐπίσκοπος Ἰταλίας ἐπίσκοπος τῆς Ἰταλίας.

Τὴ Κωνσταντῆ τοῦ Θεωμι, ἰσὺς τῆς Πορτογαλίας ἐπίσκοπος Ἰσπανίας καὶ τῆς Ἰταλίας ἐπίσκοπος Ἰταλίας ἐπίσκοπος τῆς Ἰταλίας.

Τὴ Κωνσταντῆ τοῦ Θεωμι, ἰσὺς τῆς Πορτογαλίας ἐπίσκοπος Ἰσπανίας καὶ τῆς Ἰταλίας ἐπίσκοπος Ἰταλίας ἐπίσκοπος τῆς Ἰταλίας.

Εἰς τὴν ἡμετέραν ἐκκλησίαν, καὶ τῆς Ἰταλίας.

ἰσὺς IX. 6.

1805. ἰσὺς τῆς Πορτογαλίας ἐπίσκοπος Ἰσπανίας καὶ τῆς Ἰταλίας ἐπίσκοπος Ἰταλίας ἐπίσκοπος τῆς Ἰταλίας.

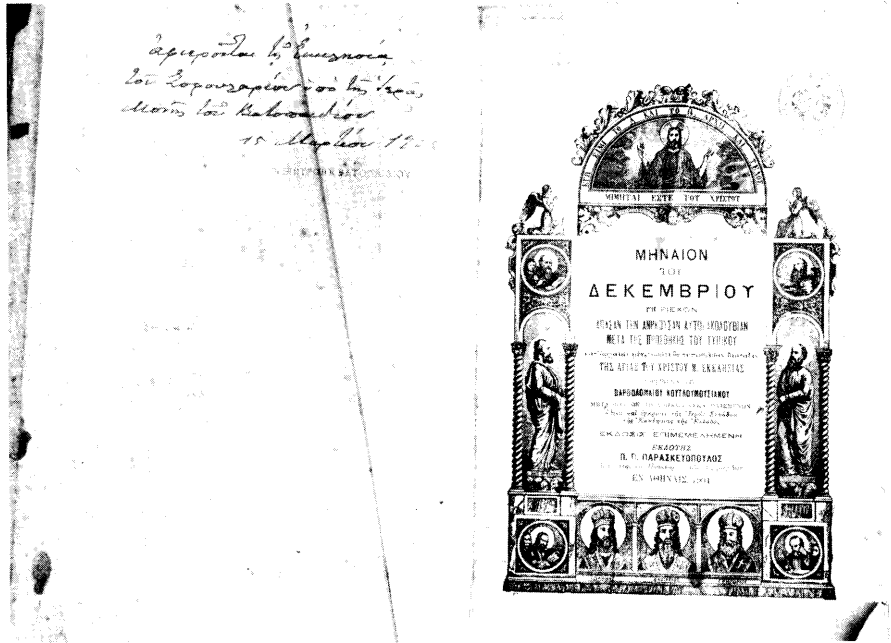
ἰσὺς τῆς Πορτογαλίας ἐπίσκοπος Ἰσπανίας καὶ τῆς Ἰταλίας ἐπίσκοπος Ἰταλίας ἐπίσκοπος τῆς Ἰταλίας.

ἰσὺς τῆς Πορτογαλίας ἐπίσκοπος Ἰσπανίας καὶ τῆς Ἰταλίας ἐπίσκοπος Ἰταλίας ἐπίσκοπος τῆς Ἰταλίας.

Εἰκ. 13. Εὐαγγέλιον τοῦ 1848 (ἀρ. 102).

ἰσὺς τῆς Πορτογαλίας ἐπίσκοπος Ἰσπανίας καὶ τῆς Ἰταλίας ἐπίσκοπος Ἰταλίας ἐπίσκοπος τῆς Ἰταλίας.

Εἰκ. 14. Εὐαγγέλιον τοῦ 1848 (ἀρ. 102).

Είχ. 15. Μηνάιον τοῦ Δεκεμβρίου τοῦ 1904 (ἀρ. 79).

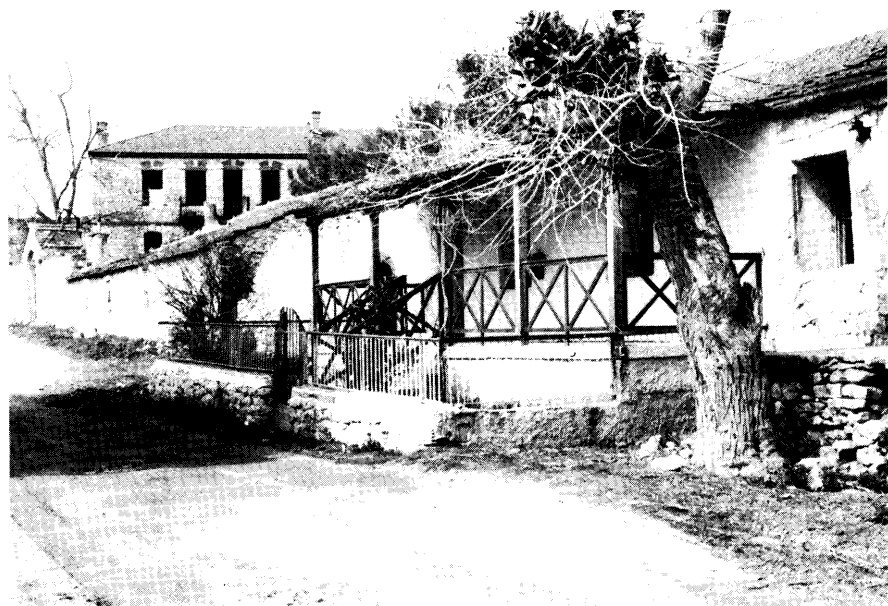
Εἰκ. 16. Κιουτσούκ Σουφλάρ. Καλύβα ἀνατολικά τοῦ δρόμου (φωτ. 1988).

Εἰκ. 17. Κιουτσούκ Σουφλάρ. Καλύβα δυτικά τοῦ δρόμου (φωτ. 1988).

Είχ. 18. Άποψη από ΝΑ τοῦ μετοχιακοῦ συγκροτήματος τῆς Μ. Βατολεδίου (φωτ. 1988).

Είχ. 19. Τό μετοχιακό συγκρότημα τῆς Μ. Βατολεδίου μέ τά κολιγόσπιτα (φωτ. 1988)